

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МУСАЄВА РОСАЛА ШАХІН КИЗИ

УДК 811.111.'42

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛЕЙ СУБ'ЄКТА
В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»
(на матеріалі англомовних ігрових кінотворів)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація має результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. Мусаєва

Науковий керівник: Фролова Ірина Євгенівна, доктор філологічних наук,
доцент

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Мусаєва Р. Ш. Особливості актуалізації ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «БЕСІДА ДРУЗІВ» (на матеріалі англomовних ігрових кінотворів). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2020.

Дисертаційна робота присвячена аналізу ролей, актуалізованих англomовним суб'єктом в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», змодельованій у кінодискурсі. Ці ролі досліджено щодо їхніх когнітивних основ, комунікативних рис та специфіки вербального втілення, а також з точки зору їхніх взаємозв'язків із типами та підтипами цієї комунікативної ситуації.

Актуальність теми дисертації визначається опертям на засади когнітивно-комунікативного підходу до аналізу вербальних об'єктів, що дозволяє надати комплексну характеристику комунікативній ситуації «Бесіда друзів» шляхом аналізу омовлених у ній ролей суб'єкта. Посилює актуальність роботи нагальна потреба в аналізі суспільно значущих комунікативних практик між особами, пов'язаними взаєминами дружби. Дослідження сприяє розв'язанню важливого для сучасної лінгвістики наукового завдання – встановлення взаємозв'язку між актуалізованою роллю суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Об'єктом дослідження є роль суб'єкта, вербально втілена ним засобами англійської мови, у комунікативній ситуації «Бесіда друзів». Предметом аналізу виступає рольовий потенціал у сукупності його когнітивних підвалин, комунікативних особливостей та засобів вербального втілення у взаємозв'язку із варіюванням характеристик цієї комунікативної ситуації.

Мета дослідження полягає у визначенні типів і підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі виявлення та вивчення актуалізованих у ній ролей суб'єкта.

Матеріалом дослідження слугували 2 567 діалогічних дискурсивних фрагментів, отриманих зі скриптів англомовних фільмів та серіалів; кожний з цих фрагментів збігається з мовленнєвим ходом. Аналіз комунікативної ситуації «Бесіда друзів» спирається на комплексну багатоаспектну теоретико-методологічну базу дискурсологічного аналізу, яка сприяє досягненню мети дослідження

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні ролей, актуалізованих англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»; у виявленні типів та підтипів цієї ситуації та в доведенні взаємозв'язку між роллю суб'єкта і типом (підтипом) цієї ситуації. Зокрема, вперше:

- охарактеризовано комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як репрезентанта дискурсу дружби;
- розроблено статичну та динамічну моделі цієї ситуації;
- запропоновано та впроваджено у дослідницьку практику принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта дискурсу;
- виявлено потенціал ролей, актуалізованих англомовними суб'єктами у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»; вивчено когнітивні, комунікативні та власне вербальні особливості кожної реалізованої ролі;
- з'ясовано типи та підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів», визначено їхні взаємозв'язки з актуалізованими ролями суб'єкта.

Теоретичне значення дослідження зумовлене його внеском у дискурсологію (визначення комунікативної ситуації «Бесіда друзів» як репрезентанти дискурсу дружби, встановлення рольового потенціалу цього англомовного дискурсу, аналізу ролі суб'єкта як лінгвоментального конструкту дискурсу), комунікативну лінгвістику (виявлення зв'язку між роллю суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів», з'ясування комунікативних особливостей актуалізації ролей суб'єкта), когнітивну лінгвістику (розробка моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів», моделювання інтеракційних фреймів – когнітивних підвалин реалізації кожної кластерної ролі), комунікативно-функціональні студії (вивчення

функціональних характеристик висловлень, задіяних у реалізації ролей суб'єкта).

Практична цінність отриманих результатів та висновків полягає у можливості їхнього використання в курсі теоретичної граматики англійської мови (розділ «Прагматика речення»), лінгвістики тексту (розділ «Тема тексту»), загального мовознавства (розділи «Мова і мислення», «Мова і суспільство»), у спецкурсах з дискурсології, комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної конфліктології. Результати дослідження також можуть бути використані представниками різних галузей гуманітарного знання, які вивчають феномен дружби.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку літератури та джерел ілюстративного матеріалу і додатків.

У першому розділі дисертації викладено її теоретичні засади: виявлено дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; обґрунтовано зв'язок цієї ситуації з роллю суб'єкта; подано дані досліджень, що описують роль ДРУГ в англomовній лінгвокультурі.

Другий розділ роботи містить виклад засадничих методологічних положень дослідження; опис етапів, котрі разом формують авторську дослідницьку модель; розробку когнітивних моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; надання характеристики джерельній базі дослідження та виклад принципів формування його прикладової бази, а також систематизацію основних понять, необхідних для аналізу ілюстративного матеріалу.

У третьому розділі роботи виявлено рольовий потенціал у межах кооперативного та некооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; розроблено інтеракційний фрейм для кожної із зареєстрованих ролей; проаналізовано їхні комунікативні характеристики; вивчено способи та засоби їхнього вербального втілення. На основі цього аналізу встановлено кореляції

між актуалізованою роллю суб'єкта та типами й підтипами комунікативної ситуації.

До основних висновків дослідження належать такі:

- комунікативна ситуація «Бесіда друзів» є єдиним репрезентантом дискурсу дружби. Статична когнітивна модель цієї ситуації демонструє, що роль суб'єкта є її конструювальним компонентом. Динамічна модель подає цю ситуацію як сукупність передініціальної, ініціальної, основної (змістової), завершальної та постзавершальної фаз. У передініціальній фазі комуніканти мають знання про себе та про іншого як про ДРУГА, залежно від актуалізованих на наступних фазах ролей, це знання зберігається або видозмінюється:

- актуалізація декларативного та процедурального знання, що лежить в основі ролі ДРУГ, структурує кооперативний тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Порушення рольових вимог означає, що комунікант реалізує роль НЕ ДРУГ, що спричиняє до утворення некооперативного типу цієї ситуації;

- ролі ДРУГ / НЕ ДРУГ є базовими, кожна з них охоплює низку кластерних ролей;

- реалізація кожної кластерної ролі здійснюється на основі інтеракційного фрейму, який демонструє особливості розумової, комунікативної та мовленнєвої діяльності суб'єкта дискурсу. Ці ролі реалізуються одним чи обома (усіма) учасниками як адресантні або адресатні. Висловлення – актуалізатори ролей – виявляють різні функціональні риси: мовленнєвоактові / прагмасемантичні, змістові / тематичні, структурно-інтеракційні. Також можливе вживання номінативних мовних засобів на позначення базових ролей; ці засоби мають різну продуктивність і функціональне навантаження;

- рольовий потенціал комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу охоплює такі: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДОВІРЕНА ОСОБА, ПОМІЧНИК. Ці ролі корелюють з підтипами кооперативної

комунікативної ситуації – «Бесіда друзів – приємна бесіда, довірлива бесіда, допомога»;

- рольовий потенціал некооперативного типу ситуації включає такі: друг-критик, байдужа особа. Обидві ролі можуть бути реалізовані в обох підтипах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу – конфліктобезпечному та конфліктогенному.

Результатом актуалізації ролей суб'єкта є як утворення типів і підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів», так і підтримання / укріплення або погіршення / припинення дружніх взаємин.

У межах однієї діалогової інтеракції можлива актуалізація декількох кластерних ролей, що обумовлює сполучення різних типів / підтипів комунікативної ситуації.

Ключові слова: дискурс, комунікативна ситуація «Бесіда друзів», когнітивні моделі, комунікативні параметри, функціональні характеристики висловлення, мовні засоби, англійська мова.

ABSTRACT

Musayeva R. Sh. Specifics of Subject's Roles Actualization in the Communicative Situation “Conversation between Friends” (based on English feature films). – Qualification research paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04 –Germanic languages. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2020.

This dissertation presents a study of roles, actualized by the English-speaking subject in the communicative situation “Conversation between Friends”, simulated in film discourse. These roles are analyzed as for their cognitive basis, communicative featured and specifics of their verbal realization, as well as in the aspect of their interconnections with the types and subtypes of this communicative situation.

The relevance of this paper is accounted for by applying the cognitive-communicative, in particular the discursive, approach which provides a solid base for a comprehensive description of the communicative situation “Conversation between Friends” by analyzing the subject's roles. The study is conducive to solving an important research task of the present day linguistics, namely, establishing the relationships between the actualized subject's role and the characteristics of the communicative situation “Conversation between Friends”. This is determined by the necessity of the linguistic study of a socially important communicative practice of the persons related by friendship.

The object-matter of the research is the subject's role, realized by the means of the English language, in the communicative situation “Conversation between Friends”. The subject-matter of this research is the role potential as the unity of its cognitive foundations, communicative features and means of verbal manifestation in the relationship with the variations of the characteristics of this communicative situation.

The study aims at determining the types and subtypes of the communicative situation “Conversation between Friends” on the basis of identifying and studying the actualized subject's roles.

The data sample comprises 2 567 dialogic fragments which have been extracted from the scripts of 76 English-language films and TV-series episodes. Each dialogical fragment coincides with a move.

The analysis of the communicative situation “Conversation between Friends” employs an integrated multi-faceted theoretical and methodological apparatus of discursive study intended for achieving the aim of the research.

The dissertation is the first to study the roles, actualized by the English-speaking subject in the communicative situation “Conversation between Friends”, to establish the types and subtypes of this situation and to bring to light the interconnections between a communicant's role and this communicative situation type / subtype.

In particular, the features indicating that the study is new and original are the following:

- it is the first to argue that the communicative situation of “Conversation between Friends” is the only one to represent the discourse of friendship;
- the study is pioneering the analysis of this situation on the basis of its static and dynamic models;
- it also proposes and introduces into research practice the principles of analysis of actualized discourse subject's roles;
- it reveals the potential of the roles, actualized by English-speaking subjects in the communicative situation “Conversation between Friends” and provides a study of cognitive, communicative and verbal features of each role;
- it is the first to define the types and subtypes of the communicative situation “Conversation between Friends” in their interrelations with the actualized subject's roles.

The theoretical value of the dissertation is due to its contribution to discourse studies (defining the communicative situation “Conversation between Friends” as the one representing the discourse of friendship, establishing the role potential of this English-language discourse, analyzing the subject's role as a *linguo-cognitive construct of discourse*), *communicative linguistics* (revealing the relationships between the subject's role and the characteristics of the communicative situation “Conversation between Friends”, studying the communicative features of actualized subject's roles), *cognitive linguistics* (developing the models of communicative situation “Conversation between Friends”, modeling the interactional frames underlying the cluster roles), *communicative-functional studies* (studying the functional features of the utterances involved in the implementation of the subject's roles).

The practical value of the results obtained lies in the possibility of their use in the course of theoretical grammar of the English language (chapter “Pragmatics”), text linguistics (chapter “Text Subject”), general linguistics (chapters “Language and Thinking”, “Language and Society”), in special courses on discourse studies,

communicative linguistics, theory of verbal communication, cognitive linguistics, linguoculturology, linguistic conflictology. The results of the study can be also used by representatives of various fields of humanities, interested in the phenomenon of friendship.

The structural parts of the dissertation are: Introduction, three chapters, General conclusions, References and Appendixes.

The first chapter gives insights into the relevant theoretical issues, namely, the discursive properties of the communicative situation “Conversation between Friends”; the connection of this situation with the subject's role; research data describing the role of A FRIEND in the English-language culture.

The second chapter is concerned with highlighting the basic methodological principles of the object-matter of the research discursive study; with providing the innovative research model for the analysis and the cognitive models, underpinning the communicative situation “Conversation between Friends”; with the description of the data sample and revealing the principles of interpreting utterances as discourse subject's roles actualizations, as well as with specifying the principles and notions for the study of these utterances.

The third chapter of the paper reveals the role potential within the cooperative and non-cooperative types of the communicative situation “Conversation between Friends”; develops interactional frames for each of the registered roles; provides the analysis of their communicative features as well as the means of their verbal presentation. On the basis of this analysis, correlations between the subject's actualized roles and the types and subtypes of the communicative situation are established.

The study basically concludes the following:

- the communicative situation “Conversation between Friends” is the only one to represent the discourse of friendship. The static cognitive model of this situation brings to light its constitutive component – the role of the subject. The dynamic situational model includes the pre-initiative, initiative, main (content), closing, and post-closing stages. At the pre-initiative stage, communicants' knowledge about each

other is that of A FRIEND; depending upon the roles realized at the following stages, this knowledge can be preserved or changed;

- actualizing the declarative and procedural knowledge underlying the role of A FRIEND results in the cooperative type of the communicative situation “Conversation between Friends”. Violating the knowledge underlying this role means that a participant realizes the role NOT A FRIEND which leads to the uncooperative type of this situation;

- the roles A FRIEND / NOT A FRIEND are basic ones; both of them embrace a number of cluster roles;

- the realization of each cluster role rests on the interactional frame that reveals specific features of the discourse subject’s mental, communicative and verbal activity. These roles are realized by one or both (all) participants as the speaker’s or addressee’s ones. The utterances in which the roles are actualized may perform different functions: speech act / pragmasemantic, content / thematic, conversational. The verbal means of nominating the basic roles can also be used; they are characterized by different productivity and functional value;

- the role potential for the cooperative type of the communicative situation “Conversation between Friends” includes the following varieties: A FRIEND – A PLEASANT INTERLOCUTOR, TRUSTWORTHY PERSON, HELPER. These role correlate with the subtypes of the cooperative communicative situation – “Conversation between Friends – pleasant conversation, trustful conversation, help”;

- the role potential for the non-cooperative situation type is represented by the following range: A FRIEND – A CRITIC, INDIFFERENT PERSON. They both can be realised in the subtypes of the communicative situation “Conversation between Friends” of the non-cooperative type – conflicting and confrontational.

The impact of the actualized subject's roles results both in the formation of the communicative situation “Conversation between Friends” types and subtypes and in preserving / strengthening or deteriorating / breaking participants' interpersonal friendly relations.

Within one dialogical interaction, several cluster roles can be actualized, which accounts for the combination of the communicative situation types and subtypes.

Key words: discourse, communicative situation “Conversation between Friends”, cognitive models, communicative parameters, functional features of an utterance, verbal means, the English language.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мусаєва, Р. Ш. (2014). Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 1124, 137–143.
2. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Особливості актуалізації ролі Друг-Приємний співрозмовник у ситуації «Бесіда Друзів». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 81, 119–125.
3. **Мусаєва, Р. Ш., & Фролова, І. Є.** (2019). Когнітивно-комунікативні параметри актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА комунікативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Іноземна філологія*, 132, 90–102. (Особистий внесок здобувача полягає в доборі та систематизації фактичного матеріалу).
4. Мусаєва, Р. Ш. (2019). Ролі суб’єкта в некооперативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 90, 13–19.

Наукова праця в зарубіжному спеціалізованому виданні:

5. Мусаєва, Р. Ш. (2019). Моделі когнітивної ситуації “Бесіда друзів”. *Science and Education: a New Dimension: Philology*, 210, 49–51.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Мусаєва, Р. Ш. (2013). Дружня Бесіда в термінах дискурсології. *Матеріали V міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика і Романістика: перший рубіж нового тисячоліття»* (с. 125–126). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

7. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Специфіка структури Ролі Друг. *Матеріали XIV міжнародної наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 148–149). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
8. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали VI міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології»* (с. 89–90). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
9. Мусаєва, Р. Ш. (2017). Діапазон ролей у некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVI наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 84–85). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
10. Мусаєва, Р. Ш. (2018). Вплив ролей суб'єкта на розвиток комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVII наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 117–119). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
11. Мусаєва, Р. Ш. (2018). Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Conference Proceedings «Modern philological research: a combination of innovative and approaches»* (с. 181–183). Tbilisi.
12. Мусаєва, Р. Ш. (2020). Об'єктивація ролі Друг у професійних дискурсах. *Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів»* (с. 86–89). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛІ СУБ'ЄКТА В СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»	26
1.1. Засади положення дискурсологічного аналізу	27
1.2. Дружба як соціально-психологічний феномен	36
1.3. Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів»	49
1.4. Стереотипні уявлення про роль друга в англомовній лінгвокультурі ..	67
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ, ЕТАПИ, МАТЕРІАЛ, ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ АНАЛІЗУ РОЛІ СУБ'ЄКТА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ» В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	77
2.1. Методологічні принципи та етапи дослідження	78
2.2. Моделі ролі суб'єкта та комунікативної ситуації «Бесіда друзів»	82
2.3. Джерельна база дослідження	89
2.4. Принципи формування прикладової бази дослідження	99
2.5. Принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта	109
Висновки до розділу 2	116
РОЗДІЛ 3. ПОТЕНЦІАЛ І СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛЕЙ СУБ'ЄКТА ТА ЇХНІЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ПАРАМЕТРАМИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ» В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	120
3.1. Потенціал, специфіка актуалізації та взаємозв'язок ролей суб'єкта із підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу	120
3.1.1. Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК	121
3.1.2. Роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА	135
3.1.3. Специфіка актуалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК	150

3.2. Потенціал, специфіка актуалізації та взаємозв'язок ролей суб'єкта із підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу	166
Висновки до розділу 3	182
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197
СПИСОК ДОВІДКОВИХ І ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	220
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	223
ДОДАТОК А. Список публікацій здобувача за темою дисертації	231
ДОДАТОК Б. Моделі комунікативної ситуації «Бесіда друзів»	233
ДОДАТОК В. Параметри джерельної бази дослідження	234
ДОДАТОК Д. Потенціал та специфіка актуалізованих ролей суб'єкта та типи / підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів».....	237

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У наш час обрії лінгвістичних студій значно розширюються, оскільки нові парадигми досліджень дозволяють розглядати мову та мовлення у взаємозв'язку та взаємодії із розумовою та комунікативною діяльністю людини, заглибленою у контекст певного соціуму та культури.

У наш час обрії лінгвістичних студій значно розширюються, оскільки нові парадигми досліджень дозволяють розглядати мову та мовлення у взаємозв'язку та взаємодії із розумовою та комунікативною діяльністю людини, заглибленою у контекст певного соціуму та культури.

Такі можливості, зокрема, відкриває когнітивно-комунікативний підхід до аналізу мови (Белєхова, 2002; Белова, 1997; Белова, 2002; Воробйова, 2011; Как нарисовать портрет птицы, 2017; Маріна, 2015; Петлюченко, 2009; Приходько, 2014; Самохіна, 2012; Славова, 2016; Чайка, 2019; Yemelyanova, & Chernysh, 2019 та ін.), у термінах якого стає можливим аналіз усього багатоманіття людського життя, втіленого у практиках вербальної взаємодії.

Серед основних об'єктів цього підходу перебуває дискурс та комунікативні ситуації, котрі постають його складовими (Белова, 2006, с. 27), своєрідними «будівельними блоками», з яких формується той чи інший дискурсивний континіум.

Серед типів та різновидів дискурсивної діяльності найбільшу увагу дослідників-мовознавців привертають інституційні або професійні (Кобзева, 2017; Коваль, 2017; Косоногова, www; Крапивина, & Непомілов, 2014; Науменко, 2015; Фещенко, 2017; Юшкевич, 2016 та ін.), у той час як комунікативна взаємодія у приватній сфері досліджена набагато менше.

До «білих плям» у цій царині належить дискурс дружби. Такий стан речей виглядає невиправданим, оскільки взаємини дружби належать до найбільш важливих та приємних аспектів життя кожної людини. Їхню важливість підтверджено наявністю лексичних одиниць, словосполучень,

мовних виразів, пареміологічних одиниць у європейських мовах, зокрема в англійській, на позначення друга, дружби, різних аспектів дружніх взаємин. Уявлення про дружбу, сформовані ще в часи глибокої давнини, з того часу багаторазово втілювалися у творах мистецтва.

Наукове осмислення дружби бере початок в античній філософії (Аристотель, 1998; Диоген Лаэртский, 1979; Сенека, 2000; Цицерон, 1993; Эпиктет, 1997), а сьогодні представлене у чисельних соціо-психологічних розвідках (Адлер, 2002; Петровский, 1998; Badhwar, 1987; Davis, 1985; Friedman, 1989; Friendship, [www](#); Reis, [www](#); The Science and Philosophy of Friendship, [www](#) та ін.). У лінгвістиці вивчено концепти ДРУЖБА (ДРУГ), які визначено як ключові в більшості культур світу та досліджено на матеріалі різних мов (Арапова, 2005; Грущак, 2015; Зимина, & Бойко, 2019; Лунцова, 2007; Трубаева, & Симон, 2016; Рябкова, 2010; Хаметова, 2010; Хизова, [www](#); Шмелев, 2002).

Пильна увага мовознавців до концептуалізованого та вербалізованого знання про дружбу представників різних лінгвокультурних спільнот частково торкається і їхніх комунікативних практик, але тут автори обмежуються твердженнями на зразок того, що названі концепти володіють потужним регулятивним потенціалом та моделюють комунікативну ситуацію дружнього спілкування в усіх її аспектах (Коняева, 2014, с. 50).

Потреба комплексного – когнітивно-комунікативного – аналізу цієї ситуації – комунікативної ситуації «Бесіда друзів» – визначила тему нашого дослідження та використаний у ньому методологічний підхід.

Очевидний та доведений у наявних розвідках зв'язок цієї ситуації із роллю її учасника (про це свідчить той факт, що, досліджуючи концепт ДРУЖБА, науковці неодмінно приділяють увагу і концепту ДРУГ та / або зосереджують увагу на засобах його вербального втілення), дає підстави вважати, що саме роль учасника є провідною та конституювальною характеристикою комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Природно, що це, у першу чергу, має бути роль ДРУГ, котра описана А. Вежбицькою у вигляді

когнітивної моделі (Вежбицкая, 1999) для англомовної лінгвокультури. Але, по-перше, багатоманітність проявів дружніх стосунків дозволяє припустити, що ця роль має чимало різних іпостасей; по-друге, дружні взаємини мають як початок, так часом і кінець, отже у ситуаціях, що знаменують закінчення / переривання дружби, навряд чи можна очікувати від учасників дотримання рольових вимог.

Таким чином, діалог між особами, пов'язаними відносинами дружби, може розвиватися у різних напрямках, залежно від того, які ролі вербально втілюють його учасники, а отже варіюються сутнісні характеристики комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Актуальність теми дисертації визначається опертям на засади когнітивно-комунікативного підходу до аналізу лінгвальних об'єктів, що дозволяє надати комплексну характеристику комунікативній ситуації «Бесіда друзів» шляхом аналізу актуалізованих у ній ролей суб'єкта. Посилює актуальність роботи нагальна потреба у визначенні суспільно значущих комунікативних практик між особами, пов'язаними взаєминами дружби. Дослідження сприяє розв'язанню важливого для сучасної лінгвістики наукового завдання – встановлення взаємозв'язку між актуалізованою роллю англомовного суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що роль, актуалізована англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», визначає варіювання типів та підтипів цієї ситуації.

Зв'язок з науковими темами. Проблематика дисертаційного дослідження відповідає профілю досліджень, які проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у рамках тем: «Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу» (номер державної реєстрації 0114U004320) та наукової теми кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша «Проблеми англійської філології, перекладознавства і методики у когнітивно-комунікативній парадигмі»,

затвердженої Вченою радою факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 3 від 27 лютого 2019 р. (здобувач – виконавець).

Об'єктом дослідження є роль суб'єкта, вербально втілена ним засобами англійської мови, у комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Предметом аналізу виступає рольовий потенціал у сукупності його когнітивних підвалин, комунікативних особливостей та засобів вербального втілення у взаємозв'язку із варіюванням характеристик цієї комунікативної ситуації.

Мета дослідження полягає у визначенні типів і підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі виявлення та вивчення актуалізованих у ній ролей англомовного суб'єкта.

Поставлена мета передбачає послідовне розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати та уточнити дані гуманітарного знання про феномен дружби, охарактеризувати комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» у термінах дискурсології, обґрунтувати статус суб'єкта як провідного конституювального чинника цієї ситуації, узагальнити інформацію щодо стереотипного знання про роль ДРУГ в англомовній лінгвокультурі;
- розробити процедуру дослідження, описати її етапи;
- змодельовати комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» у статичному та динамічному вимірах;
- сформулювати джерельну на прикладову базу дослідження;
- встановити потенціал ролей, актуалізований англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»;
- охарактеризувати кожну з виявлених ролей щодо її когнітивних, комунікативних характеристик та способів і засобів її вербалізації;
- виявити характер зв'язків між актуалізованою роллю суб'єкта та характеристиками досліджуваної комунікативної ситуації.

Матеріалом дослідження стали 2 567 дискурсивних фрагментів, кожен з яких збігається з мовленнєвим ходом. Ці фрагменти отримано зі скриптів 76 англomовних фільмів та епізодів серіалів, розміщених у мережі Інтернет.

Методологічною основою дослідження слугували принципи когнітивно-комунікативного аналізу, зокрема у їхньому дискурсивному векторі (Безугла, 2020; Белова, 2002; Бондаренко, 2017; Дейк, 1989; Клепикова, 2008; Кубрякова, 1997; Мартинюк, 2012; Морозова, 2008b; Морозова, 2010; Солощук, 2009, 2015, 2017; Ущина, 2015; Фролова, 2009, 2015a, 2017; Шевченко, 2005a,b, 2017 та ін.).

Для вирішення поставлених завдань у дослідження залучені такі **методи**:

- *аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження та опису*, використані для вивчення набутків релевантного наукового знання, формування та верифікації дослідницької гіпотези;
- *вибіркового добору, суцільної вибірки, інформаційного пошуку*, застосовані для добору фактичного матеріалу;
- *когнітивно-прагматичної інтерпретації* та елементи *дефінітивного аналізу*, потрібні для виявлення потенціалу актуалізованих ролей;
- *когнітивного моделювання* – для побудови моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та розробки інтеракційних фреймів – ментальних основ актуалізації ролей суб'єкта;
- *мовленнєвоактового, прагмасемантичного аналізу, інтерпретації тексту*, елементи *конверсаційного аналізу* були необхідні для виявлення особливостей вербального втілення цих ролей;
- *контекстуальний аналіз* був потрібним під час добору фактичного матеріалу та на всіх етапах його аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в доведенні взаємозв'язку між роллю, актуалізованою англomовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», та характеристиками цієї ситуації на основі встановлення рольового потенціалу та особливостей актуалізації кожної ролі. Зокрема, **вперше**:

- схарактеризовано комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як репрезентанта дискурсу дружби;
- розроблено статичну та динамічну моделі цієї ситуації;
- запропоновано та впроваджено в дослідницьку практику принципи аналізу вербально об'єктивованих ролей суб'єкта дискурсу;
- виявлено потенціал ролей, актуалізованих англомовним суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів»;
- вивчено когнітивні, комунікативні та власне вербальні особливості кожної реалізованої ролі;
- з'ясовано типи та підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів», визначено їхні взаємозв'язки з актуалізованими ролями суб'єкта.

Наукову новизну отриманих результатів узагальнюють **такі положення, що виносяться на захист:**

1. Специфіка комунікативної ситуації «Бесіда друзів» полягає у тому, що вона є єдиним репрезентантом дискурсу дружби – англомовної неінституційної розумово-комунікативної діяльності діалогічної форми. Ментальною основою цього дискурсу є лінгвокультурний концепт ДРУЖБА / FRIENDSHIP, її конституювальною комунікативною рисою виступає роль суб'єкта, актуалізована у мовленнєвій взаємодії.

2. Роль суб'єкта – це лінгвоментальний та лінгвокомунікативний конструкт дискурсу, основу якого складає актуальне для вербальної комунікації декларативне та процедуральне стереотипне знання. Співвіднесення вербального внеску суб'єкта з цим знанням дозволяє усім учасникам взаємодії зрозуміти, яку роль актуалізує суб'єкт. За умов актуалізації стереотипної ролі ДРУГ, формується канонічний – кооперативний – тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів», у випадках недотримання суб'єктом рольових вимог має місце неканонічний – некооперативний – тип цієї ситуації, де актуалізується роль НЕ ДРУГ. Ці ролі є базовими, вони зазнають конкретизації у кластерних ролях.

3. У комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу англомовний суб'єкт актуалізує (кластерні) ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК / ДОВІРЕНА ОСОБА / ПОМІЧНИК.

3.1. В основі вербалізації кожної з цих ролей лежить відповідний інтеракційний фрейм; реалізація властивої кожній ролі мети передбачує збереження / зміцнення дружніх взаємин. Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК актуалізують обидва (усі) комуніканти як адресантну та адресатну; ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ПОМІЧНИК – один з учасників як адресатну, тоді як інший зазвичай верифікує приписувану йому / їй роль.

3.2. У вербалізації ролей ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК / ДОВІРЕНА ОСОБА провідною функціональною характеристикою висловлення виступає тема; актомовленнєві / прагмасемантичні характеристики є другорядними. У вербальному втіленні ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК такою характеристикою є актомовленнєва / прагмасемантична. Уживання номінативних позначень ролі ДРУГ найбільшою мірою властиве актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, де ці засоби виконують функцію інтенсифікації. Для актуалізації інших ролей використання таких засобів є менш типовим, вони виконують функції інтенсифікації та ідентифікації (остання характерна для реалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА).

4. У комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу англомовний суб'єкт актуалізує ролі ДРУГ-КРИТИК та БАЙДУЖА ОСОБА, які суперечать стереотипним знанням та уявленням про рольові приписи дружньої взаємодії.

4.1. Кожна з цих ролей вербалізується на основі інтеракційного фрейму, що лежить у її підґрунті та зазнає видозмін залежно від мети, що переслідує мовець: погіршення / переривання дружніх стосунків. Обидві ролі реалізуються одним суб'єктом, роль ДРУГ-КРИТИК – як адресатна, а роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА – як адресантна.

4.2. У вербалізації ролі ДРУГ-КРИТИК провідними характеристиками висловлення є мовленнєвоактова / прагмасемантична та тематична; номінативні

позначення ролі ДРУГ використовуються okazіонально у функції інтенсифікації. Під час вербалізації ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА значущості набувають мовленнєвоактова / прагмасемантична та структурно-інтеракційна характеристика; номінативних засобів не зареєстровано.

5. Актуалізація ролей суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу формує відповідні підтипи у її межах: «Бесіда друзів – приємна бесіда / довірлива бесіда / допомога». Ролі, актуалізовані суб'єктом у цій ситуації некооперативного типу, не демонструють таких однозначних кореляцій: вербальне втілення ролей ДРУГ-КРИТИК, ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА спричиняє до утворення таких підтипів, як «Бесіда друзів – конфліктонебезпечна / конфліктогенна бесіда».

Теоретичне значення отриманих результатів зумовлене їхнім внеском у дискурсологію (визначення комунікативної ситуації «Бесіда друзів» як репрезентанти дискурсу дружби, встановлення рольового потенціалу цього англomовного дискурсу, аналізу ролі суб'єкта як лінгвоментального конструкту дискурсу, дослідження регулятивного впливу актуалізованих ролей на міжособистісні взаємини комунікантів), комунікативну та прагмалінгвістику (виявлення зв'язку між роллю суб'єкта та характеристиками комунікативної ситуації «Бесіда друзів», з'ясування комунікативних особливостей актуалізації ролей суб'єкта), когнітивну лінгвістику (розробка моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі акціонального фрейму та сценарію, а також інтеракційних фреймів – когнітивних підвалин реалізації кластерних ролей), комунікативно-функціональні студії (вивчення функціональних характеристик висловлень, задіяних у реалізації ролей суб'єкта).

Практична цінність отриманих результатів та висновків полягає у можливості їхнього використання в курсі теоретичної граматики англійської мови (розділ «Прагматика речення»), лінгвістики тексту (розділ «Тема тексту»), загального мовознавства (розділи «Мова і мислення», «Мова і суспільство»); у спецкурсах з дискурсології, комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної

конфліктології. Результати дослідження також можуть бути використані представниками різних галузей гуманітарного знання, які вивчають феномен дружби.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша (до 31.01.2018 р. – кафедра теорії та практики перекладу англійської мови) Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2013–2020 рр.) та на 9-х конференціях: XIV, XVI, XVII наукових конференціях з міжнародною участю “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2015, 2017, 2018); V міжнародній науковій конференції «Сучасна англістика і романістика: перший рубіж нового тисячоліття» (Харків, 2013); VI Міжнародному науковому форумі «Сучасна англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології» (Харків, 2015); X науково-практичній конференції «Наукова спадщина В. В. Акуленка та сучасне мовознавство» (Київ, 2017); міжнародній науково-практичній конференції “Modern philological research: a combination of innovative and approaches” (Тбілісі, 2018); науковій та професійній конференції “Philology and Linguistics in the Digital Age” (Будапешт, 2018); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів» (Харків, 2020).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 12 публікаціях автора: 5 статтях (4 опубліковано у фахових вітчизняних виданнях, 1 – у закордонному виданні) та 7 тезах доповідей на наукових конференціях (особистий внесок здобувача в статті у співавторстві полягає в доборі та систематизації фактичного матеріалу). Загальний обсяг публікацій складає 4,1 авт. арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку літератури та джерел ілюстративного матеріалу і додатків.

У першому розділі дисертації викладено її теоретичні засади: надано критичний огляд праць дискурсологічної проблематики; узагальнено інформацію досліджень, присвячених феномену дружби; виявлено дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; обґрунтовано зв'язок цієї ситуації з роллю суб'єкта; подано дані досліджень, що описують роль ДРУГ в англomовній лінгвокультурі.

Другий розділ роботи містить виклад засадничих методологічних положень дослідження; опис етапів, котрі разом формують авторську дослідницьку модель; розробку когнітивних моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; надання характеристики джерельній базі дослідження та виклад принципів формування його прикладової бази, а також систематизацію основних понять, необхідних для аналізу ілюстративного матеріалу.

У третьому розділі роботи виявлено рольовий потенціал у межах кооперативного та некооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів»; розроблено когнітивні моделі для кожної із зареєстрованих ролей; проаналізовано їхні комунікативні характеристики; вивчено способи та засоби їхнього вербального втілення. На основі цього аналізу встановлено кореляції між актуалізованою роллю суб'єкта та параметрами комунікативної ситуації, визначено вплив актуалізованих ролей на регуляцію міжособистісних взаємин комунікантів.

У загальних висновках підбито основні результати дослідження та окреслено перспективи його подальшого розвитку.

У додатках отримані результати подано у схематичному вигляді, а також наведено інформацію про публікації дисертантки та використані у роботі ілюстративні джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛІ СУБ'ЄКТА В СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»

Ситуація бесіди друзів характеризується, з усією очевидністю, не суто вербальними особливостями, а наявністю між комунікантами особливих міжособистісних взаємин. Ці взаємини формуються у процесі взаємодії індивіда із іншими особами, сприймаються його свідомістю як дружні та втілюються у комунікативній практиці у вигляді зразків дружнього спілкування. Це означає, що дружню бесіду слід розуміти як когнітивно-комунікативний феномен, а відтак вивчати на дискурсологічних засадах. Виходячи з цього, першочерговим завданням цього розділу стає короткий критичний аналіз тих основних положень *дискурсології*, які релевантні нашому дослідженню.

Наступним завданням є з'ясування суті поняття *дружба*, що складає основу дружніх взаємин і дружнього спілкування. Необхідним для цього є узагальнення досвіду вивчення дружби різними гуманітарними дисциплінами, а також аналізу лінгвокультурної специфіки дружби в англomовному соціумі, включаючи набутки аналізу лінгвокультурного концепту ДРУЖБА/FRIENDSHIP.

Установлення переліку суті дискурсологічних постулатів та положень, що характеризують феномен дружби, дозволяє надалі перейти до вирішення більш конкретних завдань, зокрема схарактеризувати *бесіду друзів* як *дискурсне явище*.

Це, своєю чергою, надає можливість з'ясувати, що *роль суб'єкта* в ситуації бесіди друзів, є основним конституювальним чинником цієї комунікативної ситуації та узагальнити досвід вивчення ролі друга в мовознавчих студіях.

Усі перелічені завдання послідовно вирішені в межах першого розділу роботи.

1.1. Засадні положення дискурсологічного аналізу

Сьогодні лінгвістика не лише розвиває традиційні для неї напрями аналізу, але й торує нові шляхи, які стають все більш плідними, а відтак набувають статусу пріоритетних.

Піддаючи критиці традиційний вузьколінгвістичний підхід, О. Є. Кибрик пише: «Важко уявити собі більш кастову, масонську науку, ніж лінгвістика. Лінгвісти постійно від чогось відмежовуються. Їхній улюблений спосіб знищити ідейного супротивника полягає у тому, щоб заявити: Це не лінгвістика» (Кибрик, 1983, с. 27) (тут і далі переклад іншомовних джерел мій – Р. М.).

Натомість, відмінною рисою сучасних напрямів лінгвістичного аналізу виступає їхній взаємозв'язок із різними галузями гуманітарного знання. Це дозволяє стверджувати про те, що «все, дотичне до існування та функціонування мови належить до компетенції лінгвістики» (Кибрик, 1983, с. 28).

Серед нових напрямів лінгвістичних досліджень міждисциплінарного характеру чільне місце посідає **дискурсологія**, оскільки «дискурс підданий аналізу не лише як автономний вербальний «об'єкт», але і як «контекстуальна взаємодія, соціальна практика або як тип комунікації в соціальному, культурному, історичному чи політичному контексті» із застосуванням даних психології, когнітивної науки тощо» (Дейк, 2013, с. 21).

Утім, перш ніж вести мову про аналіз дискурсу, слід з'ясувати, суть цього важливого в сучасну добу поняття.

По-перше, слід звернути увагу на те, що **дискурс** не є об'єктом виключно мовознавчих студій: він вивчається філософією, антропологією, етнографією, культурологією, літературознавством, теорією штучного інтелекту та багатьма іншими дисциплінами, а значна увага до цього об'єкту наукових спостережень дає дослідникам підстави стверджувати про «дискурсивний поворот» у

гуманітарних студіях (Harré, 1995, с. 146; Flick, 1995, с. 94) включно з мовознавством.

По-друге, дискурс, як об'єкт лінгвістичного аналізу, отримує цілу низку різних трактувань у термінах різних підходів, які охоплюють формальний, функціональний, ситуаційний, семіотичний та діяльнісний (Мартинюк, 2012, с. 14–21).

Останній підхід дозволяє визначити дискурс як ситуаційно зумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості (Мартинюк, 2012, с. 196).

Це визначення безпосередньо стосується нашого дослідження, адже бесіда друзів постає як така не через якісь суто вербальні характеристики, а завдяки інтерактивній взаємодії суб'єктів, котрі використовують мовні форми задля створення чи підтримування дружніх взаємин.

У цьому зв'язку виникає потреба з'ясування тих основних положень, які відповідають наведеному визначенню дискурсу.

У найбільш загальному вигляді усі основні дискурсологічні постулати втілені у твердженні, про те, що дискурс становить «багатоаспектну мовно-когнітивно-комунікативну систему-гештальт у єдності когнітивного (використання мови, конструювання/передачі ідей, переконань) і соціопрагматичного (взаємодія комунікантів у певних соціокультурних контекстах і ситуаціях) аспектів» (Шевченко, 2005b, с. 116).

Деталізуючи цю думку, розглянемо послідовно усі перелічені елементи дискурсу.

Мовний чи **вербальний** план дискурсу з погляду междисциплінарного підходу залишається у фокусі уваги лінгвістичного дослідження, оскільки дискурсологічний підхід лише засвідчує той факт, що «розвиток лінгвістичних парадигм визначається не стільки винайденням принципово нових реальностей, < ... > скільки виявленням можливостей нових інтерпретацій фактів, які в принципі вже відомі» (Руденко, 1990, с. 261–262).

«Факти», з якими має справу дискурсологічний аналіз, це мовні чи мовленнєві одиниці, котрими оперує дослідник. Щодо статусу цих одиниць у дискурсологічному аналізі, слід погодитися із думкою, що його *мінімальною операційною одиницею* виступає висловлення (Бурбело, 2002; Мартинюк, 2006; Морозова, 2008а; Фролова, 2015а) (ця думка ґрунтується на твердженні, що дискурс становить сукупність «інгерентно контекстуалізованих висловлень» (Schiffrin, 1994, с. 415)). Стосовно більших (немінімальних) одиниць дискурсу зазначимо, що на їхнє позначення в дослідженні використано термін «*фрагмент дискурсу*», під яким розуміємо цілий (діалогічний) текст, його фрагмент чи уривок (Кусько, 2004, с. 92).

Набагато складнішим, утім, здається визначення того, яким чином вербальні одиниці можливо кваліфікувати як елементи певної дискурсивної діяльності, тобто такі частинки єдності, котрим «притаманні усі основні властивості цілого» (Выготский, 1996, с. 48).

У вирішенні цього проблемного питання, ми виходимо з того, що трактування певних мовленнєвих одиниць як складових елементів дискурсу має ґрунтуватися на аналізі когнітивних і комунікативних чинників, а не на суто мовних чи мовленнєвих характеристиках. У загальнофілософському розумінні це відповідає постулату про те, що «частини системи «упаковуються» в ціле відповідно до динаміки параметрів й функцій середовища» (Князева, & Курдюмов, 2007, с. 122), а з точки зору мовознавчого аналізу, узгоджується із думкою, що правильною є постановка питання не про те, які особливості лексики, грамматики чи вимови можна пояснити через звернення до ситуації, а про те, які ситуаційні фактори визначають той чи інший вибір мовних засобів (Halliday, 1978, с. 32).

Ситуаційні, тобто позамовні фактори у межах дискурсології постають як **когнітивні** та **комунікативні** чинники, що визначаються як пріоритетні в дискурсологічному аналізі. Ці чинники формуються у межах дискурсивного **контексту** – сукупності усіх лінгвальних і позалінгвальних складових, що є дискурсивно релевантними, або того нелінійного середовища, де мовленнєвий

твір функціонує як система, адаптуючись до зовнішніх чинників та водночас активно впливаючи на них (Фролова, 2009, с. 58).

Розуміння контексту як складного багат шарового феномену, де усі рівні взаємопроникненими та взаємопов'язаними (Тарасова, 2000, с. 274) дозволяє розрізнати дві основні групи контекстних чинників: *загальноконтекстні* та *контекстно-ситуаційні* (Полюжин, 2004, с. 237; Шевченко, 1998, с. 38–39).

До *загальноконтекстних* зараховують такі фактори, що «є відносно сталими й формують загальний фон спілкування. Ідеться про певну історичну добу, культуру, соціум, чії видозміни в часо-просторовому плині повільні і які формують сукупний фонд знань, вірувань, уявлень представників лінгвокультурної спільноти в конкретний історичний період, включно із знанням мовних і мовленнєвих норм та правил. Досить сталий характер мають також індивідуально-особистісні характеристики, які визначають психологічний тип комуніканта й охоплюють його властивості як мовної особистості» (Фролова, 2015а, с. 47).

До *контекстно-ситуаційних* чинників відносять «мінливі умови спілкування (час, місце, склад учасників тощо), поточний психологічний стан індивідів, попередні мовленнєві дії. Мова йде про численні й різноманітні конфігурації, утворювані усіма цими обставинами спілкування в його окремий конкретний момент. Їхній характер є динамічним, і будь-яка зміна спричиняється до перебудови усієї конфігурації» (Фролова, 2015а, с. 47).

Ведучи мову про **когнітивну** складову дискурсу, слід зважати на те, що в основі дискурсу завжди лежать певні структури знання – фіксовані форми ментального досвіду (Шевченко, & Морозова, 2003, с. 37), причому основними з цих структур є концепт, прототип, стереотип, фрейм (Мартинюк, 2004, с. 28–45) (з останнім твердженням погоджуємося лише частково, відносячи фрейм не до структур знання, а до інструментів структурування концептуалізованого знання (Жаботинская, 2010, 2013)). У той самий час, поняття концепту, прототипу й стереотипу кореспондують зі структурами знання, які складають

основу дискурсивної діяльності, а відтак, потребують розгляду в нашому дослідженні.

Концепт визначають як елемент структурованого знання – «квант» знання (Кубрякова, 1997, с. 90) як ментальну одиницю, що акумулює знання про об'єкт в усіх його зв'язках і відношеннях, і тим самим відповідає на питання «Що про це відомо?» (Телия, 1996, с. 100).

Дослідники розмежовують *когнітивні концепти* (індивідуально-змістові ментальні одиниці) та *культурні* чи *лінгвокультурні концепти*, які є колективними змістовими ментальними утвореннями, що (1) фіксують своєрідність відповідної культури; (2) обмежуються свідомістю носіїв певної мови; (3) є похідними від свідомості та досвіду окремих індивідів (Иная ментальность, 2005, с. 29; Карасик, & Слышкин, 2007, с. 13; Карасик, 2009, с. 28). Останні безпосередньо стосуються нашого дослідження, оскільки концепти ДРУЖБА, ДРУГ, є поза сумнівом, лінгвокультурними.

У структурі лінгвокультурного концепту прийнято виокремлювати такі складники:

- поняттєвий (фактуальна інформація про певний реальний / уявний об'єкт, яка формує основу лінгвокультурного концепту та має в свідомості вербалізовану форму);
- ціннісний (інформація про місце концепта в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультурного співтовариства);
- образний (інформація про асоціативні зв'язки об'єкта з іншими, тобто когнітивні метафори, котрі «підтримують» поняттєвий зміст концепту в мовній свідомості) (Карасик, 2002а, с. 139; Карасик, & Слышкин, 2007, с. 13; Приходько, 2006, с. 21; Слышкин, 2000, с. 11–13).

Під *прототипом* розуміють мінімізовану й типізовану форму знання (Телия, 1996, с. 97), типовий образ (Мартинюк, 2007, с. 17), «наївне» поняття, наявне в картині світу представників певної лінгвокультури (Фролова, 2015а, с. 71).

Стереотипи визначають як стандартні думки про соціальні групи або окремих представників цих груп, котрі в загострено спрощеній та узагальненій формі, з емоційним забарвленням, приписують певному класу осіб певні властивості та настанови (Краткий словарь когнитивных терминов, с. 177), як «стійки думки про когось або про щось, котрі формуються та застосовуються в мовленні» (Стернин, 2001, с. 40) та «виявляються в комунікативній поведінці» (Красных, 2003, с. 271). При цьому доведено, що стереотипне знання здатне конкретизувати прототипне (Фролова, 2015b, с. 19), а також, що це знання охоплює стереотипи-уявлення (кліше свідомості) та стереотипи поведінки (штампи свідомості, які визначають комунікативну, в тому числі і вербальну поведінку) (Красных, 2003, с. 232–233).

Варто звернути увагу на ту обставину, що популярні в сучасній лінгвістиці дослідження актуалізації концептів у дискурсі не торкаються проблеми формування когнітивного підґрунтя дискурсу. Ця проблема, натомість, висвітлюється у розвідках, де стверджується, що існують певні концепти, які «проявляються» у комунікації (Шейгал, 2006, с. 27), причому в цьому випадку «ми маємо справу лише з незначною частиною концепту, яка виявляється необхідною для втілення певної комунікативної потреби» (Слышкин, 2004, с. 49). Більш детально концептуалізоване знання, що формує основу дискурсивної взаємодії, характеризується як *«комунікативно актуальне знання»* – таке, що є складовою частиною певного (лінгвокультурного) концепта та постає важливим у комунікативній (вербальній) взаємодії (Фролова, 2015a).

Зауважимо, що описані когнітивні структури, на перший погляд, не відповідають наведеному розумінню дискурсу, оскільки втілюють стале колективне знання. Проте, якщо взяти до уваги думку про взаємодію у дискурсі колективного та індивідуального (Приходько, 2003, с. 85), стає очевидним, що усупільнене культурно-позначене знання виступає для індивіда як ресурс, що він може використовувати на власний розсуд (збільшувати/зменшувати/модифікувати), та як орієнтир, котрий дозволяє йому передбачати

спроможність співрозмовника(-ів) адекватно інтерпретувати його (вербальну) поведінку, а також реакцію співрозмовника(-ів) на цю поведінку. Саме орієнтація на спільне усупільнене знання лежить в основі дискурсивної діяльності, суть якої виявляється у побудові тих смислів, що «конструюються мовцями в ході соціальної взаємодії» (Шевченко, 2005а, с. 15). Тобто, значення лінгвальних одиниць не міститься у дискурсі (там само); конструювання смислів становить процес, що має інференційну природу, залучає здійснення інтерпретатором низки когнітивних операцій; відображає увесь попередній досвід конструювання цим інтерпретатором смислу певної лінгвальної одиниці в різних контекстно-ситуаційних умовах й модифікується тут і зараз під впливом нового досвіду, отриманого в поточній взаємодії (Croft, & Cruse, 2004, с. 101) (див. також (Lakoff, & Sweetser 1994; Langacker, 1987; Moore, 1982 та ін.)).

Важливим є також і постулат про комунікативно актуальне знання, який засвідчує взаємозв'язок когнітивних і комунікативних дискурсивних чинників. Варто згадати, що уявлення про цей зв'язок формуються вже в надрах прагмалінгвістики, де, зокрема, стверджується, що важливими є не стільки релевантні чинники позалінгвального та лінгвального контексту (*“relevant features of the world and co-text”*), скільки знання про них (Cook, 1992, с. 24) (див. також (Hymes, 1972a,b; Levinson, 2000 та ін.)). (порів. «комплекс зовнішніх умов комунікації, які є у свідомості мовця у момент здійснення мовленнєвого акту» (Азнаурова, 1988, с. 100)). Сучасні дискурсологічні постулати додають до цього уявлення про те, що онтологічно активність суб'єкта пізнавальної діяльності є первинною стосовно царини його існування (Морозова, 2008а, с. 4) (тобто важливішим є те, що і як осмислює суб'єкт дискурсу, а не те, якими об'єктивно є умови комунікації, у котрих цей суб'єкт перебуває). Іншим важливим постулатом є інтерсуб'єктність взаємодії, яка забезпечується «здатністю індивіда постійно орієнтуватися на ймовірні ментальні моделі співрозмовника» (Клепикова, 2008, с. 33).

До **комунікативних** чинників, які складають підґрунтя дискурсивної діяльності належать ті, що характеризують її як «комунікативну подію», а саме: сфера комунікації (особистісна, суспільна, інституційна / формальна, неформальна) та характеристики комунікантів (їхні позиції в соціальному вимірі – роль, статус), їхні властивості (стать, вік), відносини (домінування, авторитет), функції («батько», «слуга», «суддя»), причому характеристики соціальних контекстів і характеристики учасників певним чином пов'язані між собою і задають можливі дії учасників у тих чи інших ситуаціях (Дейк, 1989, с. 22–23).

І. М. Борисова пропонує зарахувати до елементів структури комунікативної події такі:

- комунікант;
- соціальний контекст;
- соціальна норма (конвенції, правила, ритуали, сценарії);
- діяльність (комунікативна поведінка);
- результат (матеріальний чи ідеальний) (Борисова, 2005, с. 14).

Усі ці умови комунікації (точніше ті з них, в яких суб'єкт спостерігає себе та які він осмислює як чинники середовища свого існування в поточний момент) кореспондують із прийнятим у нашому дослідженні розподілом контекстних факторів (загальноконтекстні, контекстно-ситуаційні).

Інтерес для нашого дослідження становлять також класифікації комунікативної події, пропоновані дослідниками, зокрема такі:

- класифікація комунікативної події за сферою діяльності (Сухих, & Зеленская 1998);
- класифікація комунікативної події або ситуації спілкування за трьома ознаками, що визначають їхнє відношення до соціосфери (фіксованість рольової структури, дотримання/недотримання соціальних (етичних) норм, типовість для певного суспільства), яка дозволяє розподілити їх на нормативні та ненормативні, санкціоновані й несанкціоновані, стандартні та нестандартні (Тарасов, 1979, с. 142).

Існує й чимало інших класифікацій, але наведені вважаємо найбільш релевантними вивченню об'єкта нашого дослідження. При цьому, якщо друга з цих класифікацій може бути використана після з'ясування низки суттєвих ознак бесіди друзів, то з позицій першої можна, без сумніву, стверджувати, що бесіда друзів належить до *неофіційної сфери діалогічного спілкування* (Борисова, 2005, с. 15).

Це, своєю чергою, дає можливість віднести бесіду друзів до *неінституційного* дискурсу, оскільки в межах інституційних суб'єкти діють як представники соціальних груп чи інститутів із метою реалізації статусно-рольових можливостей, заданих соціальними інститутами (агенти, клієнти) (Карасик, 2002а, с. 276–286). У той самий час, в неінституційних умовах суб'єкти демонструють неофіційні взаємини, котрі «імплікують паритетність комунікативних відносин та симетричність соціально-рольового статусу» (Китайгородская, & Розанова, 2010, с. 29). Важливим для нашого дослідження є також те, що неінституційний дискурс, у порівнянні з інституційним, має значно менше обмежень. Приміром, на думку Т. ван Дейка, повсякденна бесіда (до якої автор відносить і бесіду друзів), виступає як найбільш поширений та найбільш елементарний жанр взаємодії між людьми та характеризується відсутністю інституційних обмежень (зокрема, обмежень у доступі: кожна особа має доступ до такої взаємодії) (Дейк, 2013, с. 136) (хоча певні формальні та інституційні обмеження «неформальний або приватний дискурс» таки має (Дейк, 2013, с. 63)).

Очевидність того, що бесіда друзів відбувається у режимі діалогу, також спрямовує увагу на *форму* когнітивно-комунікативної взаємодії, тобто на *діалогічний дискурс*, що має низку специфічних характеристик, головною з яких визнається наявність зміни комунікативних ролей між суб'єктами спілкування (Аристов, 2001, с. 8; Земская, 2004, с. 258; Goodwin, 1981; Henne, & Rehbock, 1982, Henne, 1984 та ін.), причому в сучасну добу діалог може відбуватися із використанням технічного каналу зв'язку (Schank, & Schoenthal, 1983, с. 64).

У дискурсивних студіях важливою є думка, що діалог виникає та функціонує в середовищі живого людського спілкування (Борисова, 2005, с. 12), а його суть може бути «визначена (пояснена) лише на екстралінгвальній основі, із урахуванням широкого когнітивного, комунікативного та соціокультурного контексту та ситуацій міжособистісної взаємодії» (Кожина, 2003, с. 632).

Крім того, дискурси диференціюються за **національно-мовним** критерієм (Красных, 2003, с. 114), відтак об'єкт нашого дослідження належить до *англомовного дискурсу*, являючи собою взаємодію, що здійснюється англійською мовою представниками відповідної лінгвокультурної спільноти.

Таким чином, розуміння дискурсу як вербалізованої інтерактивної розумово-комунікативної діяльності, здійснюваної індивідуальними суб'єктами в певному культурному й соціокультурному просторі та в конкретній ситуації спілкування на основі спільних знань та уявлень, орієнтує дослідника на міждисциплінарний підхід та визначає пріоритет когнітивних та комунікативних чинників в аналізі вербальних реалізацій. Положення дискурсології в найбільш загальних рисах характеризують *бесіду друзів* – об'єкт нашого дослідження, як таку, що належить до *англомовного неінституційного діалогічного дискурсу*.

Утім, слід зазначити, що окрім викладених, існує ще ціла низка інших важливих дискурсологічних постулатів, які виявляють свою релевантність та використовуються у наступних підрозділах.

1.2. Дружба як соціально-психологічний феномен

У світлі міждисциплінарного підходу до вивчення такої комунікативної ситуації, як *бесіда друзів*, очевидною постає необхідність аналізу феномену дружби в гуманітарній науці.

Кожній пересічній людині відомо, що таке дружба; цей феномен особистого життя людини здавна відображувався у художніх творах і ще з прадавніх часів ставав предметом наукового осмислення.

На важливість дружби в житті людини вказують, зокрема, такі факти:

- дружба згадується у цілій низці фрагментів Біблії (див. (Hart, [www](#); 25 Best Bible verses About Friendship-Encouraging Friends Qnotes, [www](#)));
- популярними є добірки цитат про дружбу, найбільша з яких містить 4638 позицій (Quotes about friendship, [www](#));
- уявлення про дружбу втілено у фразеологічному та пареміологічному фонді різних мов, у тому числі англійської мови.

Наукове осмислення дружби сягає корінням часів античності. Відомо, що ще дві тисячі років тому Аристотель намагався збагнути, що таке дружба, які різновиди вона має та що слід уважати справжньою дружною. Поштовх цим міркуванням давало наявне в стародавній Греції уявлення про те, що приязні відносини між людьми, приміром між політиками, це швидше не дружба, а спосіб досягнення успіху в політиці. Отже, Аристотель уважав за доцільне розрізняти дружбу, засновану на інтересі, і дружбу благородну, яка заслуговує на право уважатися справжньою дружною.

Аналізуючи це – вузьке – розуміння дружби Аристотель описує її як особливі моральні прекрасні взаємини, застосовані на дружній близькості та взаємній сердечній прив'язаності, взаємини, в яких людина послідовно проявляє свою доброчесність, котра лежить в основі дружби та відмежовує її від любові (Аристотель, 1988, с. 328).

У працях Аристотеля подано найбільш повний аналіз етики дружби (там само, с. 328–379), причому основними елементами етичної концепції автора постають бажання добра іншому заради нього самого; намагання не думати про себе у прагненні сприяти цьому добру; ставлення до друга як до себе самого. Отже, центральним компонентом дружби у трактуванні Аристотеля виступає альтруїстичне начало.

У пізніших філософських працях ці ідеї Аристотеля не зазнали суттєвих змін, але були доповнені іншими компонентами.

Приміром, ідея ідентифікації себе як іншого (друга) специфікована як довіра: стверджують, що якщо ти вважаєш когось другом і при цьому не віриш йому, як собі самому, значить ти помиляєшся і не знаєш, що таке справжня дружба (Сенека, 2000, с. 8).

Також, поділяючи в цілому концепцію дружби Аристотеля, стоїки доповнюють її твердженням, що дружба може супроводжувати родинні, сімейні відносини або сумісну діяльність, проте не залежить від цих відносин, адже дружба існує тоді, коли є чесність, совість, відданість (Епиктет, 1997, с. 143).

У епікурейській концепції дружба вмотивована прагненням до щастя (Диоген Лаэртский, 1979, с. 216).

Цицерон натомість підходить до аналізу дружби не як до ідеального союзу, а як реальних взаємин, стверджуючи, що основу дружби складає приязнь, прихильність, адже латинське слово дружба – *amicitia* походить від слова любов – *amor* (Цицерон, 1993, с. 47).

Увагу до дружби в античні часи учені пояснюють тим, що дружні взаємини «виникають у різних складних колективах, але їхній розквіт припадає на Давню Грецію та Рим, свідченням чого є праці Платона, Ксенофонта, Аристотеля, епікурейців та Цицерона» (Znaniński, www).

Із плином часу ставлення до дружби в суспільстві зазнає змін, а відтак змінюється й інтенсивність її наукового осмислення. Зокрема, вказують, що дружба рідко згадується в літературі середньовіччя, де припускається, що головні людські взаємини мають бути зведені до релігійних; але увага до дружніх стосунків поновлюється в епоху Відродження і тепер є властивою західному світові (там само).

Важливість і поширеність дружніх взаємин у сучасному суспільстві спричиняє увагу до феномену дружби низки гуманітарних дисциплін.

Наукове осмислення дружби здійснюється з позицій філософії (Annis, 1987; Badhwar, 1987; Card, 2004; Conee, 2000; Hoffman, 1997; Tedesco, 2006;

Whiting, 1989 та ін.), етики (Badhwar, 2003; Cocking, & Kennett, 2000; Woodcock, 2010 та ін.), але переважно психології та соціології, оскільки учені одностайні в оцінці дружби як *соціально-психологічного феномену*.

З позицій *психології* на перший план виходить специфіка дружніх взаємин в аспекті сумісності, особистісних прихильностей та уподобань, рис характеру, цінностей, точок зору, інтересів тощо; тоді як *соціологів* більш цікавлять проблеми впливу соціальних ролей та соціальних структур на розвиток дружніх взаємин (Helm, [www](#)). Обидва підходи, як слушно стверджує автор, не суперечать один одному, а скоріше доповнюють один одного: психологічні чинники спираються на соціальні, тобто «соціальні структури забезпечують можливості пізнання особистісних рис іншої людини» (там само).

Представники різних галузей гуманітарного знання висловлюють схожі думки щодо значущості дружби в житті людини. Зокрема, філософи та представники когнітивної науки погоджуються із тим, що дружба є суттєвою складовою людського щастя (The Science and Philosophy of Friendship, [www](#)); соціальні психологи вважають, що дружба, без сумніву, посідає одне з центральних місць у нашому житті (Friendship, [www](#)); соціологи стверджують, що відносини дружби задовольняють низку суттєвих потреб людини, а не мати друзів означає бути позбавленим чогось життєво необхідного для повноцінного розвитку людини (Davis, 1985, с. 21).

Дружбу відносять до числа найкращих альтруїстичних, щирих почуттів (Психология дружбы, [www](#)), її визначають як позитивні міжособистісні взаємини, засновані на взаємній прив'язаності, повній довірі, спільності інтересів, щирості та безкорисливості, постійній готовності прийти на допомогу (Кон, 2005, с. 330), як процес формування привабливості, потягу однієї людини до іншої, що супроводжується життєвими ціннісними орієнтаціями (Немов, 1997, с. 688); як взаємини між людьми, що ґрунтуються на довірі, взаємних симпатіях, загальних інтересах і захопленнях, як кохання без статевих стосунків, найвище почуття, яке може відчувати людина, що відрізняє дружбу від близькості, характерної для кривно-родинних взаємостосунків, і від

товариськості, де взаємини формуються у спільноті й спричиняються необхідністю виконувати спільну справу (Психологический словарь, www).

На думку науковців, життєві завдання кожної людини концентруються навколо трьох сфер життєдіяльності: праці, дружби та любові, успішна реалізація яких гарантує високу якість та повноту самореалізації особистості, відчуття своєї гармонійності, ідентичності та успішності (Адлер, 2002, с. 78), причому дружба в ієрархії цінностей посідає вище місце, ніж робота й відпочинок, але поступається шлюбу або сімейному життю (там само).

Дружбу трактують як позитивні сталі індивідуально-вибіркові міжособистісні відносини (Петровский, 1998, с. 312), у той час як міжособистісні відносини розуміють як суб'єктивні зв'язки і ставлення, які існують між людьми в соціальних групах; як систему міжособистісних настанов, ціннісних орієнтацій, очікувань, які визначаються змістом спільної діяльності людей (Петровский, 1996, с. 461).

Найважливішою рисою міжособистісних взаємин вважається їхня емоційна основа. Вони виникають і складаються на основі певних почуттів, що з'являються у людей по відношенню один до одного. Це (у випадку дружби) мають бути позитивні, зближуючі почуття, коли інша сторона виступає як бажаний об'єкт, стосовно якого демонструється готовність до співпраці. Проте, хоча емоційні переживання грають велику роль у дружби, її формування та розвиток залежить від частоти контактів, належності до однієї групи, спільної діяльності тощо (Мещеряков, & Зінченко, 2001, с. 440).

Заглиблення у природу міжособистісних взаємин дає підстави твердити про наявність особистісної, зокрема інтимно-особистісної сфери, де відбувається співучасть партнерів у проблемах один одного, можливість розділити з іншим своє духовне і практичне буття. Інтимно-особистісна взаємодія виникає за умов спільності інтересів партнерів, а співучасть забезпечується розумінням думок, почуттів і намірів іншого, емпатією. Завдяки співучасті в інтимно-особистісних відносинах відбувається самоактуалізація

індивіда, чому найбільшою мірою сприяють вищі форми інтимно-особистісної взаємодії – дружба та кохання (Психология дружбы, [www](#)).

На важливість міжособистісних відносин для розвитку людини в соціумі та для її самоактуалізації указують і інші дослідники. Зазначають, що процес формування людської особистості невіддільний від соціального середовища, в якому вона живе і діє: з першого дня життя дитини тісно зв'язане з іншими людьми і вона не може розвиватися як особистість без спілкування та взаємин з ними (Ильин, 2002, с. 38). Г. Салліван стверджує, що наш особистісний розвиток відбувається лише в соціумі, а без інших людей ми були б позбавлені особистості (Напряжки дослідження проблеми дружби в психології, [www](#)). За А. Маслоу, шлях до самоактуалізації (якої, на думку автора, досягають не усі люди, а лише ті, що є особистостями) лежить через плекання гуманістичних цінностей, переживання дружніх взаємин та єдності з іншими людьми. Самоактуалізація стає можливою лише за умов, якщо в людині є вищі потреби до розвитку, життєві цілі, істина, краса, чуйність, вірність, справедливість. Однією з рис, притаманних самоактуалізованій особистості, є дружба, яка передбачає здатність до розуміння інших людей, увагу, доброзичливість (Кон, 1989, с. 59).

Ф. Теніс, якого називають «першим соціологом дружби», розрізняє два типи соціальних структур: дружбу, що ґрунтується на безпосередній емоційній близькості та на раціональному розрахунку й поділі праці в суспільстві. Автор розглядає дружбу як втілення общинності, характерної для малих груп з неуніверсальними соціальними зв'язками в патріархальних умовах (Дружба, [www](#)). Неважко помітити, що соціальні структури, котрі розрізняє автор, певною мірою співвіднесені з давньогрецькими уявленнями про «справжню» дружбу та дружбу-співробітництво, спосіб оптимізації суспільної діяльності. У той самий час, слушно стверджують про те, що в житті сучасної людини можуть співіснувати обидві соціальні структури дружби: з кимось може пов'язувати симпатія, з кимось – інтелектуальні інтереси, релігійні почуття, чи загальний життєвий досвід (там само).

Учені також погоджуються із думкою, що на відміну від кровноспоріднених відносин групової солідарності, дружнє міжособистісне ставлення є індивідуально-вибірковим, таким, що характеризується взаємною прихильністю учасників, або, в термінах психології дружби, атракцією. Стверджують, що психологія дружби тісно пов'язана з соціально-психологічним феноменом міжособистісної атракції. «Атракція» означає буквально «тяжіння, потяг»; у соціальній психології поняття «міжособистісної атракції» визначають як когнітивний (пізнавальний) компонент емоційного ставлення до іншої людини, або як певну соціальну установку, або, нарешті, як емоційний компонент міжособистісного сприйняття. Психологія атракції зосереджується на потребах суб'єкта, що спонукають його обирати того чи іншого партнера; властивостях об'єкта (партнера), що стимулюють інтерес або симпатію до нього; особливостях процесу взаємодії, що сприяють виникненню та розвитку діадичних (парних) відносин; об'єктивних умовах такої взаємодії (наприклад, приналежність до загального кола спілкування) (Психология Дружбы, www).

Також підкреслюють, що, як один із видів атракції, дружба має свою специфіку. Якщо симпатія і любов можуть бути однобічними, то дружба такою бути не може. Вона допускає міжособистісну атракцію, тобто вияв дружніх почуттів з обох сторін. Лише за цих умов дружба може виконувати функції задоволення емоційних потреб, взаємного пізнання, соціальної взаємодії й діалогу особистостей, що набуває характеру особистих взаємин. Крім того, дружба, порівняно з симпатією, потягом, любов'ю має більш усвідомлений, прагматичний характер (Психология Дружбы, www). Варто зазначити, що і інші автори вважають, що саме взаємність є визначальною рисою дружби, яка відрізняє її від любові, кохання, оскільки любов і дружба мають чимало спільного (Friendship, www).

Канадські психологи Б. Бейджелу й Д. Ла Гайпа, встановили, що дружба з погляду нормативних очікувань проходить три стадії розвитку: перша – ситуативні відносини у зв'язку із спільною діяльністю, територіальною

близькістю, взаємною оцінкою; друга стадія – договірний характер відносин – неухильне дотримання правил дружби й високих вимог до характеру друга; та третя стадія «внутрішня психологічна» стадія – першорядного значення набувають особистісні риси: вірність, щирість, чесність (Напрямки дослідження проблеми дружби в психології, [www](#)).

Згідно іншої точки зору, стадії дружби визначаються у термінах теорії соціальної пенетрації: взаємини проходять декілька стадій поглиблення близькості у термінах теорії «стимул – цінність – роль», яка власне й пояснює суть стадій дружби; також стверджується, що проходження різних стадій може призводити й до руйнування взаємин (Theories about Friendship, [www](#)).

Психологами, соціологами і іншими науковцями було висунуто ряд теорій, які пояснюють принципи виникнення і розвитку дружби. Однією з розповсюджених є теорія Кергоффа-Девіса. Згідно цієї концепції, взаємини в своєму розвитку проходять декілька своєрідних фільтрів, психологічний зміст яких визначається як типом відношень (дружні) так і етапом розвитку взаємин. Якщо учасник не пройшов крізь будь-який фільтр, взаємовідносини припиняються або зберігаються вимушено. Позитивні почуття партнерів один до одного або зникають, або змінюються неприязню і ворожістю. Показники дружби будуть змінюватися в залежності від того, на якому етапі в даний момент перебувають взаємини (який фільтр проходять). Одні й ті самі чинники на одному етапі можуть позитивно впливати на дружбу та сприяти виникненню симпатії, на інших – негативно, або діяти тільки в поєднанні з будь-якими іншими факторами, чи не діяти взагалі (Напрямки дослідження проблеми дружби в психології, [www](#)).

Дослідники також указують, що здатність встановлювати близькі – дружні – стосунки з іншими людьми, лежить в основі здорового психічного розвитку людини (там само), а дружба нерідко виступає своєрідною формою психотерапії, дозволяючи висловити потаємні почуття, які переповнюють людину та знайти підтримку тих, хто поділяє її думки (Що таке справжня дружба?, [www](#)).

Дружбу диференціюють на три типи за віковими категоріями: дитяча, юнацька і доросла (Психологія дружби, [www](#)). На думку науковців, у дитячому віці формуються перші уявлення про дружбу, а остання виявляє себе в першій сумісній діяльності – грі. Юнацька дружба має свою специфіку, оскільки юність – це період найбільш інтенсивного і емоційного спілкування з однолітками, групового життя і т.д. В основі юнацької тяги до дружби лежить пристрасна потреба в розумінні іншого і себе іншим і саморозкриття. «Щастя – це коли тебе розуміють», – каже юний герой фільму «Доживемо до понеділка». Однією з головних, неусвідомлюваних функцій юнацької дружби є підтримка самоповаги. Дружба у цей період виступає і як форма психотерапії, дозволяючи молодим висловити почуття, що їх переповнюють, і знайти підтвердження того, що хтось поділяє їх сумніви, надії і тривоги.

Юнацька дружба не тільки схильна до сповідальності, але і надзвичайно емоційна: емоційність виражена не стільки у словах і пропозиціях, скільки в характерних інтонаціях, акцентах, недомовленостях, які підліток при всьому бажанні не зміг би перевести в поняття, але які доносять до його друга-співрозмовника найтонші нюанси його настроїв, залишаючись безглуздими і незрозумілими для стороннього слухача. Ця «порожня» розмова психологічно важливіше і значущіше «змістовної» бесіди. У той самий час, маючи потребу в сильній емоційній прихильності, молоді люди часто не помічають реальних властивостей партнера. За всієї їхньої винятковості, дружні відносини в таких випадках зазвичай короточасні (Психологія дружби, [www](#)).

Дружба дорослих має певні відмінності, бо в юності дружба займає привілейовану, навіть монопольну позицію в системі особистісних відносин і уподобань. З появою нових, «дорослих» прихильностей дружба поступово втрачає своє привілейоване становище.

Для розуміння психологічних відмінностей дружби дорослих людей від юнацької дружби особливо важливі три моменти: 1) відносне завершення формування самосвідомості; 2) розширення і диференціація сфери спілкування й діяльності; 3) поява нових інтимних уподобань (Психологія дружби, [www](#)).

Також змінюються зміст і структура дружнього спілкування. Толерантність до відмінностей – один з головних показників рівня культури та інтелектуального розвитку. Це виявляється і в спілкуванні. Дитяча дружба може розпастися через дрібницю, юнаки вже готові миритися з окремими недоліками своїх друзів, але в дорослому віці рівень толерантності в дружніх взаєминах найвищий (там само).

Психологи, що вивчають дружбу в різних вікових і професійних групах виявили також її позитивний вплив на функціонування трудового колективу (Психологія дружби, [www](#)).

Але деякі автори, всупереч думкам про те, що дружба найважливіша для молоді з підліткового віку до моменту вступу в шлюб, стверджують, що дружба знову стає значущою в літньому віці, коли люди виходять на пенсію, втрачають близьких людей та зв'язок з професійним колективом (Напрямки дослідження проблеми дружби в психології, [www](#)).

Дружбу також диференціюють за гендерним критерієм, зокрема стверджують, що чоловіча дружба відрізняється від жіночої дружби, але дружні взаємини можуть бути й кросгендерними, тобто пов'язувати чоловіка та жінку (Гусева, [www](#)).

У психологічних дослідженнях (Психологія дружби, [www](#)) виокремлюють такі чотири основні ознаки дружби:

- **перше:** знайомі.

Більшість людей, яких ми вважаємо своїми друзями, насправді лише наші знайомі, тобто ті, кого ми виокремлюємо з безликої маси, що нас оточує. Нам відомі їхні турботи, їхні проблеми, ми вважаємо їх близькими нам людьми, звертаємося до них по допомогу і самі охоче їм допомагаємо. У нас з ними прекрасні відносини, але немає повного одкровення, ми не довіряємо їм свої найпотаємніші бажання. Зустріч з ними не робить нас щасливими, не викликає у нас мимовільної радісної усмішки. Якщо до них приходить успіх, якщо вони отримують яку-небудь нагороду або на них «звалюється» несподіване везіння, ми не радіємо за них, як за самих себе. До багатьох зв'язків подібного типу

домішуються плітки, заздрість, ворожнеча; часто за зовні сердечними відносинами ховаються глибинні конфлікти. Звичайно, це не сторонні нам люди, між нами існує певна близькість. Але навряд чи можна називати дружбою такий тип відносин;

- **друге:** колективна солідарність.

Потрібно відрізняти, як це робили античні дослідники, дружбу від солідарності. Друзі – це ті, хто бореться на нашому боці, скажімо, під час війни. З одного боку, друзі, з іншого – вороги. У такій солідарності немає нічого особистісного. Людина, одягнена в той самий мундир, що й у мене, – друг, але я нічого про нього не знаю. До цієї ж категорії відносяться форми солідарності, що існують у сектах, у партіях, у церквах. Але у всіх цих випадках ми маємо справу з колективними, а не суто особистісними відносинами;

- **третє:** функціональні відносини.

Вони належать до типу особистісних зв'язків, заснованих на соціальній функції. Тут ми зустрічаємося з «утилітарною» дружбою; така дружба існує між компаньйонами або між політичними діячами. У цьому типі відносин присутній мінімум любові, вони тривають до тих пір, поки існує інтерес, який вимагає спільної турботи. Сюди ж входять численні професійні взаємини, відносини між колегами по роботі і між сусідами по будинку.

- **четверте:** симпатія і дружелюбність.

Ми підходимо, нарешті, до тієї категорії людей, з якими нам добре, які нам приємні, якими ми захоплюємося. Але і в цьому випадку слово «дружба» слід вживати дуже обережно. Такі емоційні зв'язки часто поверхневі і нетривалі.

Отже, однієї з ознак недостатньо для визначення такого складного феномену, як дружба (Психология дружбы, www).

Відрізняють також декілька видів дружби, а саме:

– **духовна дружба** – взаємне збагачення і доповнення один одного. Кожен захоплений і зачарований перевагою іншого, тим самим він дає своєму другові можливість отримати таке бажане визначення; кожен відчуває себе

абсолютно не схожим на іншого і захоплюється саме тими рисами, яких немає в нього самого;

– **творча дружба** – це дружба, в якій обидва друга зберігають свою яскраво виражену індивідуальність; більше того, дружба допомагає творчо доповнювати особистість кожного з друзів, надавати закінченого характеру їхній індивідуальності;

– **буденна дружба** може існувати і розвиватися лише за умови безпосереднього територіальної близькості. Друзі обов'язково повинні жити поруч, надавати один одному послуги, звертатися по допомогу, разом ходити в кіно чи хоча б просто балакати. Як правило, така дружба підкріплюється постійним приводом для зустрічей. Це може бути звичайне сусідство або спільна робота. Лікарі, наприклад, найчастіше дружать з лікарями;

– **сімейна дружба** на перший погляд здається повним антиподом дружби творчої, але це не так. Для цього типу дружби характерно те, що наш друг, по суті, стає другом всієї родини, а якщо мова йде про подружню пару, у якої є діти, можна з усією очевидністю говорити про дружбу сім'ями (Психология дружбы, www).

Виокремлюють також такі різновиди дружби як романтична та еротична.

Поняття **романтичної дружби** вкрай невизначено. Воно або означає дружбу епохи романтизму, включаючи і період «бурі і натиску», або співвідноситься зі специфічними уявленнями про дружбу, що мали місце в колі німецьких поетів-романтиків, або асоціюється з психологічним типом «романтичної особистості».

Якщо відволіктися від психологічних нюансів, романтичний канон дружби означав, по-перше, різке підвищення вимог до її інтимності і експресивності і, по-друге асоціацію «справжньої дружби» з тією частиною життя людини, що припадає на юність.

В **еротичній дружбі** немає місця зваблюванню і бажанням розпоряджатися долею іншого, мати над ним владу. Справжня еротична дружба – це безкорисливий, благородний порив, спрямований на те, щоб

вдосконалюватися самому і допомогти в цьому іншому, без дріб'язкових підрахунків усіх «за» і «проти», без бажання утримати, керувати, впливати, направляти. Друг приймає свого друга з любов'ю і намагається доставити йому радість, друг віддає, нічого не вимагаючи натомість, і отримує, нічого не питаючи (Дружба, [www](#)).

Цілі дружби можуть бути різними: діловими, спрямованими на досягнення високих результатів у спільній праці; емоційними, пов'язаними із задоволенням від спілкування з другом; раціональними, заснованими на взаємному інтелектуальному збагаченні друзів; моральними, орієнтованими на взаємне моральне удосконалення. Оскільки в реальному житті цілі дружби взаємопов'язані й доповнюють одна одну, дружбу слід розглядати як багатоцільове явище (Дружба, [www](#)).

Дослідники феномену дружби, разом із наданням йому характеристики, указують на наявність цілої низки дискусійних моментів. Це не лише вже згадані межі дружніх взаємин і вікові групи, в яких дружба набуває різної суті й значущості, але й питання про можливість поєднання дружби з узами родства, коханням, інтимними стосунками, сумісною діяльністю, спрямованою на досягнення спільних цілей тощо. Очевидно, що вирішення цих проблемних питань в основному залежить від того, до якого – вузького чи широкого – трактування дружби тяжіє дослідник.

За *вузького* розуміння автори спираються на розмежування трьох типів соціальних відносин, до яких зараховують відносини спорідненості (сімейні, включно із шлюбними, узи), інструментальні відносини (взаємодія між співробітниками, сусідами) та дружні відносини, які є добровільними й досить тривалими (Helm, [www](#)). Таким чином, фактично заперечується можливість дружби між членами родини (деякі автори, наприклад, вважають, що дружні взаємини не можуть пов'язувати дитину й дорослого, оскільки друзі мають бути обов'язково рівними за статусом (Badhwar, 1987; Friedman, 1989 та ін.)). Те саме стосується й взаємин людей, які постійно контактують між собою. Такі твердження визнаються спірними (Friendship, [www](#)), із чим слід погодитися,

оскільки перелічені три типи відносин можуть, на наш погляд, сполучатися між собою.

Виходячи із цього та враховуючи складність і багатоаспектність дружби як соціально-психологічного феномену, у нашому дослідженні приймаємо *широке* розуміння, згідно якого **дружба** – це «особисті стосунки між людьми, що зумовлені духовною близькістю, спільними інтересами, де значну роль відіграють емоційні переживання; формування та розвиток дружби залежить від частоти контактів, належності до однієї групи, спільної діяльності» (Мещеряков, & Зінченко, 2001); а її сутнісною характеристикою є *взаємна* прихильність.

Це визначення, на наш погляд, дозволяє урахувати як соціальні (спільно групову приналежність, спільну діяльність, часті контакти), так і психологічні (духовна близькість, спільні інтереси, емоційне ставлення) аспекти та не накладає інших обмежень, окрім характеру взаємин, на коло осіб, що можуть перебувати в цих взаєминах.

Також зауважимо, що дружба, згідно наведених думок дослідників, зафіксована в «наївній» та науковій свідомості як певний ідеал, еталон, хоча цілком очевидно, що в повсякденному житті взаємини можуть бути різною мірою наближені до / віддалені від цього ідеалу. До того ж, цілком очевидно, що знання та уявлення про дружбу є різними не лише в різні часи та в різних лінгвокультурних співтовариствах, вони можуть також суттєво відрізнятися в різних соціальних групах і навіть в окремих індивідів. І нарешті, слід визнати, що кордони дружби дуже важко встановити об'єктивно, бо в кожному окремому випадку індивід сам визначає для себе, які міжособистісні взаємини він/вона вважає дружніми.

1.3. Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів»

Дослідники дружби звертають увагу на ту обставину, що «дружнім відносинам притаманне глибоке взаєморозуміння між людьми. Друзі можуть спілкуватися майже без слів, сприймати і точно розуміти один одного на основі ледь вловимих рухів і модуляцій голосу, незрозумілих оточуючим»

(Психология Дружбы, www). Проте, з іншого боку, наголошують на тому, що міжособистісні взаємини, у числі яких і дружні, виникають і формуються в процесі спілкування (Ларина, 2009), тобто вербальної комунікації. Дійсно, дружба, як про те свідчать наявні розвідки, формується у внутрішньому світі людини та експонується в зовнішніх проявах, основним з яких є бесіда друзів, яка, з нашого погляду, володіє усіма властивостями дискурсивної взаємодії, а отже, постає як дискурсний феномен.

Для того, щоб з'ясувати усі суттєві дискурсивні властивості комунікативної ситуації «Бесіда друзів», слід, перш за все, уточнити зміст поняття *комунікативна ситуація*, яке, за усієї його важливості для комунікативної лінгвістики, теорії комунікації та дискурсології, не має на сьогодні однозначного тлумачення.

Етимологічно слово «ситуація» сягає корінням латини, де воно має форму *situs* та значення «сукупність, поєднання умов та обставин, що створюють певну обстановку та стан» (Солодухо, 2005, с. 85–86). Комунікативна ситуація, на думку О. І. Морозової, визначається тим, «що мовець (Я) та слухач (ТИ) перебувають у певному місці (ТУТ) та часі (ЗАРАЗ) і пов'язані комунікативними відносинами, тобто обмінюються повідомленнями» (Морозова, 2010, с. 103); її також тлумачать як «складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх настроїв співрозмовників, відображених у продукті мовлення – висловленні, дискурсі» (Формановская, 2002, с. 42).

Слід звернути увагу на ту обставину, що в сучасних лінгвістичних студіях поняття *комунікативної ситуації* проходить певну еволюцію, пов'язану зі зміною наукових парадигм.

Наявні на сьогодні наукові тлумачення *ситуації* можна об'єднати в дві великі групи залежно від того, як трактується її природа. Зокрема, ситуацію можна розуміти як сукупність об'єктивних обставин, котрі визначають характер соціальної діяльності та існують незалежно від їх сприйняття індивідом, або ж як відображення цих обставин у свідомості людини (Морозова, 2010, с. 100).

Це розуміння було певною мірою характерне для комунікативної лінгвістики, де свого часу панував спрощений, об'єктивістський підхід, згідно якого ситуація постає як «реальність навколишнього середовища» (Malinovsky, 1935, с. 57), реальна ситуація в її зовнішніх, об'єктивних проявах, як вона може бути описана безпристрасним, універсальним суб'єктом (Морозова, 2010, с. 103).

Проте й у середовище функціоналістів висловлюються інші думки (див. напр., (Cook, 1992, с. 24)), а намагання описати всі ситуаційні чинники трактується як спроба описати безкінечність (Cook, 1990, с. 1). Підкреслюють також, що ситуація – це особлива ментальна модель (ментальна репрезентація), тобто суб'єктивне сприйняття комунікативної ситуації її учасниками (Dijk, 2008, с. 22). Ситуація з цього погляду виявляється через її сприйняття реальними індивідами (Magnusson, 1981, с. 32) та постає як певним чином структурована абстракція (Дейк, 1989, с. 15), що охоплює «знання, вірування, уявлення, наміри в їхньому відношенні до комунікантів, дискурсу, реального й можливого світу, до культурної ситуації, статусно-рольових відносин учасників, способу комунікації, стилю дискурсу, предмета й регістру спілкування, рівня формальності, фізичного і психологічного стану – усіх аспектів контекстуальності» (Макаров, 2003, с. 150). Отже, все більше уваги приділяється не реальним умовам спілкування, а їхньому сприйняттю свідомості суб'єкта: мовленнєву подію, мовця та слухача, їхню взаємодію та безпосередні обставини, за яких відбувається спілкування, визначають як «грунт» (ground) (Langacker, 2001, с. 144).

Але перелам у розумінні комунікативної ситуації відбувається у дискурсологічних студіях, на ґрунті заміни репрезентаційного стилю мислення діяльнісним (див. детальніше (Морозова, 2008b)).

Як результат виникає інше уявлення про комунікативну ситуацію, яке не відкидає повністю попередньо висловлених думок, проте суттєво їх трансформує. Зокрема, чинники, що об'єктивно існують, не ігноруються, але враховуються лише у випадку їхньої релевантності (Дейк, 1989, с. 20), яка

визначається у результаті «віддзеркалення» дійсності, що тепер описується через метафору кривого дзеркала «мова віддзеркалює дійсність не прямо, а через два зигзаги: від реального світу до мислення та від мислення до мови. Метафора із дзеркалом вже не така точна, як здавалося спочатку, тому що дзеркало виявляється кривим: його викривлення зумовлене культурою мовного колективу» (Тер-Минасова, 2007, с. 10).

Отже, *комунікативна ситуація* постає як ментальний конструкт, результат обробки певного перцептивного досвіду свідомістю суб'єкта (Firth, 1957), як «єдність об'єктивного й суб'єктивного, вербального та позавербального планів; як складне поєднання чинників реального, феноменологічного світів і мови» (Фролова, 2009, с. 61), як абстрактний схематизований конструкт, який заміщає більш складно організований або важкий для сприйняття об'єкт. Слід також узяти до уваги точку зору В. А. Ущиної, яка услід за О.В. Падучевою (Падучева, 1996, с. 259), розрізняє *канонічну* та *неканонічну* ситуацію, називаючи канонічну *комунікативною*, а неканонічну – *метакомунікативною*.

Описуючи комунікативну ситуацію авторка стверджує, що «основна ознака такої “face-to-face interaction” – те, що учасники мовленнєвої комунікації перебувають у безпосередній взаємодії, конструюючи свої позиції під час дискурсивної діяльності в ній» (Ущина, 2015, с. 78) (натомість у метакомунікативній ситуації відбувається обговорення інформації про щось, а «простір мовця не збігається з простором адресата, а момент продукції висловлення із моментом його сприйняття» (там само)).

Усе це має безпосереднє відношення до визначення «Бесіди друзів» як комунікативної ситуації: концептуалізації суб'єктом свого попереднього досвіду взаємодії з іншим індивідом, категоризації наявних між ними відносин як дружніх та віднесення того зразка спілкування, що має місце тут і зараз, до бесіди друзів. Саме це, у першу чергу, характеризує комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як дискурсивний феномен, адже визначення конкретного типу чи різновиду дискурсу кореспондує з специфікою соціальної дії, що дає

можливість схарактеризувати цей дискурс як *чий* або *який* (наприклад, Барака Обами, батьківський, спортивний, патріотичний, політичний, терапевтичний, релігійний, юридичний і т.д.) (Морозова, 2010, с. 102). Очевидно, що цей перелік можна продовжити *дискурсом друзів* (чий?) або *дискурсом дружби* (який?).

Параметрами визначення певного дискурсу, на думку науковців, виступають сфера комунікації, характер комунікації, адресантно-адресатні конфігурації (Бєлова, 2002) (порів.: людина вступає в комунікацію у певній сфері, ролі та із певними цілями (Шейгал, 2004, с. 16); дискурси – це «особливі мовні формації, що корелюють із тією чи іншою сферою суспільної практики, людського пізнання й комунікації» (Чернявская, 2001, с. 14)).

Специфіку *дискурсу дружби* вбачаємо в тому, що його структуровано лише однією комунікативною ситуацією, у той час як інші дискурси охоплюють цілу низку таких ситуацій: «саме в останній період став очевидним факт існування типових комунікативних ситуацій, що дозволяє представляти різновиди дискурсу та набори комунікативних ситуацій, які з ними співвіднесені, як комунікативний континіум» (Бєлова, 2006, с. 27). Дійсно, дослідження англomовного юридичного (Семенюк, 2010), судового (Кобзєва 2017), ділового (Юшкевич, 2016) та дискурсу слідства (Фещенко, 2017) репрезентовані наборами типових комунікативних ситуацій, у той час як комунікативна ситуація «Бєсида друзів» є єдиною, що формує дискурс дружби.

Аксіоматичним у сучасних розвідках є постулат про те, що в основі дискурсу лежить певний концепт. Але, концепт набуває статусу такого, що творить дискурс (Шваб, 2006, с. 33), лише тоді, коли ми маємо справу з базовим концептом (Карасик, 2002а; Шейгал, 2004), або опорним концептом (Демьянков, 1982, с. 7) (див. також (Grosz, 1986; Rosenberg, 1980 та ін.)). Дискурсотворча спроможність базових концептів може проявлятися у тому, що вони формують змістово-тематичне ядро комунікації (Шейгал, 2006, с. 27) (див. також (Кудоярова, 2007; Юшкевич, 2016)). Інші – комунікативні концепти (Дементьев, 2006, с. 5) – лежать в основі стратегій дискурсу (Фролова, 2009,

2015; Турченко, 2014), деякі базові концепти актуалізуються в тематиці дискурсу та стереотипних ролях його учасників (Гридасова, 2010), або в стереотипних ролях учасників і в стратегіях дискурсу (Кобзева, 2013a,b).

Виходячи з цього, слід у першу чергу звернутися до розгляду ментального підґрунтя дискурсу дружби, тобто знань та уявлень про цей феномен в англomовній лінгвокультурі (під «англomовною» у дослідженні маються на увазі дві основні з цих лінгвокультур – американська та британська. Визнаючи наявність певних відмінностей між ними, не вважаємо їх суттєвими щодо об'єкту нашого дослідження та розглядаємо аналіз таких відмінностей як одну з перспектив подальших студій).

В основі спілкування друзів, як свідчать дослідження, лежить *знання* людини про соціально-психологічний феномен дружби, яке знаходить своє відображення у визначеннях дружби, а також у неписаному «*кодексі дружби*», що втілює комунікативно-актуальне знання, тобто стереотипне знання про способи поведінки суб'єкта, котрий перебуває з іншим суб'єктом у дружніх взаєминах. Цей канон або система стереотипів англomовного суспільства (американського й британського) за даними вивчення мовних даних і англomовних літературних джерел є таким:

- ділитися новинами про свої успіхи;
- висловлювати емоційну підтримку;
- намагатися зробити так, щоб друзі було приємно в твоєму товаристві;
- повертати борги й послуги;
- бути впевненим в іншому та довіряти йому;
- захищати друга навіть за його відсутності;
- терпимо ставитися до інших його друзів;
- не критикувати друга публічно;
- зберігати таємниці, що їх довіряв друг;
- не вдаватися до ревностей і не критикувати інші особисті взаємини іншого;

- не бути надокучливим, не повчати;
- поважати внутрішній світ і автономію друга (Концепт ДРУЖБА, www).

Ці результати отримані в процесі аналізу концепта ДРУЖБА/FRIENDSHIP, котрий складає ментальну основу дискурсу дружби та комунікативної ситуації «Бесіди друзів».

Цей концепт неодноразово ставав об'єктом вивчення у мовознавчих студіях з тієї причини, що «концепт ДРУЖБА є одним із ключових для більшості культур світу, оскільки питання, пов'язані з міжособистісними взаєминами завжди мали і мають першочергове значення в житті суспільства і окремої людини» (Грушак, 2015, с. 170), а концепти ДРУЖБА і ДРУГ належать до провідних серед концептів позитивних міжособистісних взаємин в англійській лінгвокультурі (Рябкова, 2010).

Надаючи характеристику цьому ментальному утворенню як лінгвокультурному концепту, вербалізованому засобами англійської мови, дослідники доволі детально описують його складові.

Поняттєва складова концепту ДРУЖБА охоплює ознаки, що апелюють до філософського осмислення феномену дружби – доброчесність, феліцитарність тощо із своєю етноспецифічною (суть останньої проявляється, наприклад, у тому, що ознака доброчесності в англослов'янській лінгвокультурі є менш значущою ніж в інших). До основних поняттєвих компонентів зараховують душевну близькість, тобто спільні погляди, смаки, світосприйняття, а як наслідок – взаєморозуміння; відвертість, можливість відкрити душу другові; безкорисливість; допомогу, підтримку, а також такі специфічні (не універсальні, а властиві саме англослов'янській лінгвокультурі) ознаки як певна прохолодність та дистанціювання (Хизова, www). Це знаходить підтвердження і в англослов'янських пареміях: *A hedge between keeps friendship green; Friendship increases in visiting friends, but in visiting them seldom* (A Dictionary of American Proverbs).

На етнокультурній позначеності поняттєвого вмісту концепту ДРУЖБА наголошують і інші автори, приміром стверджують, що попри його універсальність, «слід підкреслити, що змістове наповнення цього концепту, що є відображенням світосприйняття представників певного етносу, відрізняється своєю специфікою. У кожного народу свої уявлення про суть та зміст дружби, про необхідність та важливість цього явища у житті людини» (Грушак, 2015, с. 170). Виходячи з цього, авторка відносить до поняттєвих ознак концепту дружба такі як схожість, спільне проведення часу, тактовність, доброзичливість, повагу, дбайливе ставлення, допомогу, підтримку, терпимість до недоліків іншого (там само, с. 173), а також вказує на специфічне для представників англomовного етносу прагнення до особистої свободи (там само, с. 175) (ця позиція фактично збігається із твердженням про певну прохолодність та дистанційованість).

Доволі подібними є і результати інших досліджень. Наприклад, надано такий перелік поняттєвих ознак та їхньої питомої ваги на основі аналізу висловлень про дружбу англomовних комунікантів: життєва складова (31%), підтримка (21%), любов (17%), ворожнеча (9%), схожість (11%), початок дружби (5%), спілкування (2%), близькість (2%), братерські відносини (2%) (Хаметова, 2010, с. 100).

Також з'ясовано що найбільш значущими компонентами поняттєвого змісту досліджуваного концепту є *любов, довіра, підтримка, спільне приємне проведення часу* (Зими́на, & Бойко, 2019, с. 213).

Остання точка зору в цьому кореспондує з усіма іншими, а отже саме на неї спираємося у роботі.

При цьому, відмінність дружби і любові вбачається, як у вже згаданій обов'язковості/необов'язковості взаємності, так і в тому, що дружба, на відміну від любові, позбавлена чуттєвого потягу. Дружба у подружніх взаєминах є мабуть єдиною можливістю дружби між чоловіком і жінкою, позбавленою еротики та статевого потягу. Отже, дружба скріплена любов'ю, але, як правило, не чуттєвою (Хизова, www).

Ціннісна складова концепту дружба є важливою, з огляду на ту обставину, що «центром концепту завжди є цінність, тому що концепт слугує дослідженню певної культури, а в основі культури лежить ціннісний принцип» (Антологія концептов, 2005, с. 11). Хоча дружба визнана універсальною цінністю (Грушак, 2015, с. 170), у різних культурах і групах культур вона посідає різне місце на шкалі цінностей.

У християнських культурах цінність дружби спирається на біблійну настанову любити ближнього, на постулат про досягнення власної особистості через особистість друга, що кореспондує з баченням дружби у філософській етиці. Однак у свідомості представників англomовного соціуму, на відміну від інших, дружба позбавлена ознаки святості (Хизова, www).

Згідно даних соціологічних студій, в американському суспільстві дружба посідає шосте місце в рейтингу основних цінностей (Багдасарян, & Сулакшин, 2012, с. 325), що вказує на її належність до основних, але не до провідних.

Ціннісна складова концепту також охоплює його аксіологічний зміст. У цьому сенсі концепт ДРУЖБА характеризується певною амбівалентністю: попри його загалом позитивну оцінку, негативна оцінка теж має місце. Іншими словами, у народній культурі оцінка дружби не є однозначною, оскільки вона не завжди позитивна (Арапова, 2004, с. 175).

Цю тезу підтверджують і інші розвідки, наводячи, приміром, англomовні пареміологічні одиниці, які, поряд із розкриттям позитивної оцінки дружніх взаємин, вказують на їхні окремі негативні риси (Хаметова, 2010).

Описуючи *образну* складову концепту ДРУЖБА, вербалізованого засобами англійської мови, стверджують, що в свідомості англomовних комунікантів дружба метафорично репрезентована як річ, що має рукотворну природу (*to make / form / knit / cement / strike up / cultivate friendship*); що поводить себе як людина (антропоморфна метафорична репрезентація), як тіло людини (але не його частини), котре може хворіти; що на смак вона є більш гіркою ніж солодкою (предметна метафора), що постає як рослина (біоморфна метафора): “*True friendship is a plant of slow growth*” (Washington) (там само).

Слід зазначити, що й образна складова виявляє етнокультурну специфіку концепту ДРУЖБА, оскільки за даними порівняльного аналізу, в англomовній лінгвокультурі переважають біоморфні метафори (тоді як у російськомовній – антропоморфні) (там само).

Разом із наданням загальної характеристики лінгвокультурному концепту ДРУЖБА як *спільного усупільненого знання* англomовної спільноти, дослідники-мовознавці підкреслюють ту обставину, що вміст концепту кореспондує із ідеальним *осмисленням* дружби, тоді як реальність лише певною мірою наближена до такого ідеалу (Коняева, 2014, с. 50). Ідеальна модель дружби має такі ознаки як довіра, правдивість, міцність, надійність, внутрішня подібність, вибірковість, альтруїстичність, рівність, корисний духовний емоційний обмін (Арапова, 2004, с. 29). Верифікація міжособистісних відносин здійснюється на основі опертя на цю ідеальну модель, проте така (ідеальна чи максимально наближена до ідеалу) дружба є доволі рідкісним явищем. Для *реальної* дружби характерна егоїстичність, крім того існує й *несправжня* дружба, котрій властиві лицемірство, нещирість, короткочасність, прагнення отримати певну вигоду тощо (там само, с. 175). Крім того, наголошують на тому, що дуже важливими є індивідуальні уявлення носіїв певної мови про дружбу: те, що є очевидним для одних, може викликати нерозуміння в інших (Шмелев, 2002, с. 182–183).

Із цього, а також із визначення концепту ДРУЖБА як емотивно-етичного (Хизова, www) або як ідеологічного концепту, в основі якого лежить прескриптивна складова (Арапова, 2004, с. 124), впливає важливий для нашого дослідження висновок, що втілення концептуалізованого знання в комунікативну практику не слід сприймати як лінійну залежність: спільне знання та уявлення про дружбу постають як певний взірець, еталон (пор. «дружба – це еталон людських взаємин» (Зими́на, & Бойко, 2019, с. 213)), а специфіка індивідуальної свідомості, індивідуальних поведінкових особливостей можуть значною мірою позначатися на тому, що розуміють під дружбою індивіди, пов'язані відповідним типом взаємин.

У той самий час, за даними досліджень, концепт ДРУЖБА в англомовній лінгвокультурі в наш час «слабшає», з нього вивітрюються певні компоненти, приміром інтенсивне душевне спілкування не належить до обов'язкових складових (Шмелев, 2002, с. 184), зміни, що відбуваються, мають історико-соціальну природу: взаємини між людьми стають менш значущими, а випадки справжньої та відданої дружби стають все більш рідкісними. У сучасному англомовному соціумі простежується тенденція до згадування дружби і друзів із використанням таких мовних одиниць як «розваги», «приємність» (Трубаєва, & Симон, 2016, с. 156) (див. також (Хизова, www)). Такі твердження підкріплюються як соціальними чинниками, властивими сучасному англомовному соціуму – намаганням працювати якомога більше та краще, щоб досягнути успіху в житті або хоча б залишитися на плаву, а також бурхливим розвитком інформаційних технологій, завдяки чому чимало людей все більше занурюються у віртуальний світ і втрачають зв'язок із реальністю. За цих умов все важче стає встановити та зберігати дружні взаємини, для них залишається все менше часу, а отже вони нерідко стають більш поверхневими.

Інтерес до нашого дослідження також становлять розвідки, що описують концептуальні основи дружби на школі міжособистісних взаємин (від позитивних до нейтральних, від нейтральних до негативних). Концепт ДРУЖБА з цього погляду описується як складова градієнт концепту «дружба – мир – ворожнеча», де «визнані в лінгвістиці антонімами лексичні одиниці *дружба* і *ворожнеча* є полярними членами імені концепта» (Лунцова, 2007, с. 35–36). Це означає, що осмислюючи взаємини між собою і іншим, людина сприймає їх не як застигли, незмінні; вона розуміє, що дружба може із часом перейти у нейтральні чи навіть ворожі стосунки і навпаки. Іншими словами, тут находимо підтвердження думки, висловленої у нелінгвістичних розвідках, присвячених феномену дружби, що такі взаємини можуть припинятися на певний час чи назавжди унаслідок сварки, а згодом можуть поновлюватися. Зокрема, дослідження пареміологічних одиниць англійської мови дає підстави стверджувати, що друга легше втратити, ніж знайти (Хаметова, 2010, с. 173),

аналіз найбільш продуктивно використовуваних англомовних лексем дозволяє описати дружбу як сукупність таких елементів як Дружба-мирні відносини (Friendship Amity), Дружба-схожість (Friendship Likeness), Дружба-любов (Friendship Love), Дружба-близькість (Friendship Intimacy), а поряд з ними також – Дружба-поновлення дружніх взаємин (Friendship Reconciliation) (Трубаєва, & Симон, 2016, с. 156).

Узагальнюючи викладені дані, отримані дослідниками в ході вивчення концепту ДРУЖБА, моделюємо цей концепт у вигляді концептуальної матриці, спираючись на теоретичний та методичний опис такого моделювання, розроблений Є. В. Бондаренко (Бондаренко, 2017, с. 75–104) (при цьому, враховуємо також набутки досліджень феномену дружби в нелінгвістичних працях, які є доволі подібними, але в деяких аспектах більш повними та детальними).

Отже, матриця концепту ДРУЖБА, реалізованого в межах англомовної картини світу, складається з таких компонентів:

- домен ПРИЧИНА ІСНУВАННЯ ДРУЖБИ належить світу людини, її етнокультурному, соціальному та психологічному середовищу, в якому формується взаємна прихильність, котра й спричиняє становлення дружніх стосунків;

- домен МІСТО ІСНУВАННЯ ДРУЖБИ так само, як і попередній, профілює концепт СВІТ ЛЮДИНИ, а отже охоплює увесь простір людського побутування;

- домен РІЗНОВИДИ ДРУЖБИ знов таки кореспондує із соціальним та психологічним простором людського буття та включає типи та різновиди дружби, визначені біосоціальними чинниками (дитяча, підліткова, доросла дружба; моногендерна дружба – дружба між особами чоловічої / жіночої статі, кросгендерна дружба; дружба на ґрунті професійного співробітництва, спорідненості, територіальної близькості тощо) та психологічними чинниками (духовна близькість, приязнь, атракція);

- домен ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВИМІРЮВАННЯ ДРУЖБИ так само профілює концепт СВІТ ЛЮДИНИ: вимірювання дружби здійснюється людською свідомістю на ґрунті порівняння реальності дружніх взаємин із ідеальними еталонними уявленнями;

- домен МІРА / ЧАСТИНА ДРУЖБИ поданий сукупністю ситуацій взаємодії між друзями (іншими словами, окремими комунікативними ситуаціями «Бесіда друзів»);

- домен ТЕ, НА ЩО ДІЄ / ВПЛИВАЄ ДРУЖБА кореспондує із оптимізацією психологічного стану (приємні почуття, задоволення від спілкування, можливість розкрити душу, отримати моральну підтримку) або із вирішенням проблемних питань соціальної природи (допомога в конкретних справах);

- домен РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ ДРУЖБИ з профільованим на нього концептом МІЖОСОБИСТІСНІ ВЗАЄМИНИ діють, утворюючи позитивні міжособистісні взаємини;

- домен МЕТАФОРИЧНИЙ КОРЕЛЯТ є «іманентно соціально обумовленим, тому що профілює концепти, породжені когніцією людини» (Бондаренко, 2017, с. 75–104), найбільш поширеним з яких є РОСЛИНА, іншими – ЛЮДИНА, РУКОТВОРНА РІЧ із ГІРКО-СОЛОДКИМ СМАКОМ.

(Домен у концепції Є. В. Бондаренко витлумачено як область пояснення для концепта (Langacker, 1987, с. 147), як ширший концепт, на тлі якого ідентифікується інший концепт, вужчий в інформаційному плані (Жаботинская, 2009, с. 255); профілювання розуміється за Р. Ленекером: база – увесь обсяг інформації, профіль – частина бази, котра формує власне значення знаку (Langacker, 2000, с. 10–16), аналогічну до «фону» та «фігури» у гештальтпсихології) (Жаботинская, 2009, с. 255).

Підсумовуючи викладене зазначимо, що концепт ДРУЖБА характеризує комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як дискурсну сутність, виступаючи ментальною основою дискурсу дружби, який вона репрезентує, а також проектується у комунікативну площину.

Сукупність концептів формує концептуальну картину світу, яка має регулятивний потенціал, що об'єктивується у комунікативних процесах: концептуальна картина світу – це «складна безперервно конструйована когнітивна структура в свідомості людини, котра представляє результати зовнішнього і внутрішнього рефлексивного досвіду людини у вигляді динамічно структурованого знання і може бути реалізована як у системі мови, так і в різних типах комунікації» (Бондаренко, 2017, с. 75–104).

Це визнається властивим, зокрема і для концепту ДРУЖБА, який «модельює ситуацію дружби у всіх її елементах і відношеннях, із яскраво вираженою прескриптивною (регулятивною) складовою» (Коняева, 2014, с. 50).

Отже, проекція когнітивного підґрунтя англомовної «Бесіди друзів» у комунікативну площину дозволяє визначити не лише вже згадані раніше найбільш загальні характеристики (неінституційність, неофіційність, діалогічна форма), але й більш конкретні риси. Спираючись на попередньо наданий перелік комунікативних чинників (Борисова, 2005; Дейк, 1989; Сухих, & Зеленская, 1998), комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» описуємо таким чином:

- особистісне спілкування партнерів, як правило, рівних за статусом (ця умова не є обов'язковою з огляду на можливість дружніх взаємин між дитиною та батьками (Гридасова, 2010, с. 4)), або між учнем і наставником; але навіть у цих умовах нерівність виявляється не стільки у домінування, скільки в *авторитеті* (у термінах Т. А. ван Дейка (Дейк, 1989, с. 23));

- спілкування у різних соціальних контекстах, що належать до неінституційної сфери (це не виключає можливості розмови між друзями навіть у робочий час і на робочому місці, адже, як доведено, професійні дискурси не є інституційними стовідсотково: інституційна взаємодія має вкраплення неінституційної (Фещенко, 2017, с. 4));

- спілкування, засноване на знаннях про соціальні норми – конвенціях, правилах, ритуалах, сценаріях, що стосуються комунікативної поведінки осіб, котрі перебувають у дружніх взаєминах;

- фіксованість рольової структури, тобто виконання комунікантами ролі друга.

Із викладеного стає очевидно, що саме *роль суб'єкта* є конституювальним чинником комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Саме ролі суб'єкта дискурсу віддано пріоритет у формуванні соціокультурного середовища (Фролова, 2015с). Виходячи з того, що ролі учасників, визначені згідно їхніх комунікативних позицій (адресант, адресат), не узгоджуються із засадами дискурсологічного аналізу, суб'єкта дискурсу описують як абстрактну сутність узагальненого *Homo Sapiens*, що мислить і спілкується (Фролова, 2013, с. 107), а його рольову інфраструктуру в найбільш загальних рисах визначають за критерієм спрямованості свідомості учасника комунікації на автономну (абсолютну) чи відносну власну позицію у соціальному середовищі. Відповідно, розрізняють особистісні та міжособистісні ролі. «**Особистісні** ролі характеризують суб'єкта як окремого представника певної соціальної групи. Вони підрозділяються на *формальні*, що кореспондують із формалізованими ознаками особистості у соціальному середовищі (вік, стать, громадянство, освіта, спеціальність тощо) та *неформальні*, які відбивають належність індивіда до суспільних груп, котрі не мають таких формалізованих ознак (віросповідання, політичні переконання, інтереси, уподобання тощо). До неформальних належать також ситуативні ролі, виконувані суб'єктом у типових умовах діяльності: пасажир, подорожній тощо» (Фролова, 2013, с. 108). У той самий час «**міжособистісні** ролі визначають позицію суб'єкта відносно іншого представника суспільства, що імплікує сама назва ролі: брат, друг, шанувальник (когось). Подібно до особистісних, міжособистісні ролі можливо розподілити на формальні (дружина, брат) та неформальні (друг, шанувальник)» (там само) (виділено в оригіналі – Р. М.).

Із цього слідує, що суб'єкт дискурсу дружби / учасник комунікативної ситуації «Бесіда друзів» обіймає **міжособистісну неформальну** роль друга.

При цьому, розумінню дружби як соціально-психологічного феномену відповідає й розуміння ролі такого типу як соціально-психологічної:

«формальні ролі більшою мірою спираються на соціальні характеристики суб'єкта, тоді як неформальні залучають і психологічний компонент» (там само).

У нашому дослідженні цій ролі належить провідна позиція, отже розглянемо її природу більш детально.

Перш за все, слід зазначити, що в гуманітарні науки, у першу чергу в соціологію, термін «роль» було запозичено із театральної термінології; уводячи цей термін в науковий обіг соціологи підкреслювали, що соціальне буття людини значною мірою подібне до театального дійства (Психологічні ролі).

Також важливим є визначення *ролі* суб'єкта дискурсу як *стереотипної*.

Стереотип у контексті соціальної взаємодії постає як «модель» дії та поведінки (Рыжков, 1988), оскільки знання та уявлення, які засвоюються з дитинства, набуваються у процесі соціалізації та пов'язуються із типовим виконанням певної ролі, складаються у стереотипи, котрі стають невід'ємними від рольової поведінки (Крысин, 2003, с. 28).

Стереотипне знання про певну роль «є схематизовано-спрощеним, типізовано-узагальненим суспільним досвідом про права та обов'язки носія цієї ролі» (Гридасова, 2011, с. 18), тобто вміст цього знання відрізняється від лінгвокультурного концепту своєю спрощеністю та узагальненістю, але є подібним до нього, оскільки структуроване поняттєвим і ціннісним складниками (Гридасова, 2010, с. 8).

Стереотипну роль визначають як лінгвоментальний конструкт дискурсу, що «поєднує в собі предметну інформацію про права і обов'язки носія ролі (канон) та аксіологічну інформацію, засновану на нормах і цінностях (еталон)» (там само).

Цілком очевидно, що стереотипне знання, яке складає підґрунтя певної ролі і задає очікування щодо можливих моделей поведінки, виступає не як припис, обов'язків для виконання, а лише як орієнтиру діяльності індивіда, адже «необхідна умова раціональної автономії особистості акцентує активну роль суб'єкта як діючої особи (актора)» (Summa culturologiae, 2018).

Втілення цього знання у комунікативну практику, тобто актуалізація певної стереотипної ролі у дискурсі, має відповідати лише вимозі інтерактивності, тобто здатності учасників комунікації до побудови спільного дискурсивного смислу, зокрема розпізнання ролі як такої, задля успішності комунікації. Це завдання не є складним і не потребує багато інтелектуальних зусиль, якщо учасники взаємодії «об'єднані спільною і тривалою життєвою практикою» (Гридасова, 2011, с. 19), як у випадку комунікації між друзями.

Актуалізація або реалізація стереотипної ролі означає її вербальне втілення у ситуації мовленнєвої взаємодії. Омовлення стереотипів (включно із стереотипними ролями) здійснюється у прихованій формі (Вежбицкая, 2001, с. 159), адже стереотип, що лежить у підґрунті кожної мовленнєвої дії та створює етнокультурний малюнок вербальної поведінки, не усвідомлюється як такий (Токарева, 2001, с. 217).

Актуалізацію стереотипів описують як рух думки комунікантів від актуального до актуалізованого знання: прототипне (концептуалізоване знання) – стереотип-уявлення – стереотип поведінки – стереотип мовленнєвої поведінки. При цьому указують, що між «стереотипами-уявленнями і стереотипами поведінки, з одного боку, і стереотипами мовленнєвої поведінки, з другого боку, існує суттєва різниця: перші подані сукупністю, що має відносно стійкі кількісні характеристики <...> тоді як друзі являють відкриту множину й мають довільний зв'язок з поведінковим стереотипом» (Фролова, 2009, с. 95).

Актуалізоване знання – це фактично омовлена стереотипна роль; лінгвокогнітивні механізми актуалізації знання про стереотипну роль охоплюють: «основу – ЗНАННЯ (предметний зміст стереотипних ролей) та операції – МИСЛЕННЯ (операція перспективізації для встановлення зв'язку між висловленням, референтною ситуацією або комунікативною функцією та стереотипною роллю), БАЖАННЯ, ОЦІНКИ (намір суб'єкта привести поведінку себе/іншого у відповідність / невідповідність до рольових вимог згідно з їхньою оцінкою), МОВЛЕННЯ (омовлення стереотипної ролі)»

(Гридасова, 2010, с. 4), останнє здійснюється за допомогою висловлення, що містить смислові опори – мовні одиниці лексичного або синтаксичного рівня (там само).

Викладене дозволяє дійти висновку, що головним конституювальним компонентом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» є стереотипна роль ДРУГ.

Ця роль має ментально-комунікативно-вербальну природу, вона належить до міжособистісних неформальних ролей суб'єкта дискурсу, що підтверджує трактування ситуації «Бесіда друзів» як дискурсної сутності.

Водночас, саме ця роль виконує ідентифікувальну функцію, співвідносячи певний зразок взаємодії із дискурсом дружби та відповідною комунікативною ситуацією.

Роль ДРУГ розуміємо як стереотипну (тут і далі позначаємо її малими прописними, щоб протиставити стереотип і концепт: останній, як правило, у вітчизняних студіях позначають великими прописними).

Під стереотипною роллю розуміємо актуальне декларативне знання – стереотипи-уявлення, які у спрощеному й узагальненому вигляді охоплюють відомості про те, хто може бути носієм певної ролі (ХТО) та якими якостями він зазвичай володіє (ТАКИЙ); актуальне процедурне знання – стереотипи поведінки, котрі вміщують знання та уявлення про те, як зазвичай діє носій певної ролі (ДІЄ ТАК); стереотипи мовленнєвої поведінки, що представляють наявний у свідомості представників певної лінгвокультури набір способів вербального втілення поведінкових стереотипів, а також актуалізоване знання – омовлення суб'єктом стереотипної ролі.

У лінгвістичному дослідженні, природно, на перший план виходять способи та засоби омовлення стереотипної ролі ДРУГ, але їхній аналіз можливий лише за умов попереднього висвітлення змісту та обсягу комунікативно-актуального стереотипного знання.

1.4. Стереотипні уявлення про роль друга в англомовній лінгвокультурі

Розглядаючи сучасні стереотипні уявлення, що лежать в основі ролі ДРУГ в англомовній лінгвокультурі, слід, перш за все, звернути увагу на те, що в дослідженнях концепту ДРУЖБА / FRIENDSHIP практично завжди або здогадується і концепт ДРУГ / FRIEND («ядром концепту «ДРУЖБА» є підпорядкований йому концепт «ДРУГ», котрий має таку саму структуру» (Арапова, 2004, с. 124)), або ж серед засобів вербалізації концепту ДРУЖБА/FRIENDSHIP розглядається номінація *friend*, що входить до складу англомовних фразеологічних одиниць та паремій. Така позиція є цілком очевидною, адже, по-перше, очевидним є зв'язок між обома ментальними структурами; по-друге, логічно припустити, що формування знання та уявлення про *друга* передувало знанню та уявленню про *дружбу*, оскільки розвиток думки завжди йде від конкретного до абстрактного. Це підтверджують і дані етимологічного словника, згідно якого слово *friendship* належить до питомої лексики англійської мови та утворено від кореня *friend* шляхом додавання суфікса *-ship* (який, як відомо, має значення *абстрактне поняття*) (Skeat, 1961, р. 220). Отже, стверджується, що «компонент “друг”, тобто близька людина, є невід’ємним складником внутрішньої форми концепту “Дружба”» (Трубаева, & Симон, 2016, с. 155).

Інша дослідниця також описує походження лексичної одиниці *friend*, яке, без сумніву, є вартим уваги: «англійське “friend” веде початок з «любимої, приємної людини». Староанглійське *frēond*, старонорвезьке *fraend*, старосаксонське *frīund*, староверхньонімецьке *friunt* («кровний родич») походять від староанглійських дієслів *frēogan*, *fréon* («любити»); готське *frijōnds* – дієприкметник від дієслова *fryōn* («любити»); те саме значення має староісландське *fría*. В основі усіх цих слів лежить германський корінь *-frī* – «оберігати, піклуватися». Готські та давньогерманські корені своєю чергою, пов’язані із староіндійським *prīuáh* «власний», «дорогий», «любимий»,

індоєвропейським *pr̥ijā* та авестийським *fṛya* «дорогий», «любимий» (Хизова, www).

Подальший розвиток «уявлення про дружбу довгий час спирався на учення, розроблене в античній філософії» (Вежбицкая, 1999, с. 340), причому, знання та уявлення про *дружбу* і про *друга* є значною мірою збіжними.

Зокрема, друзі – це люди, на яких можна покластися, коли треба знайти допомогу і підтримку (Вежбицкая, 2001, с. 108), ідея – допомогти в разі необхідності – є ключовою для концепту *друг* (Хизова, www); друзям можна повністю довіряти, до них можна звернутися в разі потреби відкрити комусь душу, друг повністю відвертий (Вежбицкая, 2001, с. 111); важливу роль відіграє взаємна приязнь і рівність друзів (Коняева, 2014, с. 51).

У той самий час, «інтенсивне спілкування не є необхідним для того, щоб назвати людину другом» (Хизова, www), духовна близькість між друзями є проблематичною (Вежбицкая, 2001, с. 114).

Останні дослідники пов'язують із тим, що в сучасну добу спостерігається ослаблення вживання слова *друг* з якого «вивітрюються» певні семантичні компоненти (Хизова, www); «дійсно є багато даних, котрі засвідчують, що в минулому вживання слів *friend* і *friendship* без будь-яких означень було значно більш семантично навантажене, ніж сучасне англо-саксонське *friends*» (Вежбицкая, 1999, с. 330). Якщо раніше *друг* зазвичай був єдиним, то тепер кількість друзів може бути доволі великою (у високодинамічному сучасному англomовному суспільстві люди рахують своїх друзів дюжинами) (Вежбицкая, 1999, с. 312) і навряд чи можна очікувати, що чисельні «друзі» (“friends”), які з'явилися «завдяки кегельбану» хочуть робити для тебе щось хороше, швидше очікується, що ми будемо щось робити разом із нашими друзями (Вежбицкая, 1999, с. 318). Звідси й зміни у слововжитку: *my friend* замінюється на *a friend of mine* (*a friend*) (там само, с. 321–323), відбувається розмежування між *friends* (друзі) та *true friends* (справжні друзі), *close friends* (близькі друзі); тощо, яке покликане вказати на відмінності між «повсякденними друзями» та «справжніми друзями» (Вежбицкая, 1999, с. 330, 339). Поширення такого типу

друзів, яких авторка називає «повсякденними» підтверджує наявність чисельних синонімів, що можуть замінювати слово *friend* – *companion*, *pal*, *bro* (у молодіжному узусі) (Опря, 2018) тощо.

А. Вежбицька у цьому зв'язку цитує думки учених, які стверджують, що демократія не створює сильних прив'язаностей між людьми, але встановлює їхні взаємини на більш невимушеній основі; що в динамічному та егалітарному суспільстві США людям легше зав'язувати знайомства, їхнє спілкування є більш відкритим, але водночас зв'язки між ними з великою вірогідністю є випадковими та нетривалими, отже «дружність» стала майже обов'язковою, тоді як дружба в класичному сенсі – все більш важкою. При цьому дослідниця вказує, що ця тенденція стала помітною вже у 30-ті роки XIX ст. та зберігалась протягом XIX і XX ст. (Вежбицкая, 1999, с. 339).

Як підсумок, А. Вежбицька пропонує такий опис значення слова *friend* у його старому (*friend 1*) та сучасному (*friend 2*) розумінні:

Friend 1

- a) кожен знає: багато людей думають про якихось інших людей;
- b) я дуже добре знаю цю людину;
- c) я думаю про цю людину гарні речі;
- d) я хочу, щоб ця людина знала, що я думаю;
- e) я хочу, щоб ця людина знала, що я відчуваю;
- f) я не хочу, щоб багато інших людей знали ці речі;
- g) я хочу робити гарні речі для цієї людини;
- h) я знаю, що ця людина думає про мене те саме;
- i) коли я думаю про цю людину, я відчуваю щось дуже хороше;
- j) я так думаю про цю людину.

Friend 2

- a) кожен знає: багато людей думають про якихось інших людей;
- b) я дуже добре знаю цю людину;
- c) я хочу часто бути з цією людиною;
- d) я хочу часто робити речі з цією людиною;

- e) коли я з цією людиною, я відчуваю щось хороше;
- f) я думаю, що ця людина думає про мене те саме;
- g) я так думаю про цю людину (Вежицкая, 1999, с. 336).

Разом із тим, інші сучасні дослідження свідчать, що традиційні компоненти осмислення друга в англomовному суспільстві не зникли (хоча, цілком вірогідно стали зустрічатися не так часто). Приміром, аналіз актуалізації концепту ДРУГ / FRIEND за допомогою номінації *bro* в сучасній англomовній молодіжній субкультурі засвідчив, що рисами, притаманними другові, є спорідненість душі, близькі несексуальні стосунки; допомога, турбота, веселощі, гарне проведення часу, любов (Опря, 2018, с. 39).

Спираючись на викладені думки, визначимо, які компоненти знання та уявлення про друга є найбільш загальними та типовими, тобто стереотипними, в сучасній англomовній лінгвокультурі.

Компонент ХТО має таку обов'язкову ознаку як *знайомство, спільне проведення часу*, причому знайомство особисте, не за посередництвом електронних засобів комунікації. Хоча сьогодні доволі поширеною є поява друзів (*friends*) у соцмережах, цілком очевидно, що такі особи не можуть бути учасниками комунікативної ситуації «Бесіда друзів» у її іконічному вигляді, а отже знання про таких осіб не є комунікативно актуальним.

До *знайомих* можуть належати сусіди, відвідувачі однієї церкви або спортклубу тощо. Відзначимо, що і лінгвістичні, і нелінгвістичні розвідки віддають пріоритет саме такому розумінню друга, тобто трактуванню друга як особи, з якою когось пов'язують лише відносини дружби, але не спорідненість і не спільна професійна діяльність. У той самий час, не виключається і можливість того, що рідні або колеги по роботі можуть ставати друзями.

Дійсно, взаємини дружби вважають важливою складовою створення позитивного психологічного клімату в родині, дружба є важливою складовою взаємин між чоловіком і жінкою, «нестатевим шлюбом» (Дружба та дружні стосунки, [www](#)), її вважають другою із п'ятих основних потреб у шлюбі (5 потребностей, [www](#)). Роль ДРУГ, виконувана дружиною та чоловіком, або

батьком / матір'ю і дитиною належить до традиційних та виступає як моральний імператив, а аксіологічний зміст цієї ролі має сталий позитивний знак (він не підданий інтерпретації, зокрема в ситуаціях сімейного конфлікту) (Гридасова, 2010, с. 4–5). При цьому, відносини дружби в сім'ї є доволі подібними до загального розуміння дружніх взаємин: «лакмусовим папірцем наповнення джерела дружби в парі слугує спільний відпочинок, розваги, спільні хобі та інтереси, де ви зустрічаєтеся один з одним на рівних на полі гри та радості. <...> багато сімей розвалюються як раз з тієї причини, що аспект дружби в їхньому союзі зник або відійшов на задній план» (5 потребностей www).

Важливою також вважають дружбу в трудовому колективі, її визначають як позитивне явище, котре допомагає людям працювати набагато ефективніше та отримувати задоволення від роботи. Оскільки більше третини свого життя людина проводить на роботі, у трудовому колективі, наявність друзів у цьому колективі, спілкування з близькими за духом людьми є безсумнівним плюсом. До позитивних рис дружби в професійному колективі належать створення сприятливої атмосфери, наявність взаємодопомоги, надійне прикриття тощо, але існують і певні негативні риси: перешкода кар'єрному зростанню, неоднозначне ставлення керівництва до дружби між підлеглими, марнування часу на розмови, зниження продуктивності праці в разі виникнення сварки між друзями тощо (Плюсы и минусы, www). Характеризуючи дружбу на робочому місці як загалом позитивне явище, інші автори також вказують і на певні його недоліки: «Дружні відносини на роботі прекрасні в хорошому колективі і дуже небезпечні в компанії, де люди на роботу не налаштовані. Особливо в таких компаніях небезпечні дружні стосунки між керівником і ключовими співробітниками: це дає можливість співробітникам ігнорувати вимоги керівника, ставлячись до них не як до вимог керівника, а як до побажань, над якими вони можуть дружньо посміятися, довільно відкоментувати і по суті ігнорувати» (Дружба та дружні стосунки, www).

Виходячи з викладеного, робимо висновок, що роль ДРУГ може бути *автономною*, приписуваною *знайомій* людині, з якою особа *спільно проводить час*, або *гібридною* – ДРУГ-ПАРТНЕР – член родини, колега по роботі, що є водночас і другом. У першому випадку маємо справу із профілюванням у ментальну структуру – стереотип-уявлення лише концепту ДРУГ; у другому випадку – концептів ПАРТНЕР і ДРУГ одночасно.

Компонент ТАКИЙ поданий ознакою *взаємна прихильність*, котра фактично є диференціювальною для визначення міжособистісних взаємин як дружніх. Ця ознака є обов'язковою і може конкретизуватися в інших, зокрема, як свідчать дослідження, обов'язковою конкретною ознакою є *приємність*, тоді як інші – *відвертість*, *щирість*, *довіра*, *підтримка*, *допомога*, *любов* можуть відрізнятися як за параметром облігаторності / факультативності, так і за своїм ступенем (мірою) в реальних зразках взаємин між людьми.

Отже, стереотипне знання та уявлення про роль ДРУГА в сучасній англійській лінгвокультурі приписує цю роль знайомій людині, з якою особа спільно проводить час (автономна роль) або родичу чи колезі по роботі (гібридна роль), та охоплює такі рольові ознаки як взаємна прихильність,приємність, можливо також певною мірою відвертість, щирість, довіра, підтримка, допомога, любов.

Ураховуючи, що «англійські лінгвокультурні концепти позитивних міжособистісних взаємин постають як єдність інтерреляційних (що відображають специфіку цього типу взаємин) та інтеракційних аспектів (які відображають особливості цього типу взаємодії)» (Рябкова, 2010, с. 7), зазначимо, що описані стереотипні уявлення кореспондують із інтерреляційним аспектом комунікативно актуального знання про роль ДРУГ, тоді як інтеракційний аспект співвіднесений із стереотипами поведінки, які безпосередньо впливають на формування комунікативної ситуації «Бесіда друзів», її типів і підтипів (з цієї причини поведінкові стереотипи розглядаємо в наступному розділі під час розробки моделей досліджуваної комунікативної ситуації).

Стереотипні знання та уявлення про роль ДРУГ, з усією очевидністю, лежать в основі інтерпретації суб'єктом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» як канонічної, тобто кооперативної, якщо об'єктивована в ній роль суб'єкта збігається зі стереотипним уявленням про друга, або як неканонічної, некооперативної, коли роль суб'єкта не збігається із такими уявленнями.

Отже, компонент ТАКИЙ дозволяє кваліфікувати суб'єкта дискурсу як виконавця ролі ДРУГ, або порушника завданих стереотипом-уявленням очікувань та на цій підставі розрізняти два основні типи комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Висновки до розділу 1

1. Опертя на розуміння дискурсу як вербалізованої інтерактивної когнітивно-комунікативної діяльності індивідуальних суб'єктів, здійснюваної у культурному, соціальному та ситуаційному контекстах, характеризує комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як таку, що репрезентує англomовний неінституційний діалогічний дискурс – дискурс дружби, та вимагає міждисциплінарного підходу до її аналізу.

2. Важливість дружби у людському житті обумовлює інтерес до наукового осмислення цього феномену, яке сягає корінням часів античності. У термінах філософської етики в ті часи сформувалося уявлення про дружбу, яке акцентує моральні якості – доброчесність, альтруїзм, а також любов, прагнення щастя, довіру, тощо, причому це уявлення залишалося незмінним протягом століть зазнаючи лише певних доповнень та уточнень. З точки зору соціології підкреслюється важливість дружби у вибудуванні соціальних структур, які забезпечують можливості пізнання особистісних рис іншої людини; її значущість у розвитку людини у соціумі, у самоактуалізації особи; також розглядаються соціальні ролі суб'єктів дружніх взаємин, з'ясовуються характеристики цих взаємин у суспільстві та його окремих групах. Психологічні студії доповнюють знання про дружбу описом почуттів та емоцій,

які складають основу дружніх взаємин. Соціо-психологічні дослідження доводять зв'язок дружби з феноменом міжособистісної атракції – взаємного тяжіння, що складається з когнітивного / пізнавального компоненту – усвідомлення та осмислення власного емоційного ставлення до іншої людини та водночас певної соціальної установи. Саме через феномен атракції стає можливим пояснення феномену дружби через аналіз потреб суб'єкта, якими він керується у виборі друга; властивостей партнера, що стимулюють інтерес та симпатію до нього; особливостей процесу взаємодії між друзями та об'єктивних умов такої взаємодії. У гуманітарних розвідках описано стадії, що їх проходять дружні взаємини, та типи таких взаємин, визначених за антропометричними параметрами суб'єктів (вік – дитяча, юнача, дружба дорослих і людей похилого віку; стать – чоловіча, жіноча, кросгендерна дружба); досліджено різновиди дружби (духовна, творча, буденна, сімейна, романтична, еротична). Важливим є також висновок науковців про те, що описані риси та властивості дружби є певним ідеалом, еталоном, «кодексом дружби», який по-різному втілюється у практику конкретних дружніх взаємин у різні часи, у різних культурах, суспільствах, соціальних групах тощо.

3. Постулати дискурсологічних студій дозволяють схарактеризувати комунікативні ситуації як такі, що структурують певний дискурс. Особливість комунікативної ситуації «Бесіда друзів» полягає у тому, що вона виступає єдиним репрезентантом дискурсу дружби.

4. Ментальне підґрунтя комунікативної ситуації «Бесіда друзів» подане базовим для дискурсу дружби концептом ДРУЖБА/FRIENDSHIP. Результати дослідження цього лінгвокультурного концепту є значною мірою подібними до даних нелінгвістичних розвідок. Як свідчать результати наявного досвіду, поняттєвий складник цього концепту охоплює низку універсальних ознак – близькість, спільність світосприйняття, взаємна прихильність, що проявляється у довірі, підтримці, спільному приємному проведенні часу, а також такі етноспецифічні ознаки як певна прохолодність і дистанцьованість. Ціннісна складова концепту характеризує дружбу як універсальну цінність, котра посідає

доволі високе місце на шкалі цінностей англомовного соціуму; аксіологічний зміст цього концепту демонструє певну амбівалентність, за переваги позитивної оцінки. В образному складнику переважає осмислення ДРУЖБИ як РОСЛИНИ, також наявний метафоричний перенос ДРУЖБА – РУКОТВІРНА РІЧ ІЗ ГІРКО-СОЛОДКИМ СМАКОМ та ДРУЖБА – ЛЮДИНА. Лінвокультурний концепт ДРУЖБА/FRIENDSHIP нерозривно пов'язаний із концептом ДРУГ / FRIEND, який складає його основу.

5. Матриця концепту ДРУЖБА / FRIENDSHIP, реалізованого в межах англомовної картини світу, засвідчує профілювання концепту СВІТ ЛЮДИНИ.

6. Проекція концептуалізованого знання про дружбу у площину взаємодії у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» демонструє фіксованість її рольової структури останньої та визначає роль суб'єкта як конституйовальний чинник цієї комунікативної ситуації. Стереотипну роль суб'єкта трактуємо як лінгвоментальний та лінгвокомунікативний конструкт дискурсу, основу якого складає комунікативно актуальне спрощене та типізоване (1) декларативне знання про носія мови (ХТО) та його характеристики (ТАКИЙ), (2) процедурне знання (ДІЄ ТАК); тоді як її матеріальним втіленням є актуалізоване знання, втілене у мінімальній одиниці дискурсу – висловленні. Реалізація стереотипної ролі в дискурсі має інтеракційну природу, оскільки відбувається лише за умов установлення зв'язку між стереотипним актуальним та актуалізованим знанням усіма учасниками взаємодії.

7. Роль ДРУГ є міжособистісною і неформальною. Стереотипне знання та уявлення про роль ДРУГА в сучасній англомовній лінгвокультурі приписує цю роль знайомій людині, з якою особа спільно проводить час (автономна роль) або родичу чи колезі по роботі (гібридна роль), та охоплює такі рольові ознаки як взаємна прихильність, приємність, можливо також певною мірою відвертість, щирість, довіра, підтримка, допомога, любов. Відповідність суб'єкта дискурсу очікуванням, завданям стереотипом-уявлення про друга формує канонічну-кооперативну комунікативну ситуацію «Бесіда друзів», у

випадках невідповідності таким очікуванням має місце інший тип цієї комунікативної ситуації – неканонічний-некооперативний.

Основні положення цього розділу висвітлено в таких публікаціях автора (Мусаєва, 2013; Мусаєва, 2014; Мусаєва, 2015b; Мусаєва, 2015с; Мусаєва, 2020).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ, ЕТАПИ, МАТЕРІАЛ, ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ АНАЛІЗУ РОЛІ СУБ'ЄКТА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ» В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Формування теоретичної бази дослідження дозволяє перейти до вирішення наступних завдань, що безпосередньо пов'язані із метою нашої роботи.

Першим з таких завдань стає визначення засадних методологічних принципів дослідження. Методологія (від грец. *methodos* – дослідження та *zogos* – учення, слово) – це система найбільш загальних принципів, положень і методів (Методологія, *www*) або той кут зору, під яким науковець розглядає об'єкт, що вивчається, та набір інструментів цього розгляду.

Методологічні принципи, покладені в основу дослідження, визначають його етапи та їхню послідовність, тобто дозволяють розробити дослідницьку модель, що стає другим завданням цього розділу.

Третім завданням, яке потрібно вирішити, є детальний опис усіх етапів дослідження.

Зокрема, очевидно, що необхідним постає формування бази ілюстративних прикладів, тобто добір джерел ілюстративного матеріалу, визначення статусу обраних для аналізу одиниць та принципів їхньої кваліфікації, як зразків комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Отже, фактично йдеться про опис такого етапу дослідження як формування джерельної та прикладової бази. Але реалізація цього етапу неможлива без попереднього визначення підстав ідентифікації діалогів (діалогічних фрагментів) як репрезентантів комунікативної ситуації «Бесіда друзів». З цієї причини етапу добору фактичного матеріалу дослідження передують розробка моделей цієї ситуації, що ґрунтується на моделюванні її конституювального компонента – ролі суб'єкта.

Завершує розділ виклад принципів і понять науково-практичного аналізу вербально об'єктивованих у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» ролей суб'єкта, розроблений у роботі. Це необхідно для реалізації основного завдання дослідження – виявлення рольового потенціалу цієї ситуації, з'ясування функціональних характеристик вербальних об'єктиваторів ролей суб'єкта та виявлення впливу актуалізованої ролі на параметри комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Під час опису кожного з етапів дослідження надано перелік використаних методів.

Усі перелічені завдання послідовно вирішено в цьому розділі.

2.1. Методологічні принципи та етапи дослідження

Визначення комунікативної ситуації «Бесіда друзів» як дискурсивної сутності означає, що вербальна інтеракція у дослідженні розглядається як спільна когнітивно-комунікативна вербалізована діяльність соціальних суб'єктів. Це дозволяє перенести дослідницьку увагу з власне природи мови чи характеристик мовлення на виявлення ролі мови «у встановленні людських стосунків» (O'Driscoll, 2013, с. 173), зокрема дружніх взаємин, та досліджувати комунікативну взаємодію, специфіковану соціально-психологічними контекстами, співвіднесену з поняттям дискурсу (Как нарисовать портрет птицы, 2017, с. 11) з опорою на методологію когнітивно-комунікативного аналізу мови (Как нарисовать портрет птицы, 2017).

Ця методологія заснована на принципах та постулатах, сформульованих О.С. Кубряковою, а саме: експансіоналізм, антропоцентризм, (нео)функціоналізм та експланаторність (Кубрякова, 1994, с. 5).

Серед цих принципів головним для нашого дослідження постає **антропоцентризм**, оскільки «прототиповим суб'єктом взаємин дружби є людина» (Арапова, 2004, с. 165). Друзі «утворюють важливу соціальну категорію» (Вежбицкая, 2001, с. 109), пов'язану з психологічною категорією

атракції, вони здійснюють взаємодію, користуючись природною мовою як головним інструментом, що й забезпечує формування комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Учасники цієї комунікативної ситуації володіють етноспецифічним, властивим англomовній лінгвокультурі знанням про суть та зміст дружніх взаємин, стереотипним знанням та уявленням про роль ДРУГА; вони також володіють англійською мовою та знанням про можливі моделі поведінки, зокрема мовленнєвої. Їхні особисті соціальні характеристики, психологічні особливості, поточний психологічний стан, конкретні бажання та наміри визначають специфіку ролей, об'єктивованим ними в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», та безпосередньо впливають на характеристики цієї ситуації.

Отже, аналіз ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» загалом і в цілому ґрунтується на антропоцентричному підході.

Експансіоналізм безпосередньо пов'язаний із цим принципом, тому що використання людиною мови в процесі комунікації здійснюється у широкому культурному, соціальному та психологічному контексті.

Саме з цієї причини у дослідженні використано досвід вивчення феномену дружби в різних гуманітарних дисциплінах – філософії, соціології, психології, а в аналітичному огляді праць, присвячених аналізу концептів ДРУЖБА / FRIENDSHIP, ДРУГ / FRIEND, наголошено на їхній етнокультурній специфіці. При цьому, за певної подібності даних, отриманих представниками різних галузей наукового знання, вони виявилися взаємодоповнювальними.

Отже, експансіоналізм дозволяє ширше та глибше вивчити та висвітлити суть досліджуваного об'єкту.

(Нео)функціоналізм є також невід'ємним від аналізу ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів». Це обумовлено тією обставиною, що мовленнєва взаємодія учасників цієї ситуації сприяє підтриманню, посиленню дружніх взаємин (або, можливо, навпаки, їхньому послабленню чи перериванню). Отже, «пріоритет віддається позамовленнєвій меті, що її прагне досягти індивід, спираючись на наявне в його соціальному досвіді знання та

актуалізуючи це знання за допомогою вербальних одиниць» (Фролова, 2015b, с. 1). Таким чином, у термінах неофункціоналізму «головною функцією мови постає *регуляція* людської свідомості і поведінки» (там само, с. 1–2) (виділено в оригіналі – Р. М.). Регулятивна функція охоплює і міжособистісну функцію, що впливає на міжособистісні стосунки комунікантів (там само, с. 2) (із посиланням на Дж. Голмз, Дж. Н. Ліча). Міжособистісна функція «як різновид регулятивної функції мови спрямована на інтерперсональний аспект комунікації та призначена для встановлення / підтримання / припинення позитивно / нейтрально / негативно позначених взаємин учасників спілкування» (там само, с. 6).

Регулятивна, зокрема міжособистісна функція, безпосередньо пов'язана з комунікативною ситуацією, котра постає як «модель взаємодії комунікантів, що є видом регулятивного впливу» (Матушевська, 2019, с. 5), а інструментом такого впливу, котрий власне й виконує функцію регуляції міжособистісних взаємин, може бути стратегія та/або тактика (Фролова, 2015a; Петренко, 2018; Герасимів, 2019; Передон, 2018; Кобзева, 2017; Кабірі, 2018; Гулієва, 2018; Судус, 2018; Богатирьова, 2014 та ін.). Згідно з гіпотезою нашого дослідження, таким інструментом може бути і роль суб'єкта, що об'єктивована в ситуації, характеризує цю комунікативну ситуацію як «Бесіду друзів» та визначає її типи і підтипи.

Разом із тим, якщо провідна настанова неофункціоналізму полягає у підході до мови «в дії» (мова вивчається як засіб отримання, обробки, закріплення і зберігання знання про світ, а також передачі інформації в комунікаціях різного типу або інструмент впливу на людину (Как нарисовать портрет птицы, 2017, с. 9)), це не означає відмови від функціонального підходу в його традиційному розумінні. Слід погодитися із думкою, що неофункціоналізм «зберігає провідні ознаки функціонального мовознавства» (Фролова, 2015b, с. 12), тобто функціонального підходу, у фокус якого потрапляють мовленнєві функції висловлення – діалогові, текстові, актомовленнєві (там само).

Отже, у нашому дослідженні розглядається як функція, що її виконує стереотипна роль суб'єкта, вербально втілена в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», як така, що регулює взаємини комунікантів, так і функція, що властива висловлення, у якому об'єктивована ця роль.

Експланаторність, на наш погляд, є наслідком використання усіх попередньо згаданих принципів і настанов: погляд на роль суб'єкта та комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як компоненту людської діяльності із залученням досвіду вивчення дружніх взаємин у різних галузях гуманітарного знання; акцентування когнітивних і комунікативних чинників, як таких, що структурують дискурсивну взаємодію, а мовних і мовленнєвих одиниць – як засобів їхньої вербальної об'єктивації забезпечує комплексність аналізу та достатньо високий рівень аргументації, а отже суттєво збільшує пояснювальний потенціал.

Спираючися на вказані методологічні настанови та ставлячи за мету верифікацію гіпотези дослідження, ми розробили **модель** аналізу, котра загалом охоплює **три етапи**.

Перший етап призначений для формування теоретико-методологічної бази дослідження; цей етап охоплює **два кроки**.

Перший крок (його здійснено у Розділі 1) спрямований на аналітичний огляд праць з проблематики, що стосується нашого дослідження.

На **другому кроці** визначено методологічні принципи дослідження та вказано на їхній зв'язок із поставленою метою і об'єктом, що вивчається.

На цьому етапі використано загальнонаукові **методи аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації, дедукції та індукції**.

Другий етап був необхідний для здійснення поступового переходу від теоретичного до науково-практичного аналізу. Реалізація етапу передбачала здійснення **двох кроків**, а саме:

- **перший крок** передбачує моделювання комунікативної ситуації «Бесіда друзів», що ґрунтується на моделі ролі суб'єкта та слугує основою ідентифікації дискурсивних фрагментів як репрезентантів цієї ситуації;

- *другий крок* полягає у формуванні та описі джерельної та прикладової бази дослідження.

Третій етап є основним у роботі, на цьому етапі вивчено потенціал стереотипних ролей, їхніх когнітивних та комунікативно-функціональних характеристик, засобів їхнього вербального втілення та утворених реалізацією цих ролей типів / підтипів комунікантів комунікативної ситуації «Бесіда друзів». *Два кроки*, що охоплює цей етап, співвіднесені із вже згаданими раніше типами досліджуваної комунікативної ситуації – *кооперативним* та *некооперативним*. Відповідно, на *першому кроці* вивчено ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу, а на *другому кроці* – некооперативного типу.

Оскільки другий та третій етапи мають не критично-оглядовий, а дослідницький характер, вважаємо за потрібне детальніше викласти їхній зміст та/або перелік використаних на цих етапах методів у наступних підрозділах.

2.2. Моделі ролі суб'єкта та комунікативної ситуації «Бесіда друзів»

Аналіз ролей суб'єкта, вербально об'єктивованих англомовними індивідами в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», потребує у першу чергу **ідентифікації** цієї ситуації. Це означає, що співвіднесення певного зразка спілкування із цією комунікативною ситуацією має спиратися на певний визначений ментальний зразок, відповідність якому складає основу ідентифікації. У якості такого зразка в нашому дослідженні використовується **модель**, для побудови якої на цьому кроці, відповідно, використано, **метод когнітивного моделювання**.

Модель у філологічних студіях тлумачиться як абстрактне поняття еталону або зразку чогось, представлення його найбільш загальних характеристик, загальна схема опису (Марчук, 1985, с. 25); як структура, що володіє пояснювальною силою, та зображується з цією метою в вигляді схем, які пояснюють поведінку у ситуації, що спостерігається (Ремхе, www).

Моделювання вважають основним методом когнітивної лінгвістики та вказують, що когнітивному моделюванню можуть бути піддані не лише мовні явища, а також і процеси породження та сприйняття різних типів дискурсу, оскільки когнітивна модель дозволяє найбільш точно проаналізувати суть явища, що вивчається (Федотова, 2016, с. 199).

У нашому дослідженні під моделями, спираючися на викладені думки та співвідносячи їх із об'єктом нашого аналізу, розуміємо типові зразки поведінки, вербально втілені представниками англомовної лінгвокультури в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» з метою регуляції міжособистісних взаємин. Ці поведінкові зразки – моделі поведінки – ґрунтуються на знанні комунікантів про роль ДРУГ, котра охоплює стереотипні уявлення та стереотипи поведінки. Вербально втілений суб'єктом англомовного дискурсу стереотип осмислюється усіма учасниками взаємодії на тлі загальноконтекстних та контекстно-ситуаційних чинників (останні – це знання про особисте сприйняття дружніх взаємин учасниками та типові для них патерни вербальної комунікації), а результатом процесів концептуалізації та категоризації стає ментальна репрезентація, зокрема, зафіксована свідомістю типова ситуація – «Бесіда друзів».

Отже, для моделювання цієї комунікативної ситуації та подальшої диверсифікації її типів і підтипів, необхідно спочатку подати у вигляді моделі роль ДРУГ.

Для цього, *по-перше*, враховуємо попередньо обґрунтовану можливість існування цієї ролі як *автономної* або *гібридної* на ґрунті змістового наповнення слоту ХТО: сусід, знайомий тощо/родич, колега по роботі тощо.

По-друге, припускаємо, що стереотипні уявлення про якості друга (ТАКИЙ) (описані А. Вежбицькою) втілюються у діалогічній взаємодії у виконуванні суб'єктом ролі через перехід від декларативного до процедурального знання. Останнє безпосередньо втілюється у моделі поведінки, котрі, за наявності зв'язку між стереотипами уявленнями (декларативне знання) та стереотипами поведінки (процедуральне знання)

активують у свідомості учасників знання та уявлення про роль ДРУГ. За відсутності такого зв'язку стереотип поведінки не «відсилає» до стереотипного уявлення про цю роль, тому виконувана суб'єктом роль осмислюється як НЕ ДРУГ. Підкреслимо, що йдеться саме про роль НЕ ДРУГ, а не про ролі НЕДРУГ чи ВОРОГ, оскільки, як вже було попередньо зазначено, взаємини дружби можуть поступово переходити до нейтральних, а вже від нейтральних – до ворожих («дружба – ми – ворожнеча» (Лунцова, 2007, с. 35–36)). Отже, роль НЕ ДРУГ уважаємо такою, що протиставлена ролі ДРУГ та може кореспондувати як із нейтральними, так і з ворожими взаєминами. При цьому, слід урахувати ту важливу обставину, що пов'язати роль НЕ ДРУГ із комунікативною ситуацією «Бесіда друзів» можна лише тоді, коли в свідомості учасника взаємодії на момент її початку вже закріплено уявлення про себе та про іншого як про осіб, котрих пов'язують дружні взаємини.

Цілком очевидно, що саме диверсифікація ролей (ДРУГ / НЕ ДРУГ) складає основу розрізнення основних типів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» – *кооперативного* та *некооперативного*, а також пояснює канонічну природу першого типу і неканонічну другого (канон – це «твердо встановлене правило, усталена форма» (Словник української мови, www)). Саме такою нормою є спілкування друзів у кооперативному ключі у відповідності до написаного «кодексу дружби», причому у випадку комунікативної ситуації «Бесіда друзів» канон збігається з еталоном – набором правил «що виражають вимоги суспільства (соціальної групи) до поведінки індивідів у їхніх взаєминах один з одним» (Мартинюк, 2004, с. 40), зокрема дружніх взаєминах, а відповідність еталону «забезпечує йому/їй соціальне схвалення, адекватність ситуації, бажаний статус» (там само, с. 41).

Третім положенням, що треба взяти до уваги в процесі моделювання, є потенційно можлива подальша диверсифікація ролей ДРУГ, НЕ ДРУГ. У цьому ми пристаємо на точку зору О. І. Гридасової, яка, на основі залучення досвіду соціологічних студій, стверджує, що кожна стереотипна роль постає як кластер або ієрархія, що охоплює базову роль (у нашому випадку це ролі ДРУГ, НЕ

ДРУГ) та кластерні ролі (Гридасова, 2010, с. 9), тобто більш конкретні ролі, реалізовані суб'єктом.

Виходячи із викладеного, вважаємо за доцільне моделювати одночасно роль ДРУГ та комунікативну ситуацію «Бесіда друзів».

Іншими словами, комуніканти в процесі соціалізації розумово освоюють усю множину ролей та типових комунікативних ситуацій й це надає їм можливість «впізнати» конкретний зразок спілкування та класифікувати його як певну комунікативну ситуацію, за умови, що учасники мають достатньо спільних знань і комунікація, відповідно, є успішною.

Та обставина, що комунікативна ситуація постає як ментальна модель (ментальна репрезентація) надає можливості побудови такої моделі для кожної типової ситуації, точніше двох моделей – статичної та динамічної.

Статична модель у працях, присвячених аналізу комунікативної ситуації, подається у вигляді фрейму, а динамічна – у вигляді такого різновиду фрейму як сценарій.

Фрейм трактують як структуру статичного – декларативного – подання концептуалізованого знання про певну стереотипну ситуацію. До складників такої ситуації відносять учасників, їхню кількість, безпосереднє оточення, час і місце взаємодії, мету, засіб спілкування та ін. (Баранов, 2001, с. 40; Halliday, 1978, с. 32), що дозволяє моделювати ментальну схему комунікативної ситуації з опорою на акціональний фрейм у термінах С.А. Жаботинської (Жаботинская, 2010).

Сценарій описується як «структура для процедурального конструювання знань про стереотипну ситуацію або стереотипну поведінку» (Баранов, 2001, с. 18).

При цьому, обидві концептуальні структури є взаємопов'язаними, оскільки фрейм передбачує перетворення в сценарій підчас переходу із статичного в динамічний стан (Жаботинская, 1992).

Викладені положення покладено в основу побудови моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Фреймова модель кожної ситуації передбачає наявність певних неспецифічних елементів, тобто таких, котрі властиві не лише цій ситуації, але й низці інших, або їм усім. Приміром, мовленнєва взаємодія відбувається *тут і зараз* – «учасники мовленнєвої комунікації перебувають у безпосередній взаємодії <...> такої “face-to-face interaction”» (Ущина, 2015, с. 78). Також комунікант у позиції *мовця* завжди *діє в напрямку адресата*, а *інструментом* взаємодії виступають одиниці мови/мовлення.

З іншого боку, у досліджуваній комунікативній ситуації є й такі компоненти, які не мають чітких та однозначних характеристик: *мотив* і *мета* можуть бути найрізноманітнішими, тобто друзі можуть розмовляти щоб обмінятися новинами, виявити позитивне ставлення один до одного, через потребу в пораді чи допомозі тощо, або ж можуть дорікати один одному, критикувати дії іншого і т.д.

Відтак, основним завданням у побудові статичної моделі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» постає виявлення її диференціювальних ознак, котрі дозволяють відрізнити цю комунікативну ситуацію від інших.

Викладене дає підстави стверджувати, що єдиною такою ознакою є *роль* учасника цієї ситуації – ДРУГ (схематично цю модель подано на Рис. 1 у додатку Б, де цю конституювальну ознаку позначено жирним шрифтом).

Сценарна модель стереотипної ситуації має два різновиди: (1) скорочений сценарій; (2) повний сценарій (Демьянков, 2002). У скороченому сценарії присутня лише дія (див., напр., (Кабірі, 2018)), тоді як у повному сценарії представлено три події: подія, яка викликає дію, сама дія та реакція на дію (там само).

Оскільки бесіда друзів – це розмова, діалог, комунікативна подія або послідовність комунікативних подій, вважаємо за доцільне розглядати сценарій комунікативної ситуації «Бесіда друзів» з опорою на повну сценарну модель, відтворювану один або більше разів у мовленнєвій інтеракції, котра складається з передініціальної, ініціальної, основної та завершальної фаз.

Передініціальна фаза характеризується наявністю в свідомості комунікантів знань та уявлень про іншу особу як ДРУГА (хоча в окремих випадках один з учасників майбутньої розмови може вже отримати інформацію, яка змінила його/її думку про іншу особу, переконала його/її у тому, що ця особа негідна дружніх взаємин, тоді вже на цій стадії в учасника формується бажання перервати дружні взаємини). Подія, яка спричиняє дію, це зустріч учасників в умовах, де вони можуть розпочати спілкування.

Ініціальна фаза – це власне дія, тобто дія говоріння, та реакція на неї, здійснена учасниками по чергово. За взаємного сприйняття іншого як ДРУГА – це початок діалогу. За інших обставин (бажання одного з учасників перервати дружні взаємини) – це вираження ним/нею цього бажання та швидке припинення розмови.

Основна (змістова) фаза – це обмін мовленнєвими діями, обговорення якоїсь теми чи декількох тем. Ця фаза має місце тоді, коли на передініціальній та ініціальній фазах комуніканти сприймають один одного як ДРУГА. Проте, у перебігу основної фази перед кожним з учасників відкривається система виборів: (1) він/вона може слідувати вимогам ролі та діяти як ДРУГ, або ж відходити від цих вимог, що може спричинити до дисгармонізації дружніх взаємин; (2) він/вона, діючи як ДРУГ, може обирати різні іпостасі цієї ролі (вірний друг, довірений друг тощо), а порушуючи рольові приписи ігнорувати їх частково або повністю. Відповідно, на цій фазі саме об'єктивація ролі суб'єкта визначає підтип комунікативної ситуації «Бесіда друзів» – кооперативний / некооперативний та різновиди в межах цих підтипів.

Завершальна фаза є повністю залежною від основної – розмова завершується відповідно до підтипу/різновиду комунікативної ситуації, визначеного в основній фазі, зокрема в її фінальній частині.

Постзавершальна фаза характеризується формуванням у співрозмовників знання та уявлення про збереження / укріплення чи послаблення / переривання їхніх дружніх взаємин.

Слід зазначити, що випадки, коли один з учасників прагне розірвати дружні взаємини на передініціальній / ініціальній фазі розмови є, за даними нашого аналізу, украй нечисленними (0,2 %), отже диференціація підтипів/різновидів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» здійснюється переважно на основній фазі розмови.

Це дає підстави подати сценарій комунікативної ситуації «Бесіда друзів» у такий спосіб: *Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ; Я / ТИ тут зараз починаємо мовленнєву взаємодію Я / ТИ діємо як ДРУГ / НЕ ДРУГ; Я / ТИ завершуємо мовленнєву взаємодію; Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ / НЕ ДРУГ* (схематично цю модель у розгорнутому вигляді подано на Рис. 2 у додатку Б).

Поданий сценарій є основою, по-перше, стереотипного перебігу комунікативної ситуації «Бесіда друзів», по-друге, диверсифікації її підтипів – кооперативного, котрий сприяє підтриманню / укріпленню дружніх взаємин, та некооперативного, який або чинить негативний вплив на ці взаємини, або призводить до їхнього переривання.

Подана модель сценарного фрейму є динамічною у тому сенсі, що вона демонструє певну послідовність дій/подій та постає як структура знання для репрезентації стереотипної ситуації (Минский, 1979, с. 7). Специфіка такого сценарію вбачається у тому, що він описує певну стандартну послідовність подій у типовій ситуації, на зразок шлюбної церемонії, відвідування театру тощо (Bower, Black, & Turner, 1979; Schank, & Abelson, 1977 та ін.). Це у нашому дослідженні, у дещо видозміненому вигляді, дозволило описати комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як описану послідовність розумово-комунікативних дій її учасників. Саме ця модель була покладена в основу кваліфікації діалогів як репрезентантів досліджуваної комунікативної ситуації.

У той самий час, вивчення ролей суб'єкта, об'єктивованих у комунікативній ситуації, та взаємозв'язку цих ролей із ситуацією «Бесіда друзів» потребує також розробки ментальних моделей, які властиві кожній окремій ролі та кореспондують із окремим мовленнєвим внеском учасника, котрий актуалізує цю роль (детальніше див. у § 2.5).

Підбиваючи підсумки викладеному, стверджуємо, що постулати когнітивно-комунікативної парадигми визначають трактування ситуації «Бесіда друзів» як типового (стереотипного) зразка спілкування, ментальної моделі або ментальної репрезентації, закріпленої в свідомості індивідів. Статична модель цієї комунікативної ситуації конструюється на основі акціонального фрейму, де диференціювальну функцію виконує роль суб'єкта взаємодії – ДРУГ. Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів» має вигляд (повного) сценарію діалогової інтеракції; вона пов'язана із статичною моделлю, оскільки провідною тут є актуалізація ролі суб'єкта. За умов актуалізації ролі ДРУГ, як правило, в основній (змістовій) фазі має місце кооперативна «Бесіда друзів» у випадку недотримання / порушення рольових вимог – некооперативна. Повна сценарна модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів» слугує основою ідентифікації дискурсивних фрагментів як репрезентантів цієї комунікативної ситуації на основі відповідності цих фрагментів розробленій моделі. Аналіз актуалізованих суб'єктом ролей, їхніх комунікативних властивостей, їхнього впливу на творення типів і підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» потребує розробки скороченого сценарію для кожної окремої ролі, задля моделювання когнітивної основи мовленнєвого внеску учасника, що вербалізує певну роль.

2.3. Джерельна база дослідження

Розробка методологічних засад дослідження, його етапів, а також моделей комунікативної ситуації «Бесіда друзів», дозволяє перейти до реалізації описаних етапів, зокрема зосередитися на доборі ілюстративних прикладів, які кореспондують із комунікативною ситуацією «Бесіда друзів».

Виконанню цього завдання передуює добір джерел ілюстративного матеріалу.

Слідуючи традиції функціональних студій, матеріалом, адекватним досягненню мети дослідження, вважаємо *художні твори*.

Обґрунтовуючи доцільність використання таких джерел, науковці наводять такі аргументи:

- персональне мовлення художніх творів лише «імітує властивості реального розмовлення мовлення» (Шевченко, 1998, с. 31) та постає як модель природного діалогу (Tannen, 1994), але ця «модель природнього діалогу є достовірним матеріалом, якщо аналізу піддані не конкретні мовно-мовленнєві явища, а абстрактні теоретичні конструкти» (Фролова, 2015а, с. 36);

- персональне мовлення художніх творів дозволяє інтерпретувати вербалізовану діяльність героїв-антропоцентрів, «на основі авторських кваліфікаторів – описів їхньої зовнішності, манери поведінки, мовлення» (Селиванова, 2002, с. 96).

Цілком очевидно, що досліджувані в роботі ролі суб'єкта, реалізовані в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», є саме абстрактними конструктами.

Щодо авторських кваліфікаторів вербальних дій героїв художніх творів, зазначимо, що в наш час можливим є додавання до них і власних кваліфікаторів дослідника-мовознавця. Це, зокрема, є можливим у випадку використання кінотворів – зразків фільмів і серіалів та їхніх скриптів. У скриптах подано авторські кваліфікатори (хоча й менш розлогі, ніж у літературних творах), а перегляд кінотворів відкриває можливість отримання власних кваліфікаторів по зоровому та слуховому каналах. З цієї причини саме кінотвори сьогодні активно використовуються дослідниками як матеріал лінгвістичних досліджень.

Це зумовлено самою природою кіномистецтва, його популярністю у сучасному світі та доступністю кінотворів у інформаційному просторі

Сучасне кіно – важливий елемент міжнародного інформаційного порядку, тобто сукупності процесів міжкультурних комунікацій у сучасному світі, поширення ліберальної ідеології в глобальному масштабі (Сорока, [www](#), с. 138).

Дослідники стверджують, що «кінофільм – це текст, тобто зв'язний семіотичний простір» (Иванова, 2001, с. 6).

Також, автори оперують поняттям кінотексту, під яким розуміють «постановчий кінофільм, або, в наївній класифікації, художній фільм, за винятком тих випадків, коли особливо обумовлено, що йдеться про будь-який вид кінотексту» (Слышкин, & Єфремова, 2004, с. 22).

Кінотекст (“film text”) – це «текст [фільму], який можна широко визначити як завершений аудіовізуальний твір на екрані, або вузько, як діалог між персонажами» (Bubel, 2006, р. 59), а кінодіалог – це один з механізмів, завдяки яким в кінодискурсі створюється ілюзія реальності (там само, р. 255).

Специфіка ігрового кіно полягає в тому, що передкамерна реальність розігрується виконавцями під керівництвом режисера (Кино: энциклопедический словарь, 1987, с. 57–65).

Твори кіномистецтва, зокрема ігрового кіно, належать до кінодискурсу, котрий визначають як «комплексний лінгвосеміотичний комунікативний феномен культури, що належить до цивілізаційних цінностей, накопичених людством з кінця XIX – початку XX ст. по наш час. Більш того, вектор його розвитку спрямований у далеке майбутнє у зв’язку із безперервним розвитком інформаційних технологій (у цифрові мультимедійні засоби візуалізації інформації, включно з мистецтвом) та зростаючою віртуалізацією буття Homo Sapiens» (Кінодискурс, www).

Кінодискурс також описують як «зв’язний текст, який є вербальним компонентом фільму, у сукупності з невербальними компонентами – аудіовізуальним рядом цього фільму та іншими значущими для смислової завершеності фільму екстралінгвальними чинниками, тобто креалізоване утворення, що володіє цілісністю, зв’язністю, інформативністю, комунікативно-прагматичною спрямованістю, медійністю, котре створене колективно диференційованим автором для перегляду реципієнтом повідомлення (кіноглядачем)» (Зарецкая, 2012, с. 32).

Існує і ціла низка інших дефініцій, у термінах яких кінодискурс описується з позицій різних підходів та з урахуванням різних його аспектів.

У нашому дослідженні пристаємо на точку зору Т. А. Крисанової, яка стверджує: «Художній кінодискурс розуміємо як складний цілісний соціально і культурно зумовлений мультимодальний мисленнєво-комунікативний феномен, який включає поза фільмові події (технічні умови створення фільму) і події власне кінофільму, актуалізовані гетерогенними семіотичними ресурсами – вербальними, невербальними, кінематографічними. Його лінгвосеміотичний вимір зумовлений різнокодовою природою кінодискурсу; лінгвокогнітивний вимір – спільними знаннями творців і глядачів, що уможливорює конструювання спільних смислів; а комунікативний вимір – здатністю здійснювати вплив на чуттєво-перцептивну сферу потенційного глядача» (Krysanova, 2019, p. 74).

Також погоджуємося із твердженням авторки, стосовно того, що когнітивною основою кінодискурсу є кіносценарій – схема вербальних, невербальних, кінематографічних дій, поданих у часовому і просторовому вимірах з урахуванням соціальних і культурних чинників, конвенційних для певного кінооповідання. Кіносценарій належить виключно вербальній семіотичній системі; має писемну форму та призначений для трансформації в іншу семіотичну систему та форму (там само).

Інші дослідники користуються терміном «кінематографічний дискурс», під яким розуміють фрагмент фільму, котрий має в своїй структурі такі компоненти: 1) діалог двох героїв фільму; 2) кінетику і міміку, які супроводжують діалог партнерів по фільму і взаємодіють з мовними засобами вираження: просодичними і лексико-граматичними засобами; 3) умови спілкування (Цыбина, 2006, с. 85); кінематографічним дискурсом називають увесь фільм, взятий як сукупність візуальних, аудіоефектів і вербального наповнення (Игнатов, 2007).

У нашому дослідженні ми спираємося на таку точку зору щодо співвідношення понять кінодискурсу, кінотексту та кінодіалогу: ««кінодискурс» – це ширше поняття, ніж «кінотекст» і «кінодіалог», воно має різноманітні кореляції із іншими сферами науки, такими як література, театр, мистецтво і т.п., крім того, саме в кінодискурсі здійснюється фінальна

інтерпретація смислу, закладеного у фільм. При цьому кінотекст є фрагментом кінодискурсу і охоплює дві гетерогенні семіотичні системи: лінгвальну та нелінгвальну, кінодіалог постає як лінгвальна складова фільму. Кінодискурсу властива процесуальність: на відміну від кінотексту, котрий зафіксований на плівці і не підданий змінам у процесі відтворення, специфіка кінодискурсу полягає в тому, що під час визначення останнього слід брати до уваги учасників, їхній когнітивний багаж, простір і час, у якому протікає взаємодія. Кінодискурс слід розуміти як процес відтворення та сприйняття фільму, смисл складається за взаємного впливу декількох семіотичних систем, а кінодіалогу відведено роль безпосереднього вербального компонента, його детальне вивчення дозволить досліднику вийти на рівень кінодискурсу (Колодина, 2013, с. 332).

У той самий час погоджуємося із тим, що існує і «кінематографічний дискурс» під яким слід розуміти діалог героїв, що відтворює один із наявних в умовах реальної людської взаємодії дискурсів. У нашому випадку йдеться про кінематографічний дискурс дружби – дискурс дружби, змодельований у творах кіномистецтва, зокрема ігрового кіно.

Іншими словами, спираючись на подане раніше визначення кінодискурсу, у нашому дослідженні йдемо шляхом поступового звуження цього поняття, а саме:

- спочатку здійснено перегляд фільмів / епізодів серіалів – зразків кінодискурсу (або «кінематографічних дискурсів» / кінотекстів), як сукупності різних семіотичних ресурсів (вербальних, невербальних, кінематографічних), що дає можливість сформувати уявлення про кінотвір з позицій глядача;

- потім прийнято рішення щодо включення / невключення цього кінотвору до джерельної бази дослідження.

Слід зазначити, що під час формування джерельної бази дослідження було використано *метод вибіркового добору*.

Однак, при цьому ми керувалися не лише власними вподобаннями, обрані фільми та серіали мали відповідати низці вимог, а саме:

- у них мали бути відтворені дружні взаємини героїв у якості основної чи другорядної сюжетної лінії;
- вони мали бути автентичними, сучасними (датованими останніми десятиліттями XX чи початком XXI ст.), популярними (це засвідчує сприйняття кінотворів як наближених до реальності; у тому числі й реальності дружніх взаємин та мовлення героїв), різноманітними за жанрами та змістом (але оскільки спілкування героїв дібраних творів ми розглядаємо як модель реальної взаємодії, серед жанрів відсутні фантастика та фентезі).

Під час підбору кінотворів, ми цілком природно спочатку зупинили свій вибір на серіалі *Friends* («Друзі»). Створена Девідом Крейном і Мартою Кауффман, ця ансамблева комедія стала найпопулярнішою новою комедією ситуацій сезону 1994–1995 рр., котра посідає 8 місце в рейтингу Нельсона. Герої – шестеро молодих людей, що живуть в Нью-Йорку і зустрічаються в улюбленому кафе – Central Perk. Шість героїв – три дівчини, і троє хлопців – нерозлучні друзі. І навколо цієї міцної компанії будується нескінченна кількість різних історій: у друзів трапляються романи, вони сваряться і миряться. Але молодь не може бути до кінця серйозною, тому друзі завжди користуються випадком пожартувати, а відчуття гумору у них відмінне. Серіал *Friends* є дуже популярним американським ситкомом, з 1994 по 2004 було знято 236 серій (епізодів) (Друзі). Комедійний серіал *Friends* в 1990-х був одним з найуспішніших телешоу у всьому світі і досі його показують у різних країнах. *Friends* шість раз нагороджували премією Еммі, а усього було 44 номінації, також серіал отримав Золотий глобус та нагороди Гільдії акторів.

Останній епізод серіалу *Friends* приніс телекомпанія NBC понад сімдесят мільйонів доларів. Хвилина реклами під час трансляції епізоду коштувала чотири мільйони доларів. За різними підрахунками останній епізод під час прем'єри подивилось понад 52 мільйонів людей (Цікаві факти про серіал «Друзі»).

Очевидно, це пояснюється тим, що сюжет фільму побудований навколо дружби та закоханості головних героїв, а більшість представників молоді прагнуть саме таких стосунків (25 років успіху).

Подібним до серіалу *Friends* є молодіжний серіал *Gossip Girl* («Пліткарка») заснований на досить популярній серії романів Сесілі фон Цігезар з однойменною назвою. На сьогодні у світ вийшло 6 сезонів серіалу, перший охоплює – 18 серій, другий – 25 серій, третій – 22 серії, четвертий – 22 серії, п'ятий – 24 серії, шостий – 10 серій. Дія відбувається в елітному районі Нью-Йорку. Сюжет концентрується на житті молодих, багатих і впевнених у своєму майбутньому людей. Але незважаючи на це, вони, як і всі інші люди, примудряються потрапляти, здавалося б, у безвихідні ситуації. І звичайно, як усі підлітки, постійно закохуються, ревнують, сваряться, страждають, ненавидять та також дружать. За цим життям спостерігає таємнича «пліткарка», яка фіксує свої спостереження у власному блозі. Але ніхто з героїв не знає, хто ховається під ніком «пліткарка» (Пліткарка). Глядачі 38 країн визнають цей серіал найкращим. Обкладинки “New York magazine” називають серіал – «Найкращим шоу всіх часів» (Новий канал).

Desperate Housewives («Відчайдушні домогосподарки») – американський телесеріал, у центрі подій якого перебувають чотири сучасні домогосподарки, які живуть в тихому передмісті і відчайдушно шукають особистого щастя (Відчайдушні домогосподарки).

Дебют телевізійної драми *Desperate Housewives* із приголомшливим успіхом відбувся на американському телеканалі ABC. Прем'єра першої серії в жовтні 2004 року зібрала біля екранів понад двадцятимільйонну аудиторію, що є найвищим показником для телемережі ABC за 8 років і найвищим показником для прем'єрного показу серіалу за 11 років. У світ на сьогодні вийшло 8 сезонів серіалу, загалом було знято 180 серій (епізодів). Рекламна кампанія була підготовлена чудово: за два тижні до початку трансляції по всьому місту можна було побачити рекламні плакати і бігборди із зображенням п'яťох американських молодичок, які заповнили всю Америку. *Desperate Housewives*

здобули дуже багато нагород у різноманітних номінаціях, а саме: дві премії «Золотий глобус»; премія «Вибір народу США» у категорії «нова улюблена телевізійна драма»; премія «Золотий супутник» у номінації «кращий телевізійний серіал»; номінація на премію «Едді» за кращий монтаж; дві премії Американської гільдії кіноакторів за видатну гру складу акторів у серіалі; премія BMI TV Music Award за кращий саундтрек до серіалу й ін. Рейтинг серіалу був дуже високим, він справді полонив Америку («Відчайдушні домогосподарки»: життя чи казка?).

Dumb and Dumber: When Harry Met Lloyd («Тупий і ще тупіший тупого: Коли Гаррі зустрів Ллойда») (США, 2003) – молодіжна кінокомедія Троя Міллера, приквел фільму 1994 року *Dumb and Dumberer* про те, як зустрілися два героя-недоумки, котрі кілька років не ходили до школи, а вчилися на дому. Настав час відправлятися в школу, і прямо на вулиці Гаррі та Ллойд зіткнулися лобами. Картина здобула величезний успіх серед глядачів та виявилася досить успішною в плані касових зборів. Не обійшлося і без традиційних американських кіно-нагород, стрічка отримала великий успіх на MTV Movie Awards. Джим Керрі виграв в номінації Краща Комедійна Роль; обидва головних актора отримали нагороду за «Кращий дует на екрані»; приз через «Кращий поцілунок» також дістався акторам цього фільму (Тупий і ще тупіший тупого: Коли Гаррі зустрів Ллойда).

Фільм *Something Borrowed* («Наречений напрокат») знятий з американського бестселера Емілі Гріффін з елементами драми і мелодрами. Головні сюжетна лінія – це події, що відбуваються у житті Рейчел і Дарсі, які дружать з дитинства (Жених напрокат).

Решта використаних серіалів і фільмів не зосереджують головну увагу на групі людей, що перебувають у дружних взаєминах, але в них наявні герої (як правило, головні) між якими ці взаємини існують. Приміром у відомому і популярному (не тільки в англomовному світі), серіалі *House MD* («Доктор Хаус»), до основних сюжетних ліній слід віднести дружні взаємини головного героя та доктора Вілсона. Головний герой популярного драматичного

телесеріалу – Доктор Хаус геніальний діагност, але його манера спілкування з пацієнтами, навпаки, досить незвичайна і навіть неможлива. Він не порушує правил, він їх просто ігнорує. Але лише Доктор Хаус може поставити правильний діагноз людині, від якої відмовилися всі лікарки, і лише він переверне світ, влаштувавши невеликий Апокаліпсис, щоб поставити пацієнта «на ноги». Серіал має 8 сезонів та 177 серій (епізодів) (Доктор Хаус).

Фільм *Bachelorette* («Холостячки») – американська романтична комедія режисера Леслі Гедленд, в основу фільму лягла історія давніх шкільних подруг, які все ще не можуть влаштувати своє особисте життя (Холостячки).

The Fault in Our Stars («Винні зірки») – фільм-мелодрама про любов хворих на рак підлітків, кіноадаптація бестселера Джона Гріна (Фільм Винні зірки). Вперше фільм продемонстрували 16 травня 2014 року у США на Міжнародному кінофестивалі в Сіетлі. Стрічка була також блокбастером, ставши лідером у прокаті впродовж свого виходу та зібравши понад 307 мільйонів доларів по всьому світу проти власного бюджету у 12 мільйонів. Вона була випущена на Blu-Ray та DVD 16 вересня 2014 року (Винні зірки).

Наступний фільм – це *The Hangover Part 3* («Похмілля 3») – відомий кінотвір який став культовим. За сюжетом, одного з чотирьох друзів бере в заручники жорстокий мафіозі Маршалл. Решта повинна відшукати знайомого китаєця Чао, які вкрав у Маршалла цілу машину, набиту золотом. Троє друзів вирушають на пошуки і потрапляють в круговерт небезпечних пригод (Похмілля. Частина 3).

Комедія здобула шалений успіх: зокрема, світові касові збори склали близько 467 мільйонів доларів, а також фільм здобув премію «Золотий глобус» в категорії «Найкращий фільм». Остання частина трилогії стала не менш успішною від двох попередніх, що буває вкрай рідко у світовому кінематографі. Також трейлер фільму здобув перемогу на церемонії «Golden Trailer Awards» у категорії «Найкраща комедія» (Комедія).

Комедійна мелодрама *One Day* («Один День») розповідає історію про те, як Емма і Декстер випадково познайомилися в середині липня 1988 року, коли

всі святкували випускний вечір в університеті. Будучи абсолютно різними, вони, як не дивно, все ж провели разом весь вечір, а потім і ніч після випускного. Вранці молоді люди зрозуміли, що продовження у їхнього знайомства не вийде, і розійшлися, як їм здавалося, назавжди. Але через рік, саме 15 липня, вони абсолютно випадково знову стикаються, а далі протягом років те саме трапляється в кожен п'ятнадцятий день липня. Автор ставить перед глядачем питання, на які той має надати власну відповідь (Чи випадкові ці зустрічі? Скільки ж років в результаті повинно пройти, щоб Емма та Декстер усвідомили, що їх зустрічі мають якийсь таємний сенс? Що означав той, здавалося б, звичайний день, що нічим не відрізняється від всіх інших?) (Один день).

Фільм *Raise Your Voice* («Суперзірка») розповідає про Террі Флетчер – молоду дівчину з глибинки, яка чарівно співає в місцевому церковному хорі, але її брат вважає, що талант вимагає розвитку і потрібно рухатися далі. Після його трагічної смерті Террі вирішує зробити кар'єру заради дорогої для неї людини і відправляється в Лос-Анджелес, щоб пройти відбір в одну з найвідоміших музичних шкіл країни (Суперзірка).

Усі перелічені фільми, як і інші, що увійшли до джерельної бази, є автентичними, а наведені дані засвідчують їхню популярність в англomовному світі.

Дібрані кінотвори відносяться до різних **жанрів**: мелодрама, драма, комедія, бойовик, трилер; деякі з них американські, деякі британські.

До жанру **драми** належать: *Gossip Girl* («Пліткарка»), *House MD* («Доктор Хаус»), *The SunSet Limited* («Вечірній експрес»), *2 Days in Paris* («2 дні в Парижі»), *500 Days of Summer* («500 днів літа»), *Fireproof* («Вогнестійкий»), *He's Just Not That into You* («Обіцяти – ще не одружитись»), *Celeste & Jesse Forever* («Селест і Джессі: Навіки разом»), *Cashback* («Решта»), *LOL* («Літо. Однокласники. Любов»), *Wild child* («Дике дитя»), *About Alex* («Про Алекса»), *Between us* («Між нами»), *The Way, Way Back* («Дорога, дорога до дому»), *Very Good Girls* («Дуже гарні дівчата»), *Gimme the Loot* («Літо у Нью-Йорку»), *Coffee*

Shop («Кав'ярня»), *A Girl Like Her* («Дівчина як Вона»), *Miss You Already* («Вже сумую за тобою»), *Wonder* («Диво»), *Cashback* («Решта»), *Tully* («Таллі»).

Жанр **мелодрами** представляють такі джерела: *Something borrowed* («Наречений напрокат»), *One day* («Один день»), *I Love you, Man* («Люблю Тебя, Чувак»), *You Again* («Знову Ти»), *Raise Your Voice* («Суперзірка»).

До жанру **комедії** належать: *Friends* («Друзі»), *Made of Honor* («Як відбити наречену»), *Bridesmaids* («Подружки нареченої»), *The Bachelorette* («Холостячки»), *The Change-Up* («Хочу як ти»), *The Dilemma* («Дилемма»), *Charlie Bartlett* («Витівки в коледжі»), *Mean Girls* («Круті дівчата»), *21 & Over* («21 і більше»), *You, Me and Dupree* («Він, я та його друзі»), *Grown Ups* («Однокласники»), *Catch and Release* («Злови і відпусти»), *Mardi Gras: Spring Break* («Канікули в Новому Орлеані»), *Pitch Perfect* («Ідеальний голос»), *Neighbors* («Сусіди»), *The Hot Flashes* («Приливи»), *The Hangover Part III* («Похмілля 3»), *Hair Brained* («Необачний»), *Swindle* («Шахрайство»), *For a Good Time, Call* («Якщо хочеш добре провести час, дзвони»), *Bad Turn Worse* («Ми повинні вибратися з цього міста»), *Love, Rosie* («З любов'ю, Розі»), *Dumb and Dumber To* («Тупий та ще тупіший»), *Bad Moms* («Дуже погані матусі»), *Life partners* («Партнери по життю»).

Жанр **бойовика** представляють: *This Means War* («Це позначає війна»), *21 Jump Street* («Мачо и Ботан»), *Rush hour 3* («Година пік»).

До жанру **трилеру** відносяться: *Case 39* («Справа 39»), *Stand Up Guys* («Реальні хлопці»), *Chatroom* («Чат»), *Disclosure* («Викриття»).

Загалом було опрацьовано 76 фільмів і епізодів серіалів. Детально параметри джерельної бази дослідження подано у таблиці у додатку В.

2.4. Принципи формування прикладової бази дослідження

Наступним після формування джерельної бази дослідження постало завдання створення його прикладової бази. Для цього із дібраних джерел **методом суцільної вибірки** було виокремлено діалогічні фрагменти.

З огляду на те, що дібрані діалоги є одиницями структури кінодискурсу, виникає необхідність визначити їхній статус.

Фрагмент фільму під час зйомок зазвичай називають кадром: «Кадр. 1) Кінокадр, кадрик (film frame) – окремий фотографічний знімок на кіноплівці, який фіксує одну з фаз руху об'єкта зйомки або його статичне положення або Монтажний кадр, монтажний план (cut) – частина кіноплівки, магнітної стрічки або відеоматеріалу у цифровому форматі, що є складовою кінофільму та вміщує певний змістовий уривок твору» (Кино: энциклопедический словарь).

Більший за обсягом елемент структури позначають терміном «комунікативний епізод» та визначають як «фрагмент сучасного англomовного кінодискурсу, що характеризується мультимодальністю та в якому на перетині вербального й невербального модусів реалізується комунікативна ситуація» (Матушевська, 2019, с. 5).

Виходячи з цього, вважаємо, що фрагмент дискурсу кореспондує саме з *комунікативним епізодом*.

Слід наголосити, *по-перше*, що якщо на попередньому кроці під час перегляду фільмів / серіалів ми мали справу із кінодискурсом у сукупності його різних семіотичних складових, на цьому кроці у фокус нашої уваги потрапляє **скрипт**, який відрізняється від сценарію, тому що є не основою створення зразка кінодискурсу, а письмовою фіксацією готового кінопродукту. Скрипти, утім, можна розглядати або як тексти (продукти кінодискурсу), або як фрагменти кінодискурсу, застосовуючи розуміння дискурсу, як сукупності текстів, об'єднаних якоюсь спільною ознакою (Носолевська, 2014, с. 260). Скрипти фільмів сьогодні доступні у глобальному масштабі в мережі Internet, часто у вільному доступі. Це дозволило отримати скрипти усіх фільмів та епізодів серіалів, що увійшли до джерельної бази.

По-друге, важливим є те, що під час добору фактичного матеріалу та його аналізу ми підходили до обраних фрагментів не як до елементів кінодискурсу, а як до моделей реальних комунікацій. Іншими словами, дібрані діалоги

розглядаємо як зразки комунікативної ситуації «Бесіда друзів», змодельовані в кінодискурсі.

Вербальна складова цих фрагментів, яка потрапляє у фокус нашого безпосереднього аналізу, може збігатися або не збігатися із цілим діалогічним текстом. Як правило, через динамічність розгортання подій у кінотворі, має місце саме незбіг – подання лише фрагменту або уривку (за К. Я. Кусько (Кусько, 2004, с. 92)) діалогічного тексту, які й формують вербальну складову дискурсивного фрагменту (мається на увазі фрагмент змодельованого дискурсу дружби).

Позавербальний план дискурсивного фрагменту охоплює невербальні та надвербальні компоненти у термінах визначення Л. В. Солощук. До перших (невербальних) дослідниця відносить кінетичні (жестові, мімічні), просемічні (особистий простір, дистанція) та просодичні голосові компоненти, якими людина послуговується, та які вона використовує разом із вербальними засобами, причому урахування невербальних компонентів стає необхідним лише у випадках, коли вони набувають комунікативно значущого характеру (Солощук, 2006, с. 14–15). До другої групи (надвербальних компонентів) авторка зараховує одяг, зачіску, автомобілі та ін., вказуючи так само на їхню здатність впливу на процес комунікації та участь у його регуляції (Солощук, 2006, с. 33). Слід додати, що у кінодискурсі кількість невербальних та надвербальних компонентів є значною, не кажучи вже про кінематографічну семіотичну складову, проте у скриптах відтворена лише їхня незначна кількість.

Мультиmodalний характер кінодискурсу у нашому дослідженні враховано, як вже згадувалося, у процесі ідентифікації дискурсивних фрагментів як таких, що кореспондують із комунікативною ситуацією «Бесіда друзів», тобто підчас перегляду фільмів / епізодів телесеріалів, тоді як в процесі аналізу ролей суб'єкта, реалізованих у межах цієї ситуації, увагу зосереджено на вербальній складовій дискурсивних фрагментів, а позавербальну розглянуто як частину контексту, а отже важливий чинник інтерпретації.

Отже, спираючись на інтерпретацію певного діалогу, як репрезентанта (змодельованої) комунікативної ситуації «Бесіда друзів», ми включили ці діалогічні фрагменти до нашої прикладової бази.

Процес інтерпретації не був ускладненим, якщо з контексту було відомо, що учасників взаємодії пов'язують дружні взаємини (тобто актуалізується автономна роль суб'єкта).

У цьому випадку добір діалогічних фрагментів здійснювався шляхом реалізації декількох процедур.

Під час першої процедури використовувався *інформаційний пошук*, зокрема функція пошуку ключового слова, що було знайдено у текстах-скриптів (слово *friend* або його похідні). Однак, цього ще недостатньо тому, що до ситуації «Бесіда друзів» можна віднести тільки ті фрагменти, де комуніканти вживають цю номінацію на позначення власних інтерперсональних стосунків. Порівняємо подані далі приклади.

У фрагментах поданих далі номінація *friend, friendship* виступає опорою їхньої ідентифікації, як зразків комунікативної ситуації «Бесіда друзів», оскільки зазначена номінація вживається одним із комунікантів на позначення стосунків між ним та іншим учасником взаємодії:

Randal Graves: [to Dante] You're my best friend, and I love you... In a totally heterosexual way.

Jay: [to Silent Bob] Yeah, right (Clerks II).

I can't love him, but I do.

I feel so real with him.

"If he figures it out, it will totally ruin our friendship."

"Okay, I'm just going to have to hide it" (LOL).

У той самий час, у іншому фрагменті номінація *friend* вжита на позначення дружніх взаємин Рос і Чандлером, який відсутній у момент спілкування, а мовленнєва взаємодія відбувається між особами, які не є друзями.

Ross to Joey: You know what? I know Chandler longer, so I always think of him as my best friend, but now... I may have to rethink some stuff...

Rachel: Well—Really? I thought Chandler was your best friend.

Ross: Well, Chandler's my oldest friend, but Joey's my—No! Ah! (points at Rachel) (Friends, “The one after Joey and Rachel kiss”).

Урахування контексту засвідчує, що цей діалогічний фрагмент не може бути ідентифікований як комунікативна ситуація «Бесіда друзів».

Таким чином, на цьому етапі стає також **метод контекстуального аналізу**.

В результаті систематизації за зазначеним критерієм, знайдені та ідентифіковані фрагменти були виділені жирним шрифтом. Наступна третя процедура – це аналіз усіх інших фрагментів скриптів. Під час цієї дослідницької процедури, використовуючи **метод контекстуального аналізу** та **метод когнітивно-прагматичної інтерпретації**, ми додали до корпусу вибірки фрагменти що не містять номінації *friend* (або її похідних), але репрезентують комунікативну ситуацію «Бесіда друзів», де учасників взаємодії пов'язані лише взаєминами дружби. Про це свідчить, по-перше, відома з контексту наявність дружніх взаємин між комунікантами; по-друге, актуалізація стереотипної ролі ДРУГ шляхом вербальної реалізації передбачених цією роллю прав і обов'язків.

Таким чином, формування корпусу вибірки, а саме безпосередній добір висловлень, здійснювався на основі актуалізації у конкретному висловленні стереотипної ролі ДРУГ. Враховуючи можливість дескриптивної та каузальної актуалізації стереотипних ролей (Гридасова, 2009, с. 20–25) та адаптуючи ці положення до цілей задач і матеріалу нашого дослідження, розрізняємо **номінативний і акціональний спосіб** актуалізації стереотипної ролі ДРУГ.

За номінативного способу у висловленні наявна номінація *friend* або похідні від неї, причому, ці номінативні одиниці, як вже зазначалося, вжиті на позначення взаємин між мовцем і адресатом, наприклад:

JESSE: Right. Look, I know this is so sudden. And so weird. I've been holding on to us, this idea of us, for so long. And I know you've wanted me to let go. So I'm sorry. You were right, we're friends. We will always be friends. And I need that now
(Celeste & Jesse Forever).

BEN: I think I just fell in love

ANNA: right?

ANNA: So, friends, right?

BEN: Totally.

Ben: You may be the best friend I've ever had. (He's Just Not That into You)

DAVE: Really? Whose feelings?

MITCH: Not mine, because, like a samurai, I have trained myself to feel nothing except revenge and honor, but other people – nameless, other, more sensitive people – are hurt, and they think you need to treasure your friendship a little bit more
(The Change-Up).

За акціональної актуалізації стереотипної ролі ДРУГ, висловлення становить вербальну актуалізацію прав і обов'язків ДРУГА: звернення за допомогою, підтримкою або ж висловлення підтримки, зацікавленості у справах, відверті повідомлення. Зокрема, у наступному прикладі, Селеста заспокоює подругу, яка нервує перед весіллям:

BETH

I can't do this. I just can't.

(Celeste is genuinely concerned about her friend.

CELESTE

Are you okay? Oh no...

BETH

It's just not right. I can't hold my tongue. We can't do this anymore.

CELESTE

Honey, weddings are stressful, I know all about it. But you guys we'll be fine!
(Celeste & Jesse Forever).

У наступній ситуації Майкл ділиться з другом спогадами про своє минуле, своїми особистими проблемами й переживаннями та в такий спосіб актуалізує роль ДРУГ:

Hey, man, I'd like to talk to you about something.

You wanna tell me something?

How did you get a good start with Tina? Why is it so easy for you?

Oh, it's not always been easy. Marriage takes work, man.

Tina is an incredible wife.

But we learned a lot of lessons the hard way.

At least you haven't had to face divorce.

I wish that were true.

What does that mean?

You and Tina been struggling that much?

Not me and Tina.

But I did with my first wife.

What?

You were married to someone before Tina? For one horrible year.

I got married for the wrong reasons. Then I turned around and got a divorce for the wrong reasons. Man, I thought I was just following my heart.

Michael. - You've never told me that.

- Because I'm not proud of it. It was before I gave my life to the Lord and, man, I was just only concerned about my rights and my needs. Man, I ruined her life.

But when I gave my life to God I tried to find her, but she'd already remarried.

So believe me when I tell you I got a big scar. Man, God made marriage to be for life.

That's why you gotta keep your vows to Catherine. You gotta beg God to teach you how to be a good husband. And don't just follow your heart, man, because your heart can be deceived (Fireproof).

Слід зазначити, що за акціонального способу актуалізації стереотипної ролі ДРУГ наявність номінації *friend* (або похідних від неї), також цілком

можлива, але у цьому випадку ця номінація не вживається на позначення взаємин між комунікантами. Приміром у наступному фрагменті, спілкування відбувається між Беном та Шерон, котрі є друзями; акціональна актуалізація стереотипної ролі здійснюється шляхом реалізації прав та обов'язків ДРУГА, а саме: демонстрацією відвертості. У той же час, у цьому діалозі вжито номінацію *friend* на позначення стосунків Шерон з іншою людиною, але ця номінація не актуалізує роль ДРУГ, яку виконує Шерон по відношенню до Бена:

Ben Willis: Are you and Matt seeing each other?

Sharon Pintey: No. We went to the cinema the other night, but just as friends.

Ben Willis: Hmm.

Sharon Pintey: Why? What has Matt said?

Ben Willis: He said he slept with you. So you didn't?

Sharon Pintey: No, of course not! What do you take me for?

Ben Willis: Sorry (Cashback).

Також зазначимо, що цілком вірогідною та поширеною є використання обох способів актуалізації досліджуваної стереотипної ролі у межах одного фрагменту і навіть одного висловлення. Наприклад, у поданому далі фрагменті у межах одного мовленнєвого ходу має місце спочатку акціональна актуалізація ролі ДРУГ (Енні каже Ліліан наскільки вона цінує їхні стосунки та наскільки вона вдячна Ліліан за те, що та так само високо оцінює ці взаємини, через що й обрала Енні подружкою на своєму весіллі). Далі йде номінативна актуалізація ролі, причому, на відміну від попередніх прикладів, тут вжито метафоричне позначення (*You're like my sister*), утворене на ґрунті метафоричної моделі ДРУГ є БЛИЗЬКИЙ РОДИЧ.

ANNIE to Lillian

I just wanted to say really quickly that you're SO special to me. One of the reasons is because I've known you my entire life and you've really helped shape who I am. I just want to thank you for carefully selecting me as your Maid of Honor. I know you had some other choices. You're like my sister and I love you (Bridesmaids).

У іншому фрагменті в одному висловленні маємо одночасну реалізацію стереотипної ролі ДРУГ у номінативній спосіб (*my friend*) та в акціональній спосіб (*I really care about you*).

Can I say something?

And I'm only saying this because you're my friend and I really care about you
(Bachelorette).

Такий – **змішаний** – **номінативно-акціональний спосіб** актуалізації ролі ДРУГ є цілком типовим, оскільки, як свідчать наведені приклади, номінативна актуалізація ролі не має місця відокремлено від акціональної: називаючи когось другом, апелюючи до дружніх взаємин, комунікант тим самим виявляє свою прихильність до іншого, здійснює вербальну дію, котра відповідає рольовим приписам дружньої поведінки.

Більш складною ідентифікація діалогів як репрезентантів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» була у випадку, коли з контексту кінотвору було відомо, що учасники взаємодії є не тільки друзями, але й партнерами.

У випадках, коли друзі пов'язані також якоюсь спільною діяльністю, тобто коли вони реалізують роль ДРУГ-ПАРТНЕР, ідентифікацію дискурсивних фрагментів здійснено з опорою на вербальні маркери, котрі вказують, що у певній ситуації профілюється роль ДРУГ. Це маркери є такими:

- номінативна об'єктивація ролі – лексичні одиниці *friend(-s)*, *friendship*, вжиті на адресу співрозмовника;
- тема розмови, що не стосується проблематики спільної діяльності.

Якщо такі маркери відсутні, визначення ролі суб'єкта ускладнюється, стає проблемним установлення того, яка саме роль ДРУГ чи ПАРТНЕР профілюється у конкретній ситуації, а відтак ці фрагменти не було включено до прикладової бази.

Розглянемо декілька прикладів.

У першому з них розмова відбувається між Ронні та Ніком, які не є лише давніми друзями, але й (на момент розмови) бізнес партнерами. Проте, у цьому діалозі наявні обидва із маркерів профілювання саме ролі ДРУГ, а не

ПАРТНЕР: (1) номінативна актуалізація цієї ролі (*you're my best friend*); (2) тема розмови, що стосується виключно взаємин комунікантів як друзів:

All right, I got something to say.

This is important to me, so... (CLEARS THROAT)

I didn't have many friends when I got to Ball State.

I was shy and..

You already know this.

But, Ronny, what you don't know is

when you moved in across the

hall, in second semester,

I made it a goal of mine

to become friends with you.

I mean, you were funny and charming,

Okay, Nick, enough.

You got to let me talk here for a second.

I want you to listen to me.

Nick, you're my best friend.

You always make me do better.

You always make sure I don't screw up.

And you make it that I never forget (The Dilemma).

У іншому діалозі комуніканти – Вілсон та Хаус – так само є водночас друзями та колегами-лікарями, які працюють разом. Утім, хоча у їхній мовленнєвій взаємодії відсутня номінація *friend* / її похідні або синоніми, тема розмови однозначно вказує на збіжність цього фрагменту з комунікативною ситуацією «Бесіда друзів».

Друзі жартівливо обмінюються думками щодо один одного, та доходять до висновку, що вони дуже добре доповнюють один одного:

Dr. House: As long as you're trying to be good, you can do whatever you want.

Dr. Wilson: And as long as you're not trying, you can say whatever you want.

Dr. House: So between us, we can do anything. We can rule the world!
(House MD, “Fidelity”).

Натомість у іншому прикладі, де діалог відбувається між тими самими учасниками, розмова стосується як професійної діяльності (померла пацієнтка Хауса), так і приватного життя (Вілсон був близький з цією жінкою). Хоча Вілсон загалом поводить себе дружньо і каже, що не звинувачує Хауса, на наш погляд, тут немає достатніх підстав ідентифікувати цей фрагмент, як такий, що має у своєму підґрунті когнітивну модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та містить саме об’єктивацію ролі ДРУГ, а не ПАРТНЕР (колега по роботі):

– I'm sorry. I know I didn't try to kill her. I know I didn't want to hurt. I know it was a freak accident. But I feel like crap and she's dead because of me.

–I don't blame you (House MD, “Dying Changes Everything”).

Відповідно, цей та інші подібні фрагменти не було включено до прикладової бази дослідження для уникнення неточностей, двозначностей та задля дотримання вимоги достовірності використаного фактичного матеріалу.

Слідування цим принципам дозволило сформувати прикладову базу дослідження, до якої увійшли 2 567 діалогічних фрагментів, кожен з яких збігається з мовленнєвим ходом.

2.5. Принципи аналізу вербально об’єктивованих ролей суб’єкта

Головний – третій – етап дослідження спрямований на аналіз вербально об’єктивованих ролей суб’єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», змодельованій в англomовному кінодискурсі. Важливість цього етапу визначена тією обставиною, що саме вивчення актуалізованих ролей дозволяє встановити їхній потенціал, дослідити специфіку їхніх когнітивних підвалин, комунікативних цілей, особливостей їхнього вербального оформлення, а також з’ясувати взаємозв’язки між кожною реалізованою суб’єктом роллю та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Цілком природньо, реалізація цього етапу передбачує послідовне здійснення цілої низки процедур, змісту, послідовності та методам яких присвячено цей підрозділ.

Першою процедурою, що було здійснено, став аналіз фактичного матеріалу та виокремлення ролей, актуалізованих суб'єктом. Основою визначення кожної ролі слугувала відповідність / невідповідність мовленнєвої дії учасника бесіди вимогам, що висуваються до виконавця ролі ДРУГ в англomовній лінгвокультурі, а також конкретний аспект рольової поведінки, що дістає вербальної об'єктивації.

Для здійснення цієї процедури було використано ***методи контекстуального аналізу, когнітивно-прагматичної інтерпретації***, а також ***метод дефінітивного аналізу*** (для встановлення зв'язку між певною нормою рольової поведінки та назвою (кластерної) ролі).

Наступною процедурою був аналіз теоретичних та / або лексикографічних джерел задля встановлення обсягу і змісту стереотипних уявлень англomовних комунікантів про цю роль (стереотипів-уявлень, тобто декларативного знання).

Послідовно слідуючи настановам та принципам когнітивно-комунікативного підходу, у нашому дослідженні віддаємо пріоритет когнітивним та комунікативним чинникам.

Отже, *третьою процедурою* аналізу стає розробка ментальної моделі, котра є когнітивним підґрунтям вербально об'єктивованої ролі (як вже було попередньо зазначено, це – ментальна основа окремої мовленнєвої дії, що власне і виступає лінгвальним втіленням ролі).

Задля здійснення вказаної процедури застосовано іншій різновид динамічного фрейму – інтеракційний, описаний Е. Гоффманом як інструмент моделювання соціальної взаємодії, позицій її учасників відносно один одного (Goffman, 1981, p. 128) на ґрунті спільного знання про норми та правила взаємодії, конвенції вербального спілкування, а також з урахуванням комунікативних ролей та їхніх конфігурацій (Berger, 1996; Schank, 1994 та ін.).

Динамічний фрейм, розроблений на цій основі, охоплює опис ментальних та мовленнєвих дій комуніканта з урахуванням його позиції відносно іншого: знання, уявлення, бажання, використання мови. У розробці таких моделей ми спираємося на методику, використану у праці І. Є. Фролової (Фролова, 2015а), де збережено загальні принципи когнітивних моделей, запропонованих А. Вежбицькою, але розширено склад використовуваних мовних одиниць.

Ментальні моделі розроблено з опертям на **метод когнітивного моделювання**.

Слід підкреслити, що подані моделі певною мірою кореспондують і з комунікативною метою суб'єкта, оскільки включають опис того, заради чого комунікант реалізує певну роль.

Четверта процедура аналізу цілком і повністю стосується комунікативного аспекту актуалізації ролей англомовного суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів», а також відображає інтерактивність діалогової дискурсивної взаємодії. Суть цієї процедури у встановленні того, кому приписується актуалізована роль: адресанту (Я є РОЛЬ), або адресату (ТІ є РОЛЬ), та якою є реакція комуніканта на реалізацію певної ролі співрозмовником.

Відповідно, вербалізовані ролі досліджуються як такі, що потенційно можуть охоплювати адресантні та адресатні. Реакції на актуалізацію ролі, на наше переконання включають: (1) актуалізацію тієї самої ролі іншим комунікантом, у цьому випадку певну роль вербалізують обидва / усі учасники розмови; (2) верифікацію / неверифікацію свого рольового статусу; це має місце, коли перший комунікант реалізує адресатну роль, а другий – здійснює мовленнєву дію, котра підтверджує / не підтверджує, що він / вона дійсно є носієм цієї ролі. Пояснимо це на простих прикладах: якщо один співрозмовник каже: *You are my best friend!*, а другий відповідає: *And you are my best friend*, обидва співрозмовника актуалізують ту саму роль, але якщо відповідь буде *That's true / That's not true*, має місце верифікація / неверифікація ролі.

Наступна – *п'ята* – дослідницька *процедура* спрямована на: (1) визначення функціонального аспекту висловлення, що є провідним або єдиним способом вербалізації певної ролі; (2) виявлення характеристик цього аспекту – засобів вербалізації ролі; (3) з'ясування додаткових характеристик вербального втілення ролі.

У процесі вивчення функціональних характеристик висловлень-вербальних об'єктиuatorів ролей дотримуємося позиції, викладеної у дослідженні І. Є. Фролової (Фролова, 2015а), згідно якої кожне висловлення у діалогічній взаємодії виконує одночасно три функції: іллокутивну, референційну та конверсаційну, причому перші дві зазвичай виступають як головні, а третя – як другорядна.

Якщо вербальна об'єктивація певної ролі здійснюється за допомогою реалізації конкретного мовленнєвого акта або декількох актів, у дослідженні застосовано *метод актомовленнєвого аналізу*.

Слід зауважити, що у теорії мовленнєвих актів, яка бере початок з праці Дж. Остіна (Остин, 1986), операційну одиницю аналізу – мовленнєвий акт – описано як сукупність декількох актів (локутивного, іллокутивного та перлокутивного), проте подальші розвідки, зокрема, спрямовані на розробку типологій мовленнєвих актів, фактично, оперують лише одним з них – іллокутивним. Саме тип іллокутивного акту враховується у наявних класифікаціях, отже під терміном «мовленнєвий акт» дослідники, як правило, мають на увазі саме іллокутивний акт, тому ведучи мову про тип мовленнєвого акту автори реально описують певний іллокутивний тип (Wunderlich, 1972, р. 121).

У сучасних розвідках найбільш широко використовуваною є класифікація, розроблена Дж. Сьорлом (Серль, 1986а), котра охоплює такі типи як репрезентатив, директив, комісив, експресив та декларатив (останній має певну специфіку – він збігається із соціальним актом на зразок оголошення початку засідання і тому доволі рідко фіксується у реальних комунікаціях).

У нашому дослідженні ми загалом спираємося на цю класифікацію, але, у разі необхідності, також використовуємо інші іллокутивні типи, описані в працях дослідників (як правило, ці типи є більш конкретними, фактично – різновидами базових одиниць, викоремлених Дж. Сьорлом).

Вартим уваги є також інше важливе положення теорії мовленнєвих актів, розроблене тим самим автором, а саме: ідея про наявність прямих та непрямих мовленнєвих актів, котрі розрізняють за критерієм конвенційності / неконвенційності засобів вираження (Серль, 1986b). Відповідно до цього положення, одиниці аналізу кваліфікуємо як прямі / непрямі мовленнєві акти.

Проте, використовують і інші терміни, зокрема деталізуючи поняття непрямих мовленнєвих актів, Л.Р. Безугла розподіляє їх на індиректні, імпліцитні та імплікативні (Безугла, 2020, с. 39).

Індиректні мовленнєві акти фактично збігаються із описаними Дж. Сьорлом, вони «передбачають випадки відсутності збігу між буквально вираженою та інтендованою іллокуцією» (там само).

Але термін на їхнє позначення дослідниця вважає за доцільне перекладати не за допомогою відповідника в українській мові, а за допомогою транслітерації (Eng. *indirect* – укр. *непрямий* або *індиректний*). Зважаючи на те, що непряме вираження може отримувати не лише іллокуція, але і пропозиція, слід погодитися із твердженням про те, що це є явища різного рівня (Franck, 1975, с. 219), а отже їх треба розрізняти, тобто необхідним є урахування не лише непрямого вираження іллокуції, але й інших випадків, описаних Л.Р. Безуголю за допомогою термінів «імпліцитні» та «імплікативні» мовленнєві акти (Безугла, 2020, с. 39).

Імпліцитні мовленнєві акти, як стверджує авторка, пов'язані з мовною економією: пропозиція імпліцитного мовленнєвого акту виводиться адресатом з експліцитної пропозиції, тоді як в імплікативних мовленнєвих актах йдеться про виведення небуквальної пропозиції (там само).

Відповідно, ґрунтуючися на ідеї когнітивної концепції індиректності («непрямоти» у найширшому сенсі), згідно якої це явище описується як

переосмислення адресатом смислу висловлення у контексті (Sökland, 1980, с. 83ff.), Л. Р. Безугла розрізняє три такі типи:

- 1) переосмислення іллокутивної сили;
- 2) переосмислення пропозиції;
- 3) переосмислення обох компонентів мовленнєвоактового смислу (тобто і іллокуції, і пропозиції) (Безугла, 2020, с. 40).

Приймаючи викладену точку зору загалом за основу в нашому дослідженні, ми все ж користуємося терміном «непрямий» мовленнєвий акт через його поширеність у науковій літературі, але при цьому маємо на увазі «індиректний» мовленнєвий акт. Також, імпліцитні та імплікативні мовленнєві акти позначаємо терміном «мовленнєвий акт з імпліцитною пропозицією», вказуючи, в разі потреби, на імпліцитний / імплікативний характер таких мовленнєвих актів (останнє стає можливим завдяки використанню відповідних позначок: > або +>, поданих у переліку скорочень та умовних позначень (Від слова до діла, 2020, с. 15)).

Також необхідно взяти до уваги, що кожний іллокутивний тип припускає подальшу диференціацію за прагмасемантичним критерієм, оскільки доведеним є зв'язок між структурними, семантичними та прагматичними характеристиками висловлення, якій власне й робить прагматику доступною людському пізнанню (Почепцов О.Г., 1986, с. 27).

Наприклад, у межах мовленнєвого акту репрезентативу виокремлено такі прагмасемантичні підтипи: повідомлення, твердження, нагадування та запит інформації (Кобзева, 2017, с. 10).

Отже, це дає підстави вважати, що вербалізація ролі англомовного суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» може здійснюватися як шляхом реалізації певного іллокутивного акту, так і через використання висловлення певного прагмасемантичного типу.

В останньому випадку необхідним стає використання *методу прагмасемантичного аналізу*.

Референційну характеристику висловлення, що може виступати провідною в вербалізації певної ролі, розуміємо як співвіднесеність «мовних виразів з позамовними об'єктами та ситуаціями» (Падучева, 2002, с. 244), як референтну ситуацію, що вербально втілена у цьому висловленні. Оскільки референтна ситуація текстуалізується у дискурсі (Новожилова, 2018), виникає такий ланцюжок: референтна ситуація – мікротема – підтема – макротема (Юшкевич, 2016). Розуміння теми як предмету розмови, таким чином, може слугувати основою вербалізації певної ролі суб'єкта. Це означає, що тема є важливою не лише для встановлення того, чи можна віднести певний діалог до комунікативної ситуації «Бесіда друзів», про що вже йшлося раніше, а й для з'ясування способу омовлення ролі суб'єкта у цій ситуації.

Зв'язок між референцією висловлення, референтною ситуацією та темою вказує на потребу використання *методу інтерпретації тексту* у тих випадках, коли фіксується зв'язок між роллю суб'єкта та темою, як засобом її омовлення (опертя на цей метод обумовлено тією обставиною, що поняття теми у лінгвістичних дослідженнях традиційно трактується як тема тексту).

Третя функціональна характеристика висловлення – конверсаційна – пов'язана з його призначенням у структуруванні діалогу. Як вже було згадано, важко уявити провідне призначення цієї характеристики в омовленні ролі суб'єкта, адже конверсаційний аналіз фокусує увагу на передбачуваності, відповідності очікуванням мовленнєвих дій лише в аспекті забезпечення структурної цілісності розгортання діалогу (Stubbs, 1983; Tsui, 1995 та ін.). Гіпотетично можна припустити, що, якщо у прикладі, наведеному раніше, вербальна / невербальна реакція комуніканта буде взагалі відсутньою, це означатиме, що він / вона не вважає себе найкращим другом співрозмовника, а отже не верифікує приписувану йому / їй роль. Але на практиці таких прикладів виявлено не було. Тим не менш, окремі елементи конверсаційного аналізу було залучено, оскільки було досліджено як вербально об'єктивовану роль, так і реакцію співрозмовника на актуалізацію ролі.

Отже, мінімальна одиниця дискурсу – контекстуалізоване висловлення, що містить вербальну об'єктивацію ролі, кореспондує з актом (*discourse act*) – атомарною одиницею структури діалогу (Sinclair, 1975, с. 34; Schegloff, & Sacks, 1973, с. 299; Tsui, 1995, с. 9 та ін.), яка входить до складу ієрархічно вищої одиниці – мовленнєвого ходу (*move*) (Sinclair, 1975, с. 23; Stubbs, 1983, с. 26; Tsui, 1995, с. 13 та ін.). У нашому дослідженні вербально втілені ролі розглянуто в межах мовленнєвих ходів двох / декількох комунікантів, але, як вже було зазначено, у фокус нашої уваги потрапляє актуалізація певної ролі та реакція співрозмовника (актуалізація / верифікація (неверифікація) ролі), тоді як кваліфікація мовленнєвих ходів за їхньою функцією у складі мовленнєвого обміну (ініціальний, респонсивний) не завжди є релевантною.

Таким чином, у дослідженні були використані елементи **методу конверсаційного аналізу**.

Аналіз додаткових характеристик вербального оформлення актуалізованих англомовним суб'єктом ролей передбачав виявлення наявності / відсутності номінативних засобів омовлення ролі. Якщо роль реалізована в акціональний спосіб, такі засоби не були зареєстровані. Коли ж актуалізація ролі відбувалася у змішаний – номінативно-акціональний спосіб – було систематизовано номінативні засоби (номінація *friend* / її похідні / синоніми / метафоричні позначення ролі) та визначено функцію, яку номінативні засоби виконують під час реалізації певної ролі.

Останньою процедурою проведеного аналізу було виявлення зв'язків між кожною із зареєстрованих ролей суб'єкта та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів», що було необхідним для підтвердження гіпотези нашого дослідження.

Висновки до розділу 2

1. У методологічному аспекті дослідження спирається на настанови та принципи когнітивно-комунікативного аналізу мови та мовлення, які кореспондують з об'єктом, що вивчається, та сприяють досягненню поставленої

мети. Антропоцентризм постає провідним принципом, оскільки дружба належить виключно світу людини; використання принципу експанціоналізму обумовлено соціально-психологічною природою дружби, її зв'язком з етикою, культурологією тощо; неофункціоналізм та функціоналізм є принципами, застосування яких необхідно для виявлення (1) функції регуляції міжособистісних взаємин, шляхом об'єктивації ролей суб'єкта у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», (2) функціональних характеристик висловлень, що вербально втілюють ці ролі. Експланаторність – це принцип, дія якого забезпечена сукупним використанням усіх попередньо згаданих; він забезпечує посилення пояснювального потенціалу дослідження.

2. Для проведення дослідження у роботі розроблена авторська модель, що охоплює етапи та принципи аналізу. Загалом ця модель включає три етапи, перший з яких призначено для формування теоретичних та методологічних засад дослідження; другий передбачає розробку когнітивних моделей, що лежать у підґрунті комунікативної ситуації «Бесіда друзів» та складають основу кваліфікації дискурсивних фрагментів, як її вербальних об'єктиваторів, а також формування джерельної та прикладової бази дослідження та розробку принципів аналізу висловлень – вербальних об'єктиваторів ролей суб'єкта. Головним у дослідженні є третій етап, котрий має на меті аналіз рольового потенціалу; когнітивних, комунікативних характеристик кожної ролі, так само, як і специфіки її вербального втілення; взаємозв'язків між актуалізованою суб'єктом роллю та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

3. Статична фреймова модель досліджуваної комунікативної ситуації – її ментальна репрезентація, побудована на основі акціонального фрейму.

Частина компонентів цієї моделі є універсальними, властивими кожній комунікативній ситуації (ХТОСЬ (мовець), ЧАС (зараз), МІСЦЕ (тут), ДІЯ, ІНСТРУМЕНТ (мовлення)); інші (МОТИВ, МЕТА) можуть бути різними, відтак диференціювальним компонентом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» виступає РОЛЬ, а заповнення цього компоненту (ДРУГ / НЕ ДРУГ)

лежить в основі виокремлення двох основних типів цієї ситуації – кооперативного та некооперативного.

4. Динамічна модель має два різновиди: повний та скорочений варіант. Повна – сценарна – модель описує комунікативну ситуацію «Бесіда друзів» як процес, тоді як скорочена модель – інтеракційний фрейм – презентує мисленнєво-мовленнєві механізми, що складають основу окремої мовленнєвої дії, котра виступає вербальним об'єктиватором ролі суб'єкта у цій комунікативній ситуації. Повна сценарна модель охоплює передініціальну, ініціальну, основну (змістову), завершальну та постзавершальну фази: *Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ; Я / ТИ тут зараз починаємо мовленнєву взаємодію; Я / ТИ діємо як ДРУГ / НЕ ДРУГ; Я / ТИ завершуємо / перериваємо мовленнєву взаємодію; Я / ТИ знаємо, що Я / ТИ є ДРУГ / НЕ ДРУГ.*

5. Джерельну базу дослідження було сформовано із зразків англomовного кінодискурсу, до неї увійшли кінотвори, що є автентичними, сучасними (датованими останніми десятиліттями ХХ або ХХІ ст.), популярними в англomовному світі. Обрані кінотвори належать до різних жанрів: драми, мелодрами, комедії, бойовика, трилеру.

Під час формування джерельної бази було здійснено перегляд художніх фільмів та серіалів з метою встановлення їхньої відповідності базовій вимозі – наявності основної чи другорядної сюжетної лінії, суть якої у демонстрації дружніх взаємин героїв.

6. Формування прикладової бази дослідження здійснювалося шляхом аналізу скриптів – вербально зафіксованих у письмовій формі готових продуктів кінодискурсу. Діалогічні фрагменти, що було включено до прикладової бази, визначалися як зразки комунікативної ситуації «Бесіда друзів» на основі їхньої збіжності із (повною) сценарною моделлю цієї ситуації. Для цього було використано низку процедур, як формального, так і аналітичного характеру. Процес ідентифікації автономної ролі учасника не викликав проблем (якщо з контексту було відомо, що героїв пов'язують лише взаємини дружби, зразки їхньої вербальної взаємодії можна було кваліфікувати

як репрезентанти цієї комунікативної ситуації). Ідентифікація зразків діалогів, учасника яких, наскільки відомо з контексту, пов'язують як дружні, так і партнерські стосунки, виявилася більш складною. Щоб уникнути неточності, двозначності, для добору таких фрагментів було застосовано два критерії: наявність номінативного позначення ролі ДРУГ або / та тема розмови, яка пов'язана із дружніми, а не партнерськими взаєминами.

7. Принципи та процедури аналізу фактичного матеріалу дослідження формують основну частину розробленої у роботі дослідницької моделі. До них належать такі:

- встановлення потенціалу ролей суб'єкта, вербально об'єктивованих у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», на основі співвіднесення мовленнєвого внеску учасника діалогу із рольовими вимогами та конвенціями:

- виявлення когнітивного підґрунтя кожної окремої ролі, розробка когнітивної моделі її актуалізації;

- аналіз комунікативних характеристик вербально втіленої ролі (адресантна / адресатна) та типів реакцій комунікативного партнера (реалізація тієї самої ролі, верифікація / неверифікація приписуваної ролі);

- виявлення функціональних характеристик висловлення (мовленнєвоактових, змістових (тематичних), частково – інтеракційних), які є провідними / додатковими у вербальному втіленні певної ролі; з'ясування специфіки релевантних характеристик; опис додаткових (номінативних) засобів вербалізації цієї ролі.

- встановлення зв'язку між кожною з потенціалу ролей та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях автора (Мусаєва, 2018a; Мусаєва, 2018b; Мусаєва, 2019b).

РОЗДІЛ 3

ПОТЕНЦІАЛ І СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛЕЙ СУБ'ЄКТА ТА ЇХНІЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ПАРАМЕТРАМИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ» В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

У цьому розділі фактичний матеріал дослідження вивчено з опорою на попередньо описану методику, що розроблена у роботі.

Відповідно до обґрунтування наявності двох основних типів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» – кооперативного та некооперативного, ролі, що об'єктивовані суб'єктом дискурсу, проаналізовано послідовно в кожному із зазначених типів.

3.1. Потенціал, специфіка актуалізації та взаємозв'язок ролей суб'єкта із підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу

Аналіз фактичного матеріалу дослідження засвідчив, що потенціал ролей, які вербалізує суб'єкт у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу, охоплює такі: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК.

Хоча окрім цих кластерних ролей у цьому типі досліджуваної комунікативної ситуації зафіксовано також вербалізацію базової ролі ДРУГ, вона, як засвідчив проведений аналіз, не має суттєвого значення для диференціації підтипів кооперативної «Бесіди друзів». З цієї причини далі послідовно вивчено специфіку перелічених кластерних ролей у сукупності їхніх когнітивних та комунікативних характеристик, а також в аспекті їхньої здатності до творення підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу.

3.1.1. Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК

Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК зафіксована в ході аналізу фактичного матеріалу дослідження – зразків спілкування англомовних комунікантів, які пов'язані дружніми взаєминами. Серед цих зразків наявні не лише такі, де індивіди обговорюють свою діяльність з метою вирішення суттєвих, з їхнього погляду, практичних чи духовних проблем, але й такі, де учасники взаємодії спілкуються, не маючи таких цілей, лише заради взаємного приємного проведення часу та зміцнення міжособистісної гармонії. В останньому випадку вважаємо за доцільне вести мову про актуалізацію ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК. Тобто, суть цієї ролі вбачаємо в меті (спільне взаємоприємне проведення часу).

Зазначена мета в термінах лінгвістичного аналізу кореспондує з *фатичною / фатично-метакомунікативною* функцією.

Уведений в науковий обіг Б. Маліновським термін «фатичне спілкування» означає діалоги, бесіди, що скеровані на створення спільних уз шляхом порожнього обміну словами (Русский язык. Энциклопедия, с. 386), причому, на думку автора, саме у фатичній функції знаходить свій прояв основне призначення мови, призначення бути засобом спілкування, залучати до приємної атмосфери ввічливої мовленнєвої взаємодії, створювати *дружні зв'язки* не переслідуючи при цьому мети передачі думок, ідей, інформативних повідомлень (Malinowski, 1972, с. 151–152) (виділено мною – Р. М.).

У той самий час, це визначення, яке цілком відповідає актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, доповнюється тлумаченням фатичної функції як такої, що скерована на використання мовних засобів для початку, підтримки, завершення спілкування (Якобсон, 1985, с. 330). Поділяючи цю точку зору, автори висловлюють думку, що фатична (метамовленнєва (Алексеев, 1990, с. 5), контактна (Формановская, 2002), контактостановлювальна (Драздаускене, 1970) тощо), функція охоплює такі різновиди як «включення / переключення уваги адресата на повідомлення, підтримання на належному рівні уваги адресата в період передачі повідомлення й, нарешті, на розмикання

мовленнєвого контакту» (Почепцов Г.Г., 1981, с. 52–55), а також, що ця функція має підпорядкований статус стосовно інших функцій мови, оскільки основними є ті, що належать комунікації, тоді як фатична функція належить до сфери метакомунікації (Матюхіна, 2004, с. 79).

Важливим для нашого дослідження є також той доведений факт, що фатична метакомунікація втілюється у фатичному метадискурсі, який охоплює уключений та автономний типи, де останній постає як мовленнєва подія ритуалізованої форми, котрій характерні самоцінність, упорядкованість, перевага соціально-регулятивної інформації, тематична заданість, змагальність, ігровий і естетичний компоненти (Матюхіна, 2004, с. 12–13). Ця ритуалізована подія являє собою «світську бесіду» (“small talk”) – жанр непрямой комунікації (Дементьев, 1999; Дементьев, 2000), взаємоприємну розмову на загальні теми, яка ні до чого формально не зобов’язує та має на меті провести час із співрозмовником, залишаючись із ним у вербальному контакті (Стернин, 2001, с. 13) (порів. «цей мовленнєвий жанр не має визначених практичних цілей, однак має дві комунікативні мети: спілкування заради спілкування та підтримання взаємин» (Осипян, www)).

На позначення цього різновиду вербальної взаємодії Ю. В. Матюхіна використовує, на відміну від російських дослідників, не термін «світська бесіда», а англomовний термін *small talk*. Звернення до нульового перекладу зумовлене тією обставиною, що впродовж століть ця бесіда зазнала суттєвих змін: «у попередніх століттях *small talk* – один з мовних жанрів, який є невід’ємною частиною світського етикету і культури спілкування в середніх і вищих верствах суспільства» (Матюхіна, 2014, с. 66). У той самий час, «у сучасній англійській мовленнєвій культурі у зв’язку зі зникненням світу в тому розумінні, в якому цей термін вживався у XVIII ст. <...>, майже повністю зводиться нанівець *small talk* в традиційному аристократичному розумінні» (там само, с. 68). Це дозволяє авторці стверджувати, що «сучасний *small talk* (невелика бесіда на цікаву і приємну для співрозмовників тему, найчастіше не пов’язану з темами «великих» розмов або обговорень) може мати місце як у

формальному (спілкування ведеться на світському рауті або прийомі, під час званого обіду чи візиту, а учасниками комунікації виступають заможні люди з високою мовною культурою, що відрізняються своїм розумом, вченістю, інтелігентністю, певним талантом, природними достоїнствами, увічливістю і пристойністю), так і напівформальному (зав'язування ділових і особистісних знайомств, телефоні розмови, службові контакти) та неформальному спілкуванні (**дружні**, сімейні розмови, балачки на кухні)» (Матюхіна, 2014, с. 68–69) (виділено мною – Р. М.).

Оскільки, як свідчать наведені положення, актуалізація ролі ДРУГ-ПРИСМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК кореспондує саме із автономним типом фатичного метадискурсу, зокрема, із *small talk*, розглянемо детальніше деякі характеристики останнього під кутом зору поставлених завдань.

Висловлюється думка, що *small talk* у цілому виключає міжособистісну близькість, його ціннісним орієнтиром є концепт “*privacy*”, тобто йдеться про особистісну автономію, а міжособистісні стосунки в процесі такої розмови залишаються нейтральними, не поліпшуються й не погіршуються (Фенина, 2005, с. 14).

Відсутність міжособистісної близькості, на наш погляд, має місце, коли комуніканти малознайомі між собою, або перебувають в офіційних стосунках, тоді значна соціальна дистанція дійсно виключає можливість суттєвого зближення. У той самий час, між комунікантами, які перебувають у дружніх взаєминах, ця дистанція є короткою, проте концепт “*privacy*” так само виконує орієнтувальну роль, запобігаючи надмірному зближенню. Щодо змін міжособистісних стосунків, слід указати, що, на наш погляд, взаємини залишаються не «нейтральними», а точніше сказати «незмінними» (такими, які були до цієї розмови). За наявності позитивно позначених, близьких взаємин, що пов'язують друзів, можна стверджувати, що ці взаємини залишаються позитивними та близькими, або ж навіть зміцнюються.

Приміром, у наступному фрагменті друзі ведуть *small talk*: друг не має на меті повідомити Алану, що він щойно бачив його наречену, а хоче просто

зробити приємне другові, той у відповідь жартує (ігровий компонент): стверджуючи, що його наречена краща за дружин його друзів, Алан робить це жартома, несерйозно:

(1) – *Hey, Alan, I was just talking to Cassie. She's an amazing woman.*

– *Oh, thank you for saying that. She is an amazing woman.*

– *I find her much better than your wives.*

– *Aw. That's sweet* (The Hangover Part III).

Діалог, фрагмент якого наведений у прикладі (1), є, таким чином, зразком фатичної метакommунікації – *small talk*, що сприяє збереженню й зміцненню стосунків між друзями.

У наступному прикладі між друзями має місце приємна розмова, що стосується одягу:

(2) *Alison: Weren't you wearing this yesterday?*

Steven: No, it seems to you. Yesterday I had a red dress (One Day).

У іншому фрагменті друзі обговорюють свої взаємини з «колишніми»:

(3) *Jack: Are you friends with all your exes?*

Marion: I'm friends with some of my ex.

I mean you know, most of them. <...>

Marion: You're not friend with any of your exes?

Jack: No.

Marion: Really?

Jack: No,

Marion: I didn't know that about you.

Jack: When it was over, was over (2 Days in Paris).

Ця бесіда не є абсолютно неінформативною, оскільки кожен комунікант дізнається щось нове про іншого (*I didn't know that about you*). Утім, ця обставина не змінює трактування наведеного зразку дружнього спілкування як фатично метакommунікативного, оскільки указують, що в певних контекстах і ситуаціях, зокрема, в *small talk*, відбувається концептуальна інтеграція різних видів інформації, унаслідок чого можуть зберігатися окремі не фатичні

(«когнітивно значущі») елементи (Матюхіна, 2004, с. 82). У той самий час, інформативні елементи в цьому діалозі належать до приватної, навіть інтимної сфери індивідів. Це засвідчує, що наявна міжособистісна близькість в процесі спілкування не лише проявляється, а й поглиблюється.

Викладене дає підстави стверджувати, що актуалізація ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК утворює в рамках кооперативної комунікативної ситуації «Бесіди друзів» такий різновид як фатична метакомунікативна, тобто *small talk*, що сприяє збереженню / зміцненню позитивних близьких стосунків між комунікантами.

Виходячи з цього, інтеракційний фрейм, що лежить в основі реалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, подаємо у такий спосіб:

Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знав це,

Я думаю про тебе щось приємне,

Тому я кажу тобі щось приємне,

Я вірю, що ти думаєш про мене так само і

Будеш діяти так само.

Виходячи як із описаної дослідниками природи *small talk*, так і з наведеного фрейму, стверджуємо, що роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК реалізується *обома / усіма* комунікантами як *адресантна* та *адресатна*, оскільки кожен з них робить такий внесок у розмову, який характеризує останню як *малоінформативну* та *приємну*.

Належність *small talk* до фатичної метакомунікації не означає збігу усіх реалізованих у ній мовленнєвих актів із фатичними метакомунікативами. У розвідці Ю.В. Матюхіної встановлено, що для «світської бесіди» – *small talk* властиве вживання фатичних метакомунікантів, констативів (у іншій термінології репрезентативів чи асертивів), квеситивів, директивів, комісивів (промісивів), експресивів (тоді як мовленнєві акти комісиви (менасиви), декларативи, директиви (ін'юктиви) практично не зустрічаються) (Матюхіна, 2004, с. 141). Саме ці типи мовленнєвих актів, як свідчать наведені приклади, зафіксовано в *small talk* як фатичному метакомунікативному різновиді

кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів». (*Yesterday I had a red dress / I'm friends with some of my ex.* – репрезентативи; *Weren't you wearing this yesterday? / Are you friends with all your exes?* – квеситиви; *She's an amazing woman / That's sweet* – експресиви тощо).

У той самий час *small talk* як лінгвокультурний феномен, специфічний для англомовної спільноти (Стернин, 2001, Осипян, [www та ін.](http://www.ta.in.ua)) характеризується певним тематичним репертуаром, що охоплює:

- сферу спільних знайомих (новини про родичів, друзів, знайомих, плітки тощо);
- сфера новин (світські новини, новини спорту);
- сфера мораль і виховання (поводження дорослих і дітей, виховання);
- сфера мистецтва (проблематика театру, живопису, музики, літератури);
- сфера «природа» (розмови про погоду, обговорення ландшафту, клімату);
- сфера «захоплення» (спорт, полювання, подорожі).

При цьому, до табуйованих для «світської бесіди» відносять сферу політики, релігії, фінансів (Матюхина, 2004, с. 142).

Аналіз тематики *small talk* як фатично-метакомунікативного підтипу кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» засвідчив, що вона є набагато вужчою. Зокрема, загальні теми (мистецтво, природа, мораль, виховання, спорт, світські новини) фактично не обговорюються. Натомість, предметом розмови стає **особистісна сфера**, а саме обговорюються такі теми:

- **«спільне минуле»:**

В поданих далі фрагментах кращі друзі, які спілкуються з часів навчання у коледжі, збираються разом для того, щоб згадати минулі часи:

(4) – *Remember when I got stoned for the first time?*

– *When we went to the natural history museum?*

– *I remember you freaking out.*

– *Yeah.*

– *And you had to make me dance and make me feel better?*

– *And you did the devil dance!*

– *Oh my God. Devil dance.*

– *Devil dance?*

– *I totally...*

– *it's my favorite thing.*

– *I thought you hated dancing (About Alex).*

(5) – *So, when did you and Isaac meet?*

– *Freshman year.*

He lived down the hall from me. I was so nervous to come on this trip.

– *Really?*

– *Isaac looks up to you guys so much.*

It's like...

– *Meeting his parents but worse, because there's five of you.*

– *Well, be thankful you're not meeting his parents. His mom is crazy.*

– *I'm so jealous of you.*

– *Why?*

– *Because, you guys just have all these shared experiences that I'll never have*

(About Alex).

У іншому прикладі Лі розповідає своєму другові Картеру про свого колишнього друга, якого він вважав не тільки кращим другом, а майже братом:

(6) – *Why you didn't tell me you had a brother, man?*

Oh, hell, no...

You know what I think?

I think you feel sorry for this guy.

Maybe Kenji didn't get away in LA.

– *We kept each other alive.*

– *You protected each other.*

And you're still protecting him.

– *He was like my brother (Rush hour).*

У прикладі (7) також відбувається розмова між друзями і вони діляться спогадами про минуле:

(7) *CELESTE*

It's not weird that we hang out.

Do you think it's weird we hang out?

JESSE

No, of course not. You're my best friend.

CELESTE

Yeah you too. I mean, we can't hang out. The last time we didn't talk for longer than a week was in 10th grade when you went to Space Camp Canada.

JESSE

Yeah, that was 6 weeks of torture.

I mean, the anti-gravity training was insane but I missed you (Celeste & Jesse Forever).

- **«плани на майбутнє»:**

У діалозі, поданому далі, Алан розповідає своїм друзям про своє майбутнє весілля, проведення свого вільного часу зі своєю нареченою та про брак вільного часу для друзів:

(8) *—All right, listen, fellas. Now that I'm getting married, I'm gonna be spending a lot more time with Cassandra.*

— Yeah. It's the way it should be.

— No, you slow your roll, Phil, okay?

There's more.

—And you're not gonna like this part. I must resign from the wolf pack (The Hangover Part III).

У іншому прикладі кращі друзі Бека та Джесі обговорюють мрію потрапити на фінал мюзиклу:

(9) *What Aubrey means to say is that we are a close-knit, talented group of ladies whose dream is to return to the national finals at Lincoln Center this year.*

Help us turn our dreams into a reality?

Sorry, I don't even sing, but it was really nice to meet you guys (Pitch Perfect).

- **«особистісні характеристики»** (один одного – приклад (10) або інших осіб – приклад (11), (12)):

(10) *Oh, Roxie!*

You're so talented!

I know (The Hot Flashes).

(11) – *Guys like Dale, born wealthy guys, they hate going public.*

And if he doesn't want to be with you, it's because he's an asshole, not because you're ... one-eighth Jewish (The Bachelorette)

(12) *Well, you know Isaac.*

He was...Shy and sweet.

Really sweet.

He's the only one of us from the Midwest, so...

He's the least neurotic of the bunch by far.

I can see that.

Yeah.

Why do you like him?

Because he's grounded. And he's so kind (About Alex).

- **«міжособистісні стосунки»:**

У наступному прикладі дві кращі подруги обговорюють особисті відносини з іншими людьми: Лілі розповідає Джеррі про свої нові стосунки:

(13) – *We met at the restaurant, and then we just walked around.*

And it was pretty obvious that I was down to hook up, and he didn't even touch me.

Maybe I should've come on to him?

I mean, aren't guys supposed to like it when you make the first move?

Maybe that was too much.

– *Oh, my God.*

– *What?*

There he is.

– *What do I do?*

– *Nothing.*

What do you mean nothing?

The song is about him.

It's fine (Very Good Girls).

Натомість, у прикладі (14) комуніканти обговорюють власні дружні взаємини:

(14) – *We've been friends since we were little girls, Becky.*

– *I want you to be with someone who shouts it from the rooftops.*

– *I know* (The Bachelorette).

У іншому фрагменті предметом обговорення є міжособистісні взаємини між Рейом та його подругою. Крім в жартівливій манері висловлює свою думку про ці відносини:

(15) *Chris: That's like the express lane to the friend zone.*

Ray: What the hells the, friend zone?

Chris: See when a girt decides that you're her friend, you're no longer a dating option. You become this complete non-sexual entity in her eyes, like her brother, or a lamp.

Ray: I don't want to be a lamp (Just Friends).

Подібним є і приклад (16), де друзі обговорюють стосунки з іншими особами:

(16) – *Well, I can do some recon around the gym, but you're gonna have to be aggressive about this, man.*

– *Yeah, yeah.*

– *Use the Internet to meet guys.*

– *Get Mom to fix you up* (I love you, man).

Слід звернути увагу на те, що підчас обговорення особистих стосунків комуніканти часто вживають номінацію *friend* (*friendship*) нерідко у сполученні з прикметником *good* (*better, best*) або метафоричні позначення іншого як друга (*like my brother*).

Наприклад, кращі друзі Вілсон і Хаус розмовляють про відносини Хауса з його нареченою Стейсі:

(17) *Wilson: "I have a crazy idea: why don't you go talk to her?"*

House: "Because my best buddy says that could lead to trouble."

Wilson: "She sounds confused, but I don't think she is. I think she's waiting for you to do something to show her you're serious." (House MD, "Need to Know").

В іншому діалозі Рейчл знайомить свою кращу подругу Дарсі зі своїм нареченим, вони жартують:

(18) *Rachel: This is my best friend Darcy, Darcy this is Dex.*

Darcy: I know, you are talking about him for nine months.

Darcy: Ask Rachel out on a date.

Rachel: Darcy, we're just friends.

Darcy: Well then, ask me out (Something Borrowed).

У наступних фрагментах виявлені прекрасні і міцні відносини між кращими друзями:

(19) *Tom to Hannah: Nobody in the world makes me laugh the way you do. You're my best friend. I just wanna be with you* (Made of Honor).

(20) *Randal Graves: [to Dante] You're my best friend, and I love you... In a totally heterosexual way.*

Jay: [to Silent Bob] Yeah, right (Clerks II).

Слід зазначити, що номінативно-акціональний спосіб актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК є доволі поширеним: *номінативне* позначення (базової) ролі за нашими даними є *продуктивним* (37 % від усіх зафіксованих висловлень, де вербалізовано цю роль, містять вказані номінативні засоби).

Окрім особистісної сфери, характерної для *small talk* у дружньому спілкуванні, у корпусі матеріалу зафіксовані також теми, що належать до **сфери «захоплення»** та **сфери спільних знайомих**.

Сфера «захоплення» у спілкуванні друзів, утім, не охоплює тем, згаданих у розвідці Ю. В. Матюхіної (спорт, полювання, подорожі), а натомість

представлена темою «*спосіб проведення вільного часу*», наприклад, друзі обговорюють майбутню зустріч та спосіб проведення часу разом:

(21) *A man-date.*

Okay.

You know what I mean?

No.

By that, I mean a casual lunch or after-work drinks, okay?

No dinner and no movies.

This is really exciting (I love you, man).

У іншому прикладі кращі подруги Блер та Серена ведуть приємну бесіду та обговорюють проведення часу:

(22) *Blair, think we can meet tonight?*

Blair: I can probably do a half hour.

Serena: Thanks for making the time.

Blair: You're my best friend (Gossip Girl, "Pilot").

У фрагменті (23) кращі друзі вирішують відправитися на кращу вечірку року, щоб добре провести час:

(23) *Come on! Maxim Party!*

All the hot girls for Mardi Gras are gonna be there.

Remember. Free drinks, hot music and, of course, the special guest host is Carmen Electra!

We're doing this! We're doing this! Let's go!

Well? I don't really do this sort of thing.

You know, I'm really more the safe guy than the crazy guy.

Well, that's too bad, 'cause the girls and I are going to that party.

But, no, you play it safe. That sounds fun! (Mardi Gras: Spring Break).

Оскільки спосіб проведення вільного часу не можна уважати захопленням, слід констатувати, що зазначена сфера зазнає розширення в *small talk* – різновиді «Бесіди друзів» (*сфера «захоплення», спосіб проведення вільного часу*).

Натомість *сферу спільних знайомих* розглядаємо як таку, що входить як складова до *особистісної сфери*. На цю користь свідчить наявність у межах останньої теми «*особистісні характеристики*», де предметом розмови можуть ставати характеристики спільних знайомих, як то ілюструє приклад (10), та теми «*міжособистісні стосунки*», де можуть обговорюватися взаємини із спільними знайомими, як у прикладах (13), (15) або взаємини між спільними знайомими. Крім того, зафіксовані й теми, які Ю.В. Матюхіна відносить до сфери спільних знайомих. Приміром у наступному фрагменті має місце тема «*новини про родичів, друзів, знайомих*»:

(24) – *Katie! Hey, what's up?*

– *I don't know. It's like...some drama with Becky.*

– *Tell me everything* (The Bachelorette).

У інших фрагментах обговорюється тема «*чутки, плітки*», наприклад:

(25) *House: "So what did she say?"*

Wilson: "That depends. What did you do, and who are we talking about?"

House: "We both know that as soon as we talked you ran to Stacy so you could gossip and giggle. I need to know what she said." (House MD, "Need to know").

(26) – *You know that girl Cady?*

– *Yeah, she's cool.*

I invited her tonight.

– *Well, be careful because she has a huge crush on you.*

– *Really? How do you know?*

– *Because she told me.*

She tells everybody. It's kind of cute, actually. She's like a little girl. She, like, writes all over her notebook,

And she made this T-shirt that says "I heart Aaron" and she wears it under all her clothes.

– *Oh, come on* (Mean Girls)

Таким чином, викладене свідчить, що *small talk* як фатичний метакомунікативний різновид кооперативної «Бесіди друзів», будучи збіжною

за комунікативною метою з іншими типами *small talk*, відрізняється специфічним тематичним репертуаром, що обумовлено наявністю особливих соціально-психологічних (дружніх) зв'язків між учасниками взаємодії.

Проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків:

- когнітивну основу реалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК складає інтеракційний фрейм, що акцентує взаємну приємність спілкування;
- комунікативна мета цього різновиду дружньої бесіди така сама, як в інших типах *small talk*, але в умовах взаємодії осіб, пов'язаних взаєминами дружби, відбувається певна модифікація цієї мети: малоінформативне приємне спілкування сприяє збереженню та укріпленню дружніх стосунків;
- роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК актуалізується обома (усіма) учасниками як адресантна і як адресатна;
- основною функціональною характеристикою висловлення, за допомогою якої здійснюється вербальна об'єктивація цієї ролі є тема; тематичний репертуар *small talk*, як підтипу кооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів» має певну специфіку, у ньому переважає особистісна сфера, подана темами «спільне минуле», «плани на майбутнє», «особистісні характеристики», «міжособистісні стосунки»; сфера «захоплення» зазнає певного розширення та видозмін: предметом обговорення стають не власне захоплення, а «спосіб проведення вільного часу»; сфера спільних знайомих частково перетинається із особистісною сферою (теми «особистісні характеристики», «міжособистісні стосунки»), а також охоплює теми «новини про родичів, друзів, знайомих», «чутки, плітки»;
- мовленнєвоактові характеристики висловлень — вербальних об'єктиваторів ролей є додатковими, вони охоплюють доволі широкий спектр іллокуцій, типових для *small talk*;
- роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК вербалізується в акціональний та в змішаний (акціонально-номінативний) способи; номінативний спосіб реалізації цієї ролі — актуалізація базової ролі ДРУГ — є продуктивною та сприяє інтенсифікації досягнення комунікативної мети;

- актуалізація ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК формує фатичний метакомунікативний різновид кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів – приємна бесіда».

3.1.2. Роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА

Звертаючись до аналізу цієї ролі, перш за все зазначимо, що у розвідці, де вивчено прагматичну і концептуальну складові комунікативної ролі “ДОВІРЕНИЙ ДРУГ” у діалогах роману Беллоу “Герцог”, стверджується таке: “когнітивним планом ролі є концепти *спілкування, дружба, підтримка, участь, доцільність, спільні цінності, відданість, почуття обов’язку*, а також пропозиції ‘йому можна довіряти’, ‘на нього можна покластися’, ‘їм можна користуватися’, ‘люди для нього найважливіше’” (Коротка, 2013, с. 89).

Не вдаючись до дискусії стосовно “концептів” (у нашому розумінні стереотипів-уявлень, тобто декларативного знання) та “пропозицій” (у нашому трактуванні стереотипів-поведінки або процедурального знання), зазначимо, що в розвідці відсутнє обґрунтування висловленої думки. Відтак, до переліку потрапляють одиниці, що вказують / не вказують на форму взаємодії (*спілкування – відданість*) мають більш загальний/більш конкретний характер (*дружба – підтримка*) тощо.

Аби уникнути таких неточностей, розглянемо словникову дефініцію англомовної номінативної одиниці на позначення довіри – *trustworthiness*.

Дефініції номінативних одиниць, де останні постають як імена концептів, використовують як основу для побудови лексико-семантичного поля – репрезентанта концептуалізованого знання (див., наприклад, (Петренко, 2018)). Але ми враховуємо той факт, що, аналізуючи роль, ми маємо справу із стереотипним знанням, яке відрізняється «від лінгвокультурного концепту спрощеністю та узагальненістю» (Гридасова, 2010, с. 8). Виходячи з цього, із словникової дефініції виокремлюємо лише основні, типові складники, на основі яких моделюємо стереотипні уявлення.

У словнику Merriam Webster, до прикладу, міститься така дефініція: *trustworthiness – something committed or entrusted to one to be used or cared for in the interest of another* (Merriam Webster, с. 1269) (подібними є і інші дефініції в англомовних тлумачних словниках). Звідси випливає, що поняттєвими складниками довіри є *можливість поділитися з іншим інформацією, впевненість у тому, що інший буде діяти в твоїх інтересах*.

Це декларативне знання в комунікації втілюється у вигляді когнітивних моделей, які демонструють перехід від декларативного до процедурального знання. Отже, основою ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА вважаємо такий інтеракційний фрейм:

*Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знав це,
Я не можу сказати це іншим,
Я вірю, що знаючи це, ти будеш діяти на мою користь.*

У поданому фреймі компонент *не можу сказати це іншим* вказує на тему, як на функціональну характеристику висловлення – вербального об'єктизатора ролі.

Аналіз фактичного матеріалу також підтвердив, що в актуалізації (кластерної) ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА провідною характеристикою виступає *тема*, тоді як актомовленнєві або прагмасемантичні властивості висловлень є додатковими.

Усі *теми* в діалогах, де вербалізується вказана роль можна визначити як *табуйовані* або *обмежені в доступі*: їхнє обговорення можливо тільки в колі близьких людей, але не призначено для широкого загалу. Розглянемо детальніше природу цих тем.

У лінгвістичних дослідженнях вже утвердилося розуміння того, що «поряд зі словами-табу існують і теми-табу, тобто теми, котрі за певних умов не є доречними для обговорення. <...> Іншими словами, певна тематика має статус табу. Варто зазначити, що табуйована тема – поняття відносне» (Кашкин, & Смоленцева, 2005, с. 247). Інші учені, загалом поділяючи цю думку, вказують на наявність «небезпечних тем» та відносять до таких

особистісні (Сухих, & Зеленская, 1998, с. 11), релігійні та політичні (Crystal, 1992, с. 117).

У нашому дослідженні розрізняємо загальнолюдські, лінгвокультурні, групові теми-табу (Фролова, 2015а, с. 360).

Характеризуючи перші – загальнолюдські табуйовані теми – І. Є. Фролова стверджує, що вони «охоплюють певні фізіологічні функції та статеві відносини людей, а також пов'язані з ними частини тіла, звуки тощо, <...> “недоступність” (забороненість, неприпустимість) таких тем не є абсолютною: вони не є табуйованими в спілкуванні лікаря і пацієнта, члена родини з дитиною або старим тощо, але можливість їхнього обговорення обмежена досить вузьким колом специфічних ситуацій. Коли ж названі теми реалізуються поза межами цього кола, вони є небезпечними, конфліктогенними, бо комунікант ступає на заборонену територію» (Фролова, 2015а, с. 360).

Цілком природньо, що реалізація ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА не пов'язана з такою тематикою, тому що остання суперечить кооперативному типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Лінгвокультурні теми-табу співвіднесені із специфікою певного національно-мовного колективу, адже «табуйованість (або, точніше, умовна табуйованість) знаків чи тематичних сфер пов'язана з історичною пам'яттю» (Кашкин, & Смоленцева, 2005, с. 247), згідно з якою певні предметні сфери стають несумісними з нормами та цінностями конкретної лінгвокультури (Schröder, 1995, с. 24 та ін.).

Ідеали свободи, стриманості, поваги до іншого, властиві англосаксонській культурі загалом, зумовлюють віднесення до табуйованих особистісних та емоційних тем (Argyle, & Cook, 1976, с. 353).

Проте, це твердження навряд чи стосується нашого дослідження, адже близькі стосунки, взаємна прихильність та інші риси дружби вказують на незначну соціальну дистанцію між комунікантами та їхнє позитивне ставлення один до одного. Тому згадані теми не є табуйованими в колі друзів.

Натомість, інші цінності англосаксонської лінгвокультури на зразок поваги до закону, правил та процедур тощо можуть набувати релевантності в актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА.

До третьої групи віднесено групові теми-табу, котрі «не мають чітких обрисів, бо визначаються такими певною спільнотою (груповою практикою) від національно-мовного колективу до однієї конкретної родини, трудового колективу або **групи друзів**, і кожна така група випрацьовує в процесі спільної діяльності власні табу» (Фролова, 2015а, с. 360) (виділено мною – Р. М.).

Окрім наведених позицій у нашому дослідженні також враховано думку П. М. Донця про більшу (й, відповідно, меншу) доступність певних тем у тематичному репертуарі (Донец, 2005, с. 221).

Виходячи з викладеного, розрізняємо *табуйовані* та *обмежені у доступі* теми, під табуйованими розуміємо такі теми, що пов'язані із порушенням загальнолюдських, лінгвокультурних та групових норм, тоді як до обмежених відносимо теми, що зазвичай не обговорюються навіть у вузькому колі друзів через їхній надто особистісний (можливо навіть інтимний) характер.

Вербальними знаками, котрі виступають смисловими опорами референції та вказують на тему, є лексичні одиниці, а також словосполучення, мовні вирази та цілі висловлення, які підкреслені у поданих далі прикладах, що ілюструють вербалізацію ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА через обговорення *табуйованої* теми.

У фрагменті (27) хлопець зізнається другові, що вкрав гроші, а отже порушив *правову* та *етичну норму*:

(27) – *Something I've been meaning to tell you, something, I didn't want to say in front of Sue.*

– *Yeah, what's that?*

– *I didn't save up that money.*

– *Where did you get it?*

– *I stole it from Giff.*

– *You... what?*

- *Yeah, walked right into his office. Took it from his safe.*
- *Fuck you, that's bullshit.*
- *Swear it.*
- *OK, so what the fuck's that have to do with you breaking into his safe?*
- *Well, I figured it out. It's his pin number.*
- *It's gotta be the dumbest thing I ever heard.*
- *Can't believe you stole that money.*
- *Just don't say anything, all right?*
- *I won't (Bad Turn Worse).*

У цій розмові Бі Джей розповідає Боббі про вкрадені гроші й тим самим об'єктивує *адресантну* роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, підсилюючи реалізацію цієї ролі посиленням на те, що може поділитися інформацією тільки з Боббі (*I didn't want to say in front of Sue*), розкриттям усіх деталей скоєного ним злочину (... *walked right into his office. Took it from his safe, ... figured it out. It's his pin number*) та проханням нікому нічого не розповідати (*Just don't say anything, all right?*). Отже, Бі Джей демонструє повну довіру до свого друга, котрий у цій ситуації «Бесіда друзів» виступає як рольовий агент, тобто носій ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА.

Висловлення, що представляють (мікро)тему “*крадіжка грошей*” у мовленні Бі Джея функціонують як мовленнєві акти *репрезентативи* прагмасемантичного типу *повідомлення*.

Рольовий агент – Боббі – у перебігу діалогу майже не вдається до рольової поведінки: він висловлює здивування, питає про деталі і лише в останній респонсивній репліці реалізує мовленнєвий акт *комісив промисивного* прагмасемантичного підтипу, *верифікуючи* приписувану йому роль. Іншими словами, якщо Бі Джей об'єктивує когнітивну модель, що лежить у підґрунті ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, то в основі реакції Боббі лежить когнітивна модель верифікацій (*це так і є*).

Приклад (28) є певною мірою подібним, у ньому жінка також зізнається подрузі в тому, що її чоловік вбив її вітчима, намагаючись захистити її. Таким

чином, Габбі порушила *правову норму* (не повідомила поліцію про скоєний злочин) і *етичну норму* (на її думку, саме вона винна у вбивстві, через що її чоловіка можуть ув'язнити):

(28) – *Gaby? What happened?*

– *I killed him.*

– *And now he's gonna go to jail because he was trying to protect me.*

– *Calm down. We just need time to think* (Desperate Housewives, “Secrets that I never want to know”).

Як і в попередньому випадку, мовець (Габбі) вербалізує *адресатну* роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, повідомляючи подрузі інформацію, що компроментує її саму та її чоловіка, й тим самим визначає адресата (Сьюзен) як рольового агента, тобто носія цієї ролі. Висловлення Габбі функціонують так само як мовленнєві акти *репрезентативи* прагмасемантичного різновиду *повідомлення*.

У свою чергу, Сьюзен, як рольовий агент, у цьому фрагменті не вдається до експліцитної верифікації ролі, хоча її реакція на повідомлення Габбі можна розглядати як *імпліцитну* рольову *верифікацію* (якщо Сьюзен намагається заспокоїти подругу, каже, що їм потрібен час, щоб все добре обміркувати, очевидно, що вона має намір зберегти таємницю подруги та діяти на її користь).

У фрагменті (29) Одрі, хоча й не без вагань, довіряє своїй подрузі дуже небезпечну інформацію: хлопець, із яким вона зустрічалася, несподівано виявився секретним агентом, і тепер вона має за його дорученням перевезти за кордон флешку, на яку полюють злочинці. Після того, як її обдурих та ще й кинув хлопець, Одрі має сумніви у тому, чи можна взагалі комусь довіряти, але зрештою вирішує відкритися подрузі:

(29) – *Sorry, can I ask a question?*

– *Who is this?*

– *That's the asshole from the CIA.*

– *Audrey, where are you taking it?*

– *Why would I tell you?*

– *Trust me.*

- *I don't trust anyone anymore.*
- *You trust me though, right?*
- *Yes, of course, I trust you. You don't count.*
- *Good. 'Cause this is not some fake spy friendship that the Russians put together.*
- *Dude, shut up. I know.*
- *Okay, Drew said that if we don't deliver this package, a lot of people are gonna die.*
- *What if we don't do it and then there's a terrorist attack or something?*
- *Well, what did he say to do?*
- *We have to get it to a cafe in Vienna.*
- *Austria, Vienna?*
- *Yes. That's what he said (The Spy Who Dumped Me).*

У поданому діалозі роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА об'єктивується по-перше, за рахунок номінації *trust*, що експліцитно позначає довіру; по-друге, через підкреслені у тексті смислові опори, які кореспондують із (мікро)темою “небезпечні обставини”. Таким чином, якщо в попередніх фрагментах елемент *щось* інтеракційного фрейму (*Я тут зараз кажу тобі щось...*) кореспондує з негативною оцінкою, закоріненою на невідповідності дій мовця певним нормам, то у цьому діалозі негативна оцінка кореспондує зі змістом повідомлюваного – описом обставин, що несуть у собі загрозу для комунікантів, тобто йдеться про невідповідність *екзистенційній нормі*.

Повідомляючи Морган таку небезпечну інформацію, Одрі тим самим об'єктивує *адресатну* роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА. У той самий час, на початку розмови сама Морган – рольовий агент – спонукає подругу до вербалізації ролі (*Trust me. You trust me through, right?*), отже тут має місце як *адресатна* роль, актуалізована Морган (ти довіряєш мені, отже я твій ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА), так і *адресатна* роль, реалізована Одрі.

Висловлення Одрі, де об'єктивована роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, функціонують, як і в попередніх фрагментах, як мовленнєві акти

репрезентативи прагмасемантичного типу *повідомлення*; висловлення Морган, де об'єктивована ця роль, функціонує так само як мовленнєвий акт *репрезентатив*, але прагмасемантичного підтипу *твердження* з імпліцитною пропозицією (*You trust me though, right? > I'm sure you trust me*).

У фрагменті (30), на відміну від попередніх, роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА актуалізують усі комуніканти. Подруги Брі, Габі та Лінет обговорюють таємницю, що їх пов'язує, а саме: жахливий вчинок, що вони скоїли, порушивши *правову норму*. Вони довіряють одна одній, але не довіряють іншій подрузі (Сьюзен), яка, за їхніми припущеннями може не лише знати про цю подію, але й бути причетною до зникнення тіла:

(30) *What are we gonna do? It made perfect sense that she was in the driver's seat.*

Yeah.

I mean, I can't believe the worst thing that happened tonight was not getting to move a dead body.

Ladies, please, I need to hear myself think.

Oh, my god! What if he's alive? Right, and after a 2-month dirt nap, he clawed his way out.

No, someone must have dug him out.

But who? What if it was the cops? No! I can't go to jail! What, and we can? Yes! You'll start a gang. <...>

I am so ending up somebody's bitch! Shh! It wasn't the police.

They would have treated it like a crime scene, and that awful yellow tape would have been everywhere. <...>

What if it's someone who knows what we did, and it made them sick and now they're going to tell? Why is she talking like that? Gaby is engaging in wild speculation, which isn't at all productive. <...>

Susan.

Oh, my god.

Of course! Why would Susan move the body? Because she's cuckoo crazy.

She's been flipping out ever since we buried the guy.

Okay, then what if it was her? What do we do? We march over and we ask if she did it, and if she did, I know an empty grave that's going to waste.

But if she didn't, then we just admitted that we went to the woods without her.

Imagine what cuckoo will do with that.

Clearly, we have to be diplomatic, crafty.

We'll ask indirect questions, scan her house for clues.

We'll gather information without arousing suspicion (Desperate Housewives, "Always in Control").

Хоча в наведеному фрагменті мовленнєва взаємодія відбувається між особами, пов'язаними взаєминами дружби, а тема їхньої розмови є табуйованою, цей випадок вважаємо маргінальним в аспекті актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА. Подруги, поза сумнівом, знають, що кожна з них діятиме на користь іншої, але інформація про порушення правової норми не повідомляється у ході бесіди, вона вже відома їм усім, до того ж, діючи на користь іншої, кожна з подруг діє водночас і на власну користь.

Подані далі приклади ілюструють реалізацію ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА шляхом обговорення *обмеженої у доступі теми*.

У наступному фрагменті комунікант довіряє другові таємницю, з якою не хоче ділитися з іншими: він носить взуття на підборах, щоб приховати свій малий зріст:

(31) – *Great to--great to meet you.*

– *Yeah.*

– *Well, then take the shoes off.*

– *No, no.*

– *I'm--I'm such a shorty.*

– *Who cares?*

– *I don't want your friends to know how short I am.*

– *Ha-ha!*

– *It's a secret.*

– *It's a secret? All right, I won't tell anyone* (Drinking Buddies).

У цьому діалозі мовець, як в попередніх випадках, вербалізує роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, приписуючи цю роль адресатові (*адресатна* роль), котрий виступає рольовим агентом. Повідомлювана інформація, з погляду мовця, є негативно забарвленою для нього (*щось є погане*), оскільки кореспондує з порушенням *естетичної норми*. Актуалізація ролі, здійснювана за рахунок мовленнєвих актів *репрезентативів* прагмасемантичного підтипу *повідомлення*, підсилюється експліцитною кваліфікацією повідомлюваної інформації як секретної, такої, котру мовець може довірити лише другові (*It's a secret*).

Рольовий агент *експліцитно верифікує* свою роль, реалізуючи мовленнєвий акт *комісив промисивного* прагмасемантичного підтипу: він обіцяє зберегти таємницю друга, діючи таким чином, на його користь.

У іншому прикладі одна з подруг ділиться особистими переживаннями і почуттями, тобто про батька, якого вона ніколи вже не побачить:

(32) - *I'm so sorry.*

I'm so sorry.

I don't feel anything.

You know, I know that...

that my life has changed forever, and all I want to do is go to sleep.

Because I'm the same, but I'll never be the same, you know?

Like he'll never slap me on the butt again.

He'll never see me graduate, and he won't... see me get married,

and he'll never know my kids.

I want my daddy.

- *I see* (Very Good Girls).

У наступному діалозі Нік також ділиться зі своїм найкращим другом своїми особистими переживаннями і психологічними проблемами:

(33) - *All right, I got something to say.*

This is important to me, so... (CLEARS THROAT)

- *Okay, Nick...*

All right, please. Please?

I didn't have many friends when I got to Ball State.

I was shy and...

You already know this.

But, Ronny, what you don't know it

when you moved in across the

hall, in second semester,

I made it a goal of mine

to become friends with you.

I mean, you were funny and charming,

and everybody liked you, everybody.

- Okay, Nick, enough.

- You got to let me talk here for a second.

I want you to listen to me.

Nick, you're my best friend.

You always make me do better.

You always make sure I don't screw up.

And you make it that I never forget

what really matters in life.

When I had my relapse two years ago,

it wasn't all the money and stuff that

I lost that made me feel bad.

It was the fact that I let you down.

You know I never had a brother growing up.

And my dad wasn't around very much.

And all my friends growing up were, really, criminals (The Dilemma).

Як свідчать приклади (32), (33) обмежена в доступі тема, пов'язана із особистими подіями та переживаннями, засвідчує актуалізацію адресатної ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА: комунікант каже співрозмовнику речі, якими він / вона не може поділитися з іншими особами. Оскільки ці речі не пов'язані із

порушенням певної норми, остання частина когнітивної моделі, що лежить у підґрунті цієї ролі (*ти будеш діяти на мою користь*), частково втрачає релевантність: з одного боку, повідомлювана інформація не характеризує мовця негативно, але з іншого боку, логічно припустити, що дії на користь мовця охоплюють (1) розуміння; (2) непоширення повідомлюваної інформації.

Рольовий агент у таких випадках *верифікує* приписувану роль, висловлюючи розуміння (*I see*) та/або підтримку (*Okay, Nick, enough +> Okay, Nick, calm down, don't worry about that*).

Слід також зазначити, що обмежена в доступі тема, котра стосується особистісних обставин та психологічних проблем, як правило, подана цілою низкою висловлень, оскільки важко лаконічно повідомити про такі речі. Але абсолютна більшість цих висловлень, як і у попередніх випадках, кореспондує з мовленнєвими актами *репрезентативами*.

У фрагменті (33) окрім акціональної актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА наявна також номінативна актуалізація базової ролі ДРУГ (*you're my best friend*), яка виконує *функцію інтенсифікації*: мовець не лише демонструє довіру до співрозмовника, але й експлікує характер їхніх взаємин.

Натомість, у інших прикладах, де зафіксовано номінативно-акціональний спосіб актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, номінація *friend* виконує *функцію ідентифікації*.

Зокрема, у фрагменті (34) Сідні просить свого друга Пітера – ріелтора довірити йому інформацію стосовно будинку, який Пітер збирається продати:

(34) – *Peter, can I talk to you as a friend?*

– *Sure.*

– *You're dealing with the house of a major Hollywood celebrity Mr. Louis Ferrigno, The Hulk from television.*

– *Of course. I know that*

– *How badly do you wanna sell this house?*

– *I need to (I love you, man).*

У поданому прикладі номінація *friend* (*can I talk to you as a friend*) виконує функцію *ідентифікації*: експліцитно позначаючи свою базову роль (ДРУГ) Сідні, враховуючи контекст розмови, насправді в імпліцитній спосіб вербалізує кластерну роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА (якщо я розмовляю з тобою як друг, ти маєш довіряти мені). Актуалізація цієї адресантної ролі є вдалою: Пітер повідомляє інформацію, яку Сідні хоче отримати.

У фрагменті (35) йдеться про те, що хтось зателефонував із дому Емілі, і це спричинило надзвичайно тяжкі наслідки – сталося вбивство. Майк – поліцейський і друг Емілі – хоче дізнатися, що трапилося. Емілі, яка не телефонувала нікому в той вечір, запевняє Майка, що каже правду:

(35) – *You wanted to talk about something?*

– *There was a call that night before the murder.*

– *From who?*

– *The call came from your house, Emily.*

– *What?*

– *I'm not accusing you of anything, I just want to know what was said.*

– *But that's impossible.*

– *I'm talking to you as a friend, you know that, right?*

– *Mike, did you not hear me? As a friend, I'm telling you that I didn't call that family* (Case №39).

У цьому прикладі роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА об'єктивують обидва комуніканта: Майк каже, що розмовляє з Емілі не як поліцейський, а як її друг (*I'm talking to you as a friend, you know that, right?*), актуалізуючи адресантну роль, а Емілі відповідає, що й вона спілкується з Майклом як із другом (*As a friend, I'm telling you that I didn't call that family*), тобто також актуалізує адресантну роль.

При цьому, функція *ідентифікації*, що її виконує мовний вираз *as a friend*, тут є особливо актуальною, адже комуніканти є не лише друзями, вони взаємодіють у професійному плані, тобто їхні ролі є гібридними (ДРУГ-ПАРТНЕР).

Специфіка цього діалогу полягає у тому, що тут провідною характеристикою висловлень, що вербалізують роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА є не власне (мікро)тема «телефонна розмова», а тематичний модус, а саме модус протиставлення у рамках верифікативної модальності (істинно/неістинно). Зокрема, стверджуючи, що хтось розмовляв по телефону з дому Емілі (*There was a call that night before the murder*), Майкл додає, що говорить з Емілі як друг. У цих обставинах він має на увазі, що довіряє Емілі, вірить, що вона не діятиме йому на шкоду, а отже скаже правду. Емілі, заперечуючи факт телефонної розмови, теж підкреслює, що діє як друг, особа варта довіри. Таким чином, у цьому контексті мовний вираз *as a friend* виступає як генералізувальний об'єктиватор базової ролі ДРУГ, і саме контекстні чинники дозволяють конкретизувати цю роль як кластерну роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА.

Загалом змішаний (номінативно-акціональний) спосіб вербалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА не є *типовим*: *номінації* на позначення (базової) ролі зафіксовано лише у 9 % усіх зареєстрованих висловлень, де втілено цю кластерну роль, причому у 3 % ці номінативні засоби виконують функцію інтенсифікації, а у 6 % – функцію ідентифікації.

Підсумовуючи викладене, формулюємо такі висновки:

- ментальною основою вербального втілення (кластерної) ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА виступає ментальна модель, що репрезентує стереотипні уявлення про можливість поділитися з кимось специфічною інформацією та впевненість у тому, що ця людина діятиме на користь мовця;

- роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА в основному вербалізується одним учасником за умов, що мовець приписує її адресатові (адресатна роль), а той, виступаючи рольовим агентом, може експліцитно / імпліцитно верифікувати свою відповідність цій ролі (в окремих випадках зафіксовано також адресантну актуалізацію ролі);

- висловлення, побудовані на основі зазначеної ментальної моделі, мають специфічну – табуйовану тему, оскільки повідомлювана інформація кореспондує з порушенням норми – екзистенційної (небезпечно), правової

(незаконно), етичної (неетично), або обмежену в доступі тему, котра пов'язана з негативною характеристикою мовця на ґрунті його / її невідповідності естетичній нормі та / або його / її особистісними проблемами та переживаннями;

- тема виступає провідною характеристикою висловлень – вербальних об'єктиваторів ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, додатковими характеристиками цих тематизованих висловлень є їхнє функціонування як мовленнєвих актів переважно *репрезентативів* прагмасемантичного підтипу *повідомлення* або *твердження*;

- номінативні засоби на позначення базової ролі ДРУГ, задіяні у вербалізації кластерної ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА не є продуктивними; вони виконують функцію ідентифікації, вказуючи, що співрозмовник діє як друг, особа варта уваги, що особливо актуально у випадках реалізації гібридної ролі (ДРУГ-ПАРТНЕР) або функцію інтенсифікації, посилюючи досягнення комунікативної мети – підтримання / укріплення дружніх взаємин;

- реалізація ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА формує у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу такий підтип як «Бесіда друзів – довірлива бесіда».

Крім того, слід додати, що у ході дослідження було зафіксовано сполучення у межах одного діалогу вербалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК та подальшої об'єктивації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА. Це підтверджує думку про те, що *small talk*, який у нашому випадку кореспондує з реалізацією ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, часто передує введенню іншої – основної, більш інформативної теми розмови (Матюхіна, 2014, с. 65).

Приміром, приклад (6), поданий у попередньому підрозділі, містить початок діалогу між Лі та Карпером, де відбувається обговорення минулих подій (Лі каже, що в нього колись був кращий друг, котрий був йому майже як брат). Далі йде наступний фрагмент:

(36) *And then I left him.*

You was adopted.

- *What choice did you have?*

- *He ended up on the streets.*

You could never understand.

- *I understand, man.*

I got a brother.

My little brother Perry.

We used to be best friends.

Now we don't even speak.

He think I tipped off the cops about his chicken fights in his garage.

Can you believe that? (Rush hour).

У цьому фрагменті обидва комуніканти актуалізують адресатну роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, розповідаючи один одному про свої особисті переживання, пов'язані із втратою дружніх взаємин із близькими людьми.

Таким чином, можна стверджувати, що у межах діалогу, що представляє кооперативний тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів» можуть поєднуватися такі підтипи як «Бесіда друзів – приємна бесіда» та «Бесіда друзів – довірлива бесіда».

3.1.3. Специфіка актуалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК

Допомога є однією з найважливіших складових дружби, адже саме на друга можна покластися у важку хвилину, що втілено в англійському прислів'ї “*A friend in need is a friend indeed*” (пор. рос. «Друзья познаются в беде»).

Слід зауважити, що «помічник» в інституційних, зокрема професійних контекстах, – це особа, яка має певні обов'язки, а саме: організовує роботу керівних осіб (Обязанности и функции помощника руководителя, 2019), набуває досвіду керівництва (Хороший ассистент – будущий руководитель, 2016). Тобто, у цих випадках помічник – це особа, яка є нижчою у посадовій ієрархії.

Проте, у буденному житті помічником може будь-хто, адже «сучасне суспільство не можна уявити без взаємодії його членів, без підтримки та

допомоги один одному, що вказує на важливість концепту “допомога” у національній картині світу» (Федоров, & Жигачева, 2014, с. 64).

Цілком очевидно, що в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» суб'єкт є саме таким помічником, особою, готовою підтримати, прийти на допомогу, а аж ніяк не «асистентом» – керівника. Це обумовлено такою істотною ознакою характеристикою дружби, як рівність партнерів.

Той факт, що саме таке повсякденне знання та уявлення про помічника домінують в англомовній лінгвокультурі, підтверджують і лексикографічні дані: *help – aid, assistance; a source of aid; remedy, relief; one, who serves or assists another, employee; helper – one that helps; unskilled worker who assists a skilled worker* (Merriam Webster, 1994, p. 540). Як свідчать наведені дефініції, помічник у першу чергу осмислюється англомовними комунікантами як особа, що надає підтримку, допомогу, тоді як помічник-асистент займає периферійну позицію.

Такого ж висновку доходять автори на основі аналізу інших лексикографічних джерел (Федоров, & Жигачева, 2014, с. 65).

Додатковим підтвердженням висловленої думки є подані у сучасному словнику синоніми номінації *help*: *aid, assistance, service, support, facilitation, provision, supply, promotion, encouragement* (Online English Synonym Dictionary, 2015). Варто зазначити, що подібний перелік подано і в словнику синонімів, що вийшов друком у 1978 р. (Urdang, 1978, p. 156–157).

Отже, слід погодитися з думкою, що «спільною складовою змісту всіх синонімів є те, що вони усі позначають акт сприяння у досягненні чогось бажаного, тоді як їхні диференціовальні складові подані такими значеннєвими компонентами, як матеріальна допомога, відкриття доступу, моральна підтримка» (Федоров, & Жигачева, 2014, с. 66).

Також, слід врахувати, що в англомовній (зокрема, американській) лінгвокультурі допомога – це частіше акт нематеріального сприяння, хоча номінативні репрезентанти відповідного концепту мають у якості метафоричного корелята концепт ЦІННА РІЧ (ДОПОМОГА є ЦІННА РІЧ);

основним мотивом акту допомоги постають особиста симпатія та почуття обов'язку; допомога кореспондує із виключно позитивною оцінкою (в англійській немає виразу *допомога у злочинному діянні*, натомість існує спеціальний термін – *abet*) (Федоров, & Жигачева, 2014, с. 66–67).

Все викладене безпосередньо стосується ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК: декларативне знання про яку цілком відповідає загальним концептуальним засадам дружби (симпатія, усвідомлення рольових обов'язків, серед яких здатність до моральної підтримки, до фізичних чи матеріальних дій, що сприятимуть друзі у досягненні бажаних для нього цілей). Таким чином, основними поняттєвими складниками допомоги виступають *готовність сприяти іншому в досягненні чогось бажаного для нього*.

Процедурне знання, що лежить у підґрунті вказаної ролі, має два різновиди, залежно від того, чи суб'єкт вербалізує прохання про допомогу, чи пропонує допомогу, не чекаючи прохання (критерій моральна / матеріальна або інша допомога не вважаємо суттєвим, крім того моральна підтримка може сполучатися із іншими видами допомоги).

Отже, перший різновид інтеракційного фрейму, де допомогу ініціює суб'єкт, що її потребує, подаємо у такий спосіб:

Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знав це,

Я хочу досягти чогось, я не можу досягти цього,

Я вірю, що знаючи це, ти зробиш щось, щоб я зміг досягти цього.

Наведена ментальна модель засвідчує, що продукована мовцем дія є фактично *проханням* надати допомогу; це наштовхує на думку про те, що провідною функціональною характеристикою висловлення – вербального об'єктизатора ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК – є мовленнєвоактова, оскільки метою вербалізації цієї ролі є саме прохання про допомогу.

Прохання у лінгвістичних дослідженнях традиційно та обґрунтовано відносять до іллокутивного типу *директиву* у термінах Дж. Сьорля (метою цього типу автор вважає спробу комуніканта за допомогою використання мови

змусити когось привести речі до певного стану (Searle, 2002, с. 6)), зокрема такого його різновиду як *реквестив*.

Специфіку реквестиву вбачають у пріоритетності адресата, необлігаторності дії та її бенефактивності для адресата (Беляева, 1992, с. 163) (порів. реквестиви – пріоритет адресата, дія вигідна для адресанта) (Формановская, 1994, с. 36)). Реквестив або прохання, як і наказ (ін'юктив) скерований на спонукання адресата до певної дії, але ступінь примусу і допустимість відмови в них різні: адресат у ситуації прохання приймається як особа, яка не зобов'язана, а тільки може задовольнити бажання мовця (Гринишин, 2009, с. 9). Разом із тим, директивна іллокуція реквестиву зумовлює той факт, що в англomовній лінгвокультурі цей мовленнєвий акт сприймається як такий, котрий несе в собі загрозу «обличчю» адресата у термінах відомих теорій ввічливості та неввічливості (Brown, & Levinson, 1987; Watts, 2003; Culpeper, 2005 та ін.) (при цьому дослідники наголошують саме на лінгвокультурній специфіці поняття «обличчя», відзначаючи його релевантність для західних культур, де потреби індивіда є важливішими, за потреби групи, оскільки індивідуалізм для цих культур, до якої належить і англосаксонська, є культурною цінністю (Watts, 2003; Culpeper, 2011)). Як наслідок, загальновідомим є використання у мовленні сучасних представників англomовної лінгвокультурної спільноти непрямих реквестивів – конвенційним є вживання питальних, а не спонукальних конструкцій та використання мітигатора *please*.

Ця тенденція загалом спостерігається і в дружньому спілкуванні, водночас наявні і певні, специфічні для цього типу взаємодії, риси.

Наприклад, у наведеному далі діалозі, де Талі повідомляє, що йде від Марло, остання звертається з проханням до няньки, котра є водночас і її подругою, не залишати її у важку годину, але Таллі спочатку відмовляється:

(37) *I have to leave.*

– *Where?*

– *Uh, I can't work for you anymore.*

Sorry, I didn't want to tell you at the house.

– *Wait, you're quitting?*

No, you can't quit.

– *I have to.*

– *What, is it another family or something?*

'Cause I just need you to stay a little bit lo-longer, you know?

'Cause I need your help.

Please.

– *I can't (Tully).*

У цьому фрагменті прохання Марло є непрямим мовленнєвим актом реквестивом (*You can't quit because I just need you to stay a little bit lo-longer, because I need your help. Please > Don't quit, please, because I need your help*), але пропозиція є експліцитною (*I need you, I need your help*). Роль ДРУГ-ПОМІЧНИК вербально втілена як адресатна.

Наступний фрагмент є продовженням того самого діалогу, але в ньому Таллі зрештою погоджується залишитися:

(38) – *What are you gonna do when that cute little butt of yours drops and your feet grow a half a size with each pregnancy, and this whole free spirit thing...it stops being charming.*

And it just starts to look ugly.

– (SCOFFS): *Oh, my God.*

You're convinced that you're this failure but you actually made your biggest dream come true.

- *Oh, my... what?*

- *That sameness that you despise.*

That's your gift to them.

Waking up every day and doing the same things

- *for them over and over.*

You... are boring. Your marriage is boring. Your house is boring, but that's fucking incredible!

That's the big dream, to grow up and be dull and constant, and then raise your kids in that circle of safety.

– *I'm not safe.*

I'm scared!

– *(SIGHS) Marlo!*

Where are we going?! (Tully).

У цій частині бесіди Марло вже не прохає про допомогу, але розповідає подрузі, яка вона нещасна. У відповідь Таллі актуалізує адресантну роль ДРУГ-ПОМІЧНИК: хоча Марло й не прохає її про моральну підтримку, вона надає подрузі цю підтримку, пояснюючи, що те, що Марло сприймає як нещастя, є насправді її щастям. У вербалізації цієї ролі Таллі використовує мовленнєві акти *репрезентативи* та *експресиви*. Але моральна підтримка не є для Марло достатньою допомогою, вона все ще налякана й не відчувається у безпеці. Тоді Таллі *верифікує* приписану їй на початку розмови роль, вона погоджується залишитися, висловлюючи свою згоду в неконвенційний та імплікативний спосіб (*Where are we going? +> I agree to go with you*).

Подібним до попереднього є і наступний фрагмент. У цьому прикладі Доктор Хаус просить допомоги своєї подруги Кадді, він хоче, щоб вона вколола йому знеболювальне. Кадді спочатку відмовляється допомогти, тому що доза ліків є небезпечною, на її думку. Але, згодом Кадді згоджується, верифікуючи приписувану їй роль ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(39) *House goes to Cuddy's office and asks her: "I need a favor."*

Cuddy: "I'm not in a giving mood."

House: "It'll help us both. I need a shot of morphine in my spine."

Cuddy: "If your leg hurts, take your Vicodin."

House: "It's not enough. Get a syringe."

Cuddy: "Morphine is extreme, even for you."

House: "Yeah, write that on the insert."

Cuddy: "Get one of your lackeys to do it."

House: "I don't want them knowing."

Cuddy: "That you're on the road to becoming a junkie?"

House: "That I'm in this much pain. I don't want them questioning my judgment. I can't ask Wilson because he figures it's all in my head."

Cuddy: "I'll get a syringe." (House MD, "Skin Deep")

Тут, так само, вербалізується адресатна роль, яку Хаус приписує Кадді. Також, як і у попередньому випадку, *непрямий директив-реквестив* виражено за допомогою висловлення-повідомлення в *експліцитній* спосіб. Подібною є і верифікація ролі: Кадді погоджується надати допомогу, реалізуючи неконвенційне висловлення згоди, котре є висловленням із *імпліцитною* пропозицією (*I'll get a syringe +> I agree to make you an injection of morphine*).

Слід також зауважити, що тут має місце актуалізація гібридної ролі ДРУГ-ПАРТНЕР, але свідченням того, що профілюється саме роль ДРУГ, є, по-перше, контекст: Кадді є головною лікаркою, Хаус просить її про те, що не входить до її обов'язків; по-друге, тема розмови стосується не стільки професійного аспекту (які ліки Хаусу потрібні), скільки його особистих проблем, саме пояснення цих проблем і спонукає Кадді зрештою погодитися.

У іншому фрагменті діалог відбувається у такий ситуації: кращі друзі відправились на відпочинок але в них виникли деякі проблеми; один із друзів на ім'я Майк невдоволений ситуацією та бажає поїхати, тому він просить свого друга Скота допомогти йому вибратися зі скрутного становища.

(40) – Let me handle this, all right, buddy?

You made a goddamn dinner reservation?

– Well, if you want to get technical, I made three goddamn dinner reservations.

How do you think I feel?

– Where are we gonna sleep?

– I'll call my cousins.

– All right, look, let's think about this logically, okay?

– We're three kids from strong, middleclass suburban homes, obviously we're not gonna end up sleeping in some random alley.

Scottie. buddy, come on, help me out here.

– *Mike, I know how you feel! Because how you feel right now is how Scottie and I feel every single day. Well, not every day. Some days. Mostly on the weekends when people are hanging out and... We brought you out here because we needed you, and now you need us! Ok!* (Mardi Gras: Spring Break)

У цьому прикладі роль ДРУГ-ПОМІЧНИК актуалізована так само як адресатна, але тут висловлення, що є вербальним втіленням цієї ролі, функціонує як *прямий* мовленнєвий акт *директив* (дієслово *help* вжито у спонукальному способі) із *експліцитною* пропозицією. Загроза «обличчю» нівелюється вживанням номінації *buddy* – номінативним позначенням базової ролі ДРУГ, яка, з одного боку, дозволяє Майку звертатися по допомогу у такий спосіб (якщо ти мій друг, я можу просити тебе допомогти), а з іншого боку, виконує функцію інтенсифікації комунікативної мети (якщо ти мій друг, ти маєш допомогти мені).

Другий різновид інтеракційного фрейму, що лежить у підґрунті ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК та активується, якщо допомогу ініціює суб'єкт, котрий хоче її надати, представляємо таким чином:

Я тут зараз кажу тобі, що я знаю:

Ти хочеш досягти чогось, ти не можеш досягти цього,

Я кажу тобі, я зроблю / роблю щось, щоб ти міг досягти цього.

Відповідно, суб'єкт дискурсу, котрий вербалізує зазначену роль або бере на себе зобов'язання (*я зроблю*) надати допомогу другові, або ж надає її (*я роблю*) у своєму вербальному внеску в діалог.

У *першому* випадку комунікативна мета мовця полягає у прийнятті на себе певних зобов'язань, що кореспондує із мовленнєвоактовою характеристикою висловлення, котре функціонує як іллокутивний акт *комісив* у термінах Дж. Сьорла (суть цього типу автор вбачає у тому, що комунікант, який використовує мову, бере на себе зобов'язання привести речі до певного стану (Searle, 2002, p. 6)).

Залежно від бенефікативності / maleфікативності для адресата тієї дії, яку зобов'язується здійснити адресант, до різновидів комісиву традиційно

відносять *промисив* (обіцянку) та менасив (погрозу), але ці основні різновиди не вичерпують усього потенціалу іллокутивного типу комісиву. Зокрема, доведено також наявність такого різновиду, як офератив, що входить до комісивного іллокутивного типу та визначається як акт пропонування послуги в ситуації, коли адресант має на меті виконання певної дії в інтересах адресата (Пудровська, 2002, с. 4).

Оскільки пропонування другові допомоги є мовленнєвою дією на користь адресата, логічно припустити, що вербалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК на основі наведеного різновиду інтеракційного фрейму відбувається шляхом використання таких мовленнєвих актів комісивного типу як *промисив* та *офератив*.

У *другому* випадку комунікативна мета адресанта полягає у тому, щоб здійснити такий мовленнєвий вплив на адресата, який би сприяв поліпшенню його / її морально-психологічного стану, надавши в такий спосіб моральну допомогу другові. Це, на наш погляд, кореспондує з мовленнєвоактовою характеристикою висловлення, зокрема з мовленнєвими актами *директивами* (порадами, підбадьорюванням) або з мовленнєвими актами *експресивами*. Останні у термінах Дж. Сьорла описуються як такі, що виражають почуття й ставлення до певного стану речей (Searle, 2002, р. 6). Через вираження таких почуттів і ставлень адресант намагається вплинути на внутрішній світ співрозмовника, що, з погляду, мовця допоможе оптимізувати морально-психологічний стан співрозмовника – його / її друга.

На підтвердження викладених думок далі наведено низку ілюстративних прикладів.

Зауважимо, що пропонування допомоги – мовленнєвий акт офератив у нашому матеріалі не було зафіксовано, що підтверджує ідею про функціонування цього іллокутивного різновиду комісиву переважно у формальному спілкуванні (Пудровська, 2002, с. 4). Натомість наявні мовленнєві акти *промисиви*, як то демонструють приклади (41) та (42).

У фрагменті (41) роль ДРУГ-ПОМІЧНИК реалізована як *адресантна*: мовець обіцяє, що не залишить Джима попри певні непорозуміння між ними, не зробить так, як батько Джима, котрий залишив сина без підтримки й допомоги:

(41) *Look, we're gonna have our disagreements.*

I'm not leaving you, Jim.

I'll never do what your father did (Chatroom)

Підкреслені висловлення – вербальні об'єктизатори ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК є прямими мовленнєвими актами *промисивами*, але їхня пропозиція є *імпліцитною*: мовець імплікує свою готовність підтримувати друга, а отже передає більший зміст, ніж той, що виражено експліцитно (*I'm not leaving you* +> *I'm not leaving you, I'll always support you*).

Діалог у прикладі (42) відбувається між Пітором та його друзями, які вважають, що йому бракує друзів, що йому потрібно мати кращого друга та обіцяють знайти йому ще друзів, об'єктивуючи у такий спосіб *адресантну* роль ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(42) – *We're just saying you never really had a best friend, is all.* <...>

We're gonna find you some friends (I love you, man).

Як і у попередньому випадку, тут має місце мовленнєвий акт *промисив* з *імпліцитною* пропозицією (*We're gonna find you some friends* +> *We're gonna help you to find some friends*).

Безпосереднє здійснення допомоги шляхом використання мовленнєвих актів директиви ілюструють приклади (43), (44) та (45).

У поданому далі фрагменті Єва і Емілі намагаються допомогти Джиму з особистими проблемами, які у нього накопичилися, вони дають пораду перестати приймати антидепресанти, які погіршують його самопочуття і руйнують його самооцінку. Таким чином, подружки актуалізують *адресантну* роль ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(43) EVA: *You hate yourself?*

So what?

Do you have an OK family life?

Yeah. Yeah.

JIM: I don't have a father.

But my mum's really nice.

EVA: Oh, so you hate yourself because...?

(Panting)

JIM: I've been on anti-depressants for two years.

EMILY: And do they help?

Do you know whether they're helping?

JIM: I don't know.

- Maybe.

EVA: - Come off the medication.

If you want to feel like a person again... come off them.

We're your friends (Chatroom).

У цьому прикладі має місце *прямий* мовленнєвий акт *директив (порада)* з *експліцитною* пропозицією. Реалізація спонукального висловлення, що виходить за межі конвенційних форм директиву в англomовній лінгвокультурі обумовлена близькими – дружніми – взаєминами комунікантів, саме тому прямий директив у цьому діалозі доповнюється висловленням, що містить номінативне позначення базової ролі (*friends*), котре виконує функцію мітигації та інтенсифікації: з одного боку, експлікація характеру взаємин пом'якшує прямий директив, вказує на те, що мовець не має на меті зашкодити «обличчю» адресата, тому що як друг діє в його інтересах; з іншого боку, це висловлення імплікує підтримку та допомогу (я кажу так, тому що хочу допомогти тобі).

В наведеному далі діалозі Таллі – нянька, яка не тільки допомагає Марло з її дитиною, але виступає також вірним другом, надає подрузі доречні поради, вербалізуючи тим самим *адресантну* роль ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(44) – *Tully, Seriously. I-I am gonna be fine.*

– *Okay, Marlo, you need to take the night off.*

You can't be a good mother if you don't practice self-care (Tully).

У цьому фрагменті мовець так само надає пораду, але використовує *непрямий* мовленнєвий акт *директив* (*You need to take the night off +> Take the night off*), пропозиція якого є *експліцитною*.

У іншому прикладі Директор Мур хоче допомагати Поппі не здаватися і вірити в свої сили, вона обіцяла підтримувати дівчину батьку Поппі, який відправив доньку до школи-інтернату, щоб змінити її поведінку і ставлення до людей:

(45) *You know the values we stand for at Abbey Mount. And as for you, Poppy, I don't know whether to be pleased that you've finally made some friends here, or furious that you've led them astray.*

Dismissed.

Not you, Miss Moore. I gave your father my word that I'd try and help you, but I'll be honest, you're making it awfully difficult. You're cleverer and better than this, Poppy. Why don't you give yourself a chance? Try. Try at something. Show him that you can rise to the occasion. Because judging by the outfits you created last night, when you put your mind to something, you can do it.

Don't give up on yourself. Because I haven't. And neither has your father (Wild Child).

Тут мовець також актуалізує *адресантну* роль ДРУГ-ПОМІЧНИК, вона робить це використовуючи *прямий* мовленнєвий акт *директив*, який утім, не несе загрози «обличчю» адресата: його *експліцитна* пропозиція вказує на те, що комунікативною метою цієї мовленнєвої дії є підбадьорювання. Ідея допомоги експлікована попередньо у висловленні-повідомленні (репрезентативний іллокутивний тип) (*I gave your father my word*), та висловленні, що функціонує як мовленнєвий акт *промісив* (комісивного іллокутивного типу) (*I'd try and help you*).

Слід зауважити, що тут тема розмови є особистісною і це засвідчує, що Мур спілкується з Поппі не як директорка, а як друг, який хоче допомогти.

У цьому прикладі окрім директиву містяться також мовленнєві акти *експресиви* (*You're cleverer and better than this. <...> when you put your mind to*

something, you can do it), реалізуючи які директорка фактично надає Поппі моральну підтримку.

Те саме має місце і у тій частині фрагмента (38), де Таллі морально підтримує свою подругу Марло, яка розгублена, налякана та нещасна. Підкреслені висловлення Таллі мають на меті запевнити подругу в тому, що її, на перший погляд, одноманітне та нудне життя є насправді щасливим та омріяним.

У фрагменті (46) Дункан скаржиться своєму другові Оцену на складні стосунки з вітчимом, Оуен реалізує *адресантну* роль ДРУГ-ПОМІЧНИК, надаючи другові моральну підтримку:

(46) – *What's going on?*

– *I hate him.*

– *Who?*

– *Trent.*

My mom's boyfriend.

He said I was a three.

He asked me what I thought I was on a scale from one to ten. He called me a three.

Who says that to somebody?

– *Somebody who doesn't know you.*

– *I didn't want to have to answer!*

– *Listen to me. That's about him, man.*

That's all about him.

It's got nothing to do with you.

– *Yeah? How do you know?*

– *'Cause I know. Okay?*

Don't worry about how I know.

My dad was the same way. That's why I don't like patterns and rules. And that's why you can't buy into that shit. You gotta go your own way.

And you, my friend, are going your own way (The Way, Way Back).

Підкреслені висловлення Оуена функціонують як мовленнєві акти *експресиви*, які *імпліцитно* виражають негативну оцінку вітчима (*That's all about him +> He is a bad person*) та позитивну оцінку Дункана (*You are going your own way +> You are doing the right thing +> You are a good person*). Посилення позитивного впливу на психологічний стан Дункана здійснюється за рахунок звертання, що містить номінативне позначення базової ролі (*my friend*), та, відповідно, виконує функцію інтенсифікації.

Приклад (47) містить частину діалогу між друзями Розі та Алексом, які не бачилися довгий час. Вони обоє раді зустрічі, але коли Розі дізнається, що на Алекса вдома чекає вагітна дружина, вона змінює своє ставлення: вказуючи Алексу на те, що розважатися всю ніч із подругою у такій ситуації не можна, Розі діє як ДРУГ-ПОМІЧНИК, вона хоче, щоб Алекс зрозумів її та повадився гідно:

(47) – *Oh, good, I'm glad you're fine, 'cause I'm not!*

We were out together the whole night, Alex!

And all the while your girlfriend was at home expecting a baby!

– *Come on, Rosie. Nothing happened, we were just...*

We were just having some fun.

I wanted to see you! For Christ sake, you're my best friend! (Love, Rosie)

Підкреслені висловлення, які актуалізують *адресантну* роль Розі, функціонують як мовленнєві акти *експресиви*, що містять негативну оцінку дій комунікантів. Стверджуючи, що вони розважалися всю ніч, коли вагітна дружина Алекса була вдома, Розі *імплікує*, що це погане й тим самим вона хоче вплинути на Алекса, донести до його свідомості потребу бути уважнішим до дружини й відповідальнішим.

Алекс, утім, не сприймає позицію Розі та виправдовується тим, що вони просто розважалися, що йому хотілося побачитися з Розі, адже вони кращі друзі. Проте, у реалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК на основі другого різновиду інтеракційного фрейму, тобто коли комунікант сам обіцяє чи надає допомогу другові, а отже реалізує адресантну роль ДРУГ-ПОМІЧНИК, реакція адресата не відіграє суттєвої ролі: він / вона може приймати чи не приймати допомогу, або

ж взагалі не коментувати слова іншого. З цієї причини у таких випадках не обов'язково реалізується або верифікується одна з кластерних ролей, тому реакцію адресата вважаємо нерелевантною.

Слід додати, що вербалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК в номінативно-акціональний спосіб загалом не є продуктивною (11,5 % від усіх зареєстрованих реалізацій цієї ролі), вона властива об'єктивації ролі на основі другого варіанту інтеракційного фрейму та виконує функцію інтенсифікації, а у випадках мовленнєвих актів директивів також і мітигації.

Аналіз актуалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу дає підстави дійти таких висновків:

- інтеракційний фрейм, що лежить у підґрунті цієї ролі акцентує ідею готовності прийти на допомогу другові, якщо той сам не здатний впоратися із складною ситуацією; два різновиди цієї моделі відбивають різницю вербального втілення ролі особою, яка (1) звертається про допомогу або (2) пропонує чи надає допомогу з власної ініціативи; відповідно різними є цілі, що кореспондують із першим (прохання) та другим (зобов'язання допомогти, здійснення допомоги) варіантами ментальної моделі;

- роль ДРУГ-ПОМІЧНИК актуалізується як адресатна на ґрунті реалізації першого різновиду інтеракційного фрейму та як адресантна у випадку втілення його другого різновиду;

- цю роль, актуалізація якої закорінена на першому варіанті інтеракційного фрейму, реалізує один комунікант, тоді як інший верифікує приписувану роль, надаючи згоду допомогти; актуалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК на основі другого варіанту фрейму передбачує дію одного (декількох) комунікантів, тоді як реакція адресата є нерелевантною;

- провідними функціональними характеристиками омовлення зазначеної ролі є іллокутивні: звернення по допомогу – директив (реквестив); зобов'язання надати допомогу – комісив (промісив), надання моральної підтримки – директив, експресив ;

- використання номінативних одиниць на позначення базової ролі ДРУГ в об'єктивації кластерної ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК не є продуктивним і виконує функцію інтенсифікації та мітигації;

- об'єктивація суб'єктом ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК утворює підтип «Бесіда друзів – допомога» у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу.

До викладеного слід додати, що в межах одного діалогу було зафіксовано сполучення актуалізації ролей ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА та ДРУГ-ПОМІЧНИК, або ролей ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА та ДРУГ-ПОМІЧНИК.

Зокрема, початок одного діалогу, поданий у прикладі (6) у параграфі 3.1.1. містить вербалізацію ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, у продовженні цього діалогу (приклад (36) у параграфі 3.1.2.) реалізується роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, а завершує основну (змістову фазу) цієї розмови актуалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(48) – *Lemme help you, man.*

I'm-a tell you right now

He ain't your brother (Rush hour).

Картер, з яким його друг Лі поділився особистими переживаннями, пов'язаними з минулими подіями, вербалізує адресантну роль ДРУГ-ПОМІЧНИК: він втішає друга, намагається оптимізувати його психологічний стан, експліцитно виражає бажання допомогти та використовує непрямий директив-пораду з імпліцитною пропозицією (*He ain't your brother* +> *You should't worry because he wasn't your best friend*).

У діалозі, наведеному в прикладі (29) у параграфі 3.1.2. вербалізована роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА (Одрі розповідає своїй подрузі Морган про небезпечну ситуацію, в яку вона потрапила); у кінці цього діалогу Морган актуалізує роль ДРУГ-ПОМІЧНИК:

(49) – *I'll go with you* (The Spy Who Dumped Me)

Тут Морган реалізує адресантну роль на ґрунті другого варіанту інтеракційного фрейму, що лежить в основі актуалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК:

вона з власної ініціативи обіцяє подрузі поїхати до Вени, куди Одрі має відвезти флешку.

Таким чином, можливим є сполучення таких підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу: «Бесіда друзів – приємна бесіда», «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога» або «Бесіда друзів – приємна бесіда» та «Бесіда друзів – допомога».

3.2. Потенціал, специфіка актуалізації та взаємозв'язок ролей суб'єкта із підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу

У некооперативному типі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» роль, актуалізована принаймні одним суб'єктом, не відповідає стетеортиному знанню англомовних комунікантів про модель поведінки ДРУГА, описану ментальної моделі А. Вежбицькою (Вежбицкая, 1999, с. 336). Таким чином, у вербальній взаємодії комунікантів виникає конфлікт.

Відмічаючи, що практично незмінним компонентом концепту КОНФЛІКТ у пересічній свідомості є зіткнення двох або більше начал, Л.В. Чайка зауважує, що для опису меж проблемного поля конфліктних явищ цієї гранично загальної ознаки недостатньо. З цієї причини дослідниця, виходячи з наявних соціально-психологічних визначень конфлікту як феномену, закоріненого на суперечності, характеризує вербальний конфлікт як неузгодженість уявлень особистості та її знань про уявлення та поведінку інших учасників спілкування (Чайка, 2019, с. 7). Саме це характерне для комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу, де декларативне та процедуральне актуальне знання про роль учасника суперечить актуалізованому знанню, входить з ним у конфлікт.

Результатом конфлікту, як вже було попередньо зазначено, стає актуалізація ролі НЕ ДРУГ, котра не відповідає очікуванням співрозмовника та має негативний вплив на міжособистісні взаємини комунікантів. Такий вплив,

коли принаймні один з комунікантів діє, хоча б частково, як НЕ ДРУГ, є небезпечним для продовження дружніх взаємин, він спричиняє погіршення та послаблення цих взаємин, що дає підстави виокремити **конфліктонебезпечний** підтип у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу. Наслідком впливу може також ставати суперечка, сварка, коли комунікант діє як НЕ ДРУГ, що призводить до (тимчасового або остаточного) припинення взаємин дружби між учасниками взаємодії. Отже, другим підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу вважаємо **конфліктогенний**.

Іншими словами, підчас конфліктонебезпечної «Бесіди друзів» у комуніканта(-ів) відбувається зрушення знань та уявлень про іншого у напрямку ДРУГ → НЕ ДРУГ, але остаточне сприйняття іншого як НЕ ДРУГА ще не формується. Натомість у конфліктогенній «Бесіді друзів» принаймні один з комунікантів формує та об'єктивує знання / уявлення про іншого та / або про себе, як про НЕ ДРУГА.

Таке розмежування, на наш погляд, в цілому відповідає описаній раніше шкалі міжособистісних взаємин (дружні, нейтральні, ворожі), оскільки демонструє рух від збереження до послаблення та переривання відносин дружби.

Розглянемо послідовно кластерні ролі, зафіксовані в обох підтипах або різновидах некооперативного спілкування осіб, пов'язаних (принаймні на момент початку діалогу) дружніми взаєминами.

У **конфліктонебезпечному** різновиді некооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» зафіксовано роль ДРУГ-КРИТИК, у якій порушуються дві суттєві вимоги, стереотипно пов'язані з роллю ДРУГ.

По-перше, це *позитивне ставлення* до іншого, оскільки *критика* передбачує наявність висловлення(-ень) негативної оцінки із можливою сполучуваністю з іншими, котрі вербально експлікують підстави негативної оцінки та / або вказують на шляхи усунення недоліків (Балацька, 2013, с. 4). По-

друге, порушується *рівність* між суб'єктами взаємодії, оскільки той, хто оцінює іншого, приписує собі *вищий статус* (Карасик, 2002b, с. 87).

Отже, в основі вербального втілення ДРУГ-КРИТИК лежить такий інтеракційний фрейм:

Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знов це

Я думаю, що ти робиш щось погане

Я не хочу, щоб ти робив так, тому що

Я хочу думати про тебе добре.

Таким чином, об'єктивуючи подану ментальну модель, комуні кант переслідує мету вплинути на поведінку іншого, спонукати його позбавитися від недоліків. Учасник взаємодії при цьому цілком свідомий того, що його вербальна дія – актуалізація ролі ДРУГ-КРИТИК – може викликати негативну реакцію з боку адресата, спричинити образу, погіршити й послабити їхні позитивно позначені взаємини, але з його / її погляду, вплив на поведінку іншого є важливішим ніж вплив на дружні стосунки.

Очевидно, що роль ДРУГ-КРИТИК реалізується як адресатна, а в її вербалізації на перший план виходять як актомовленнєва та прагмасемантична функціональна характеристика висловлення (мовленнєвий акт *експресив* – висловлення *негативної оцінки*), так і його змістова характеристика тема «негативні риси / вчинки друга».

Аналіз ілюстративних прикладів підтверджує викладене.

Приміром, у фрагменті (50) на початку розмови Вілсон діє як ДРУГ-ПОМІЧНИК, пропонуючи Хаусу допомогу: він вказує на шляхи подолання проблеми залежності від знеболювальних, але коли Хаус відмовляється, Вілсон реалізує (адресатну) роль ДРУГ-КРИТИК:

(50) *Wilson: "There are programs. Cuddy would give you the time. You could get on a different pain management regimen---"*

House: "I don't need to stop."

Wilson: "You just said---"

House: "I said I was an addict. I didn't say I had a problem. I pay my bills, I make my meals. I function."

Wilson: "Is that all you want? You have no relationships."

House: "I don't want any relationships."

Wilson: "You alienate people."

House: "I've been alienating people since I was three."

Wilson: "Oh, come on! Drop it! You don't think you've changed in the last few years?"

House: "Well, of, of course I have. I've gotten older. My hair's gotten thinner. Sometimes I'm bored, sometimes I'm lonely, sometimes I wonder what it all means."

Wilson: "No, I was there! You are not just a regular guy who's getting older, you've changed! You're miserable, and you're afraid to face yourself---"

House: "Of course I've changed!"

Wilson: "And everything's the leg? Nothing's the pills? They haven't done a thing to you?"

House: "They let me do my job, and they take away my pain." (House MD, "Detox")

У цій розмові наявні висловлення негативної оцінки, які експлікують недоліки, котрі, з погляду Вілсона, виникли в Хауса внаслідок його залежності. Крім того, Вілсон вказує на причину своєї критики – пігулки, що постійно приймає Хаус.

Усі висловлення Вілсона мають ту саму тему – «негативні риси / вчинки друга», частина з них є *прямими* мовленнєвими актами *експресивами*, де *експліцитно* виражена негативна оцінка (*You alienate people, You're miserable*), інші мають *імпліцитну* пропозицію (*You have no relationships +> It is bad. ... you're afraid to face yourself +> It is bad*); інші висловлення функціонують як *непрямі* мовленнєві акти *експресиви* з *імпліцитною* позицією (*You don't think you've changed in the last few years? +> You're changed for the worse in the last few years. And everything's leg? Nothing's the pills? They haven't done a thing to*

you? +> It's not the leg, it's the pills you are taking that have changed you for the worse).

Реакцію Хауса у контексті цієї ситуації слід трактувати як заперечення: він реалізує мовленнєвий акт *репрезентатив* – твердження з імпліцитною пропозицією (*They let me do my job, they take away my pain +> I have to take these pills*), який заперечує шкідливість пігулок.

У наступному прикладі поєднані ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК та ДРУГ-КРИТИК: на скарги друга на життя, співрозмовник стверджує, що його друг сам винен у своїх нещастях:

(51) – *That's why I didn't go pro. Life did screw me. That's why I didn't go pro.*

– *You jumped off a roof at a pool party.*

That's how you injured yourself.

Be careful of where you're going right now. Life didn't screw you. You screwed yourself. Take some responsibility for once. Why don't you act like a man for once, because you might like the way it feels.

You know what? Everyone was right about you.

– *About what?*

– *You're a loser. Be a man (Let's Be Cops).*

Перший мовленнєвий хід у цьому діалозі є актуалізацією ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА (мовець ділиться з адресатом своїми переживаннями, пов'язаними з важкими життєвими обставинами). Інший комунікант у продовженні розмови вербалізує не лише роль ДРУГ-КРИТИК, але й роль ДРУГ-ПОМІЧНИК: він реалізує прямі (немітиговані) мовленнєві акти директиви прагмасемантичного типу порада (*Take some responsibility for once. Be a man*) та непрямий експліцитний мовленнєвий акт цього типу (*Why don't you act like a man for once*).

Роль ДРУГ-КРИТИК тут актуалізована як *адресатна* за допомогою прямих мовленнєвих актів *експресивів*, причому висловлення *негативної оцінки*, що підкреслені у поданому прикладі, є *експліцитними*: вони містять негативно забарвлені мовні одиниці (*screw, loser*).

Фрагмент (52) ілюструє лише реалізацію ролі ДРУГ-КРИТИК: Фриц обурений тим, що Грей пиячить та засуджує таку поведінку:

(52) – *You're drinking too much.*

- *You know what? I guess the best offence...*

- *Is a good defence.*

Did you even go into work today, or did you just hang around and get loaded?

- *Not that it's any of your business, but I took a mental health day, if you must know.*

I'm depressed, all right? (Catch and Release).

У цьому прикладі роль ДРУГ-КРИТИК вербалізована так само як *адресатна*, за допомогою мовленнєвих актів *експресивів*, але усі висловлення негативної оцінки, підкреслені в поданому прикладі, не містять мовних маркерів негативної оцінки, оцінне значення формується на ґрунті вербальної експлікації невідповідності Грея загальноприйнятим соціальним нормам (*drinking too much, hang around and get loaded, did you even go into work today* +> *You didn't go into work today* +> *It's bad*). Усвідомлюючи цю невідповідність, Грей, хоча й відповідає грубістю (*Not that it's any of your business*), все ж виправдовується (*I'm depressed*), використовуючи мовленнєвий акт *репрезентатив* прагмасемантичного різновиду *пояснення*.

Під час актуалізації ролі ДРУГ-КРИТИК зафіксовано також номінативно-акціональний спосіб вербалізації, а саме: використання номінації *friend*, що ілюструють приклади (53), (54):

(53) *Wilson: You dosed me!*

House: Yes, I did, but only because you didn't trust me – your best friend!

Wilson: You could have killed me!

House: Amphetamines wouldn't kill you (House MD, "Resignation").

У цьому фрагменті у відповідь на звинувачення Вілсона Хаус актуалізує адресатну роль ДРУГ-КРИТИК, де негативна оцінка закорінена на невідповідності Вілсона такій складовій взаємин дружби, як довіра, тоді як номінативне позначення (базової) ролі (*your best friend*) виконує функцію *інтенсифікації*.

(54) – *Are you insane? After all that, you stole Richie Phillips from me!*

– *Richie Phillips? From high school?*

– *I was in love with me!*

– *You were in love with him?*

– *And you went to the prom with me.*

– *He asked me, Ramona!*

– *You were my friend.*

You were supposed to say no! (You Again).

У прикладі (54), де так само вербалізована *адресатна* роль ДРУГ-КРИТИК, дівчина також висловлює негативну оцінку подружки через невідповідність поведінки останньої нормам взаємодії друзів: друг має *допомагати, підтримувати, діяти на користь іншого / іншої*, і тим більше не діяти йому / їй на шкоду. Отже, номінативна експлікація (базової) ролі також задіяна з метою *інтенсифікації* критики.

Загалом номінативно-акціональний спосіб вербального втілення ролі ДРУГ-КРИТИК у конфліктонебезпечному підтипі некооперативної ситуації «Бесіда друзів» не є продуктивним (близько 5 %), причому він має місце лише у таких випадках, де (як у наведених прикладах) критика стосується невідповідності іншого рольовим приписам взаємодії друзів.

Слід також зазначити, що реалізація ролі ДРУГ-КРИТИК не лише пов'язана із порушенням *приємності* взаємодії між друзями, а може також спричиняти загрозу припинення дружби.

Наприклад, у фрагменті (55), що є продовженням фрагменту діалогу, наведеного у прикладі (47), де вербально втілена роль ДРУГ-ПОМІЧНИК, Розі переходить від дружніх порад до негативної оцінки свого друга, вказання на його проблеми й недоліки, що в результаті призводить до взаємного роздратування:

(55) – *I wanted to see you! For Christ sake, you're my best friend!*

– *Or maybe you needed someone from your old life to point out the truth!*

– *What truth?*

– You're in a mess, Alex!

– This whole situation is one big bloody giant mess!

– Me? I'm in a mess?

– And you're in denial!

You're projecting!

– Okay, can we just stop the psychobabble here and just talk like English people, please!

– I pity you, Alex! All I see is someone compensating for a crap personal life by schmoozing his way up the career ladder!

– Crap personal life?

– All right, let's see. Um, stable relationship with beautiful girlfriend, lots in common, a great circle of friends, a kid on the way, who's gonna have two parents, by the way, not one!

– Rosie, come on, I...

– Forget it, Alex!

– Go ahead and climb your greasy pole!

– You know, I will!

– Just don't come whinging to me when you realize you're empty inside.

– No danger of that!

– Good!

– Excellent!

– Fantastic! (Love, Rosie)

Вигуки друзів, що завершують цей діалог (*Good! Excellent! Fantastic!*) мають прямо протилежний смисл: очевидно, що вони обоє невдоволені поведінкою іншого / іншою, а їхня стара дружба стикається із загрозою припинення.

У прикладі (56) Віслон експліцитно повідомляє Хаусу (якого він засуджує за крадіжку, реалізуючи *адресатну* роль ДРУГ-КРИТИК), що така негідна поведінка одного для призведе до руйнування їхньої дружби:

(56) Wilson: Why steal my pad?

House: [mockingly] Oh my God! You're right! I'm an addict, thanks for opening my eyes!

Wilson: No, I mean why my pad. Foreman, Cameron, and Chase's pads are just as convenient, but their association with you is involuntary. They're employees. I associate with you through choice, and any relationship that involves choice, you have to see how far you can push before it breaks?

House: This is easy. You ask the questions, answer them, and make tasty snacks!

Wilson: And one day our friendship will break, and that will just prove your theory that relationships are conditional, and you don't need human connection or deserve it or whatever goes on in that rat-maze of your brain (House MD, "Son of a Coma Guy").

Водночас, реалізація ролі ДРУГ-КРИТИК, як засвідчує аналіз фактичного матеріалу дослідження, може спричиняти до сварок між друзями, тимчасового або постійного припинення їхніх дружніх взаємин. Іншими словами, вказана роль зафіксована і в **конфліктогенному** підтипі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу, як засвідчують подані далі ілюстративні приклади.

У поданому далі фрагменті відбувається конфлікт між друзями. Хаус розкаюється у скоєному, хоче налагодити стосунки з Вілсоном, і навіть пропонує допомогу, але Вілсон реалізує роль ДРУГ-КРИТИК та припиняє з ним дружбу:

(57) At the end House goes to Wilson and says:

—Then we're okay? I mean I know you aren't but— Maybe I can help.

—We're not okay. You spread misery because you can't feel anything else. You manipulate people because you can't handle any kind of real relationship.

We're not friends any more, House. I'm not sure we ever were (House MD, "Dying Changes Everything").

Роль ДРУГ-КРИТИК тут, як і в конфліктонебезпечному підтипі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», вербалізована як *адресатна*, шляхом

використання мовленнєвих актів *експресивів* та обговорення теми «негативні риси / вчинки друга». Відмінність полягає в тому, що актуалізація цієї ролі в конфліктогенному підтипі цієї ситуації слугує основою експліцитного повідомлення про припинення дружніх взаємин (*We're not friends any more*).

Утім, ідея переривання дружніх взаємин у діалозі, де вербалізується роль друг-критик, не обов'язково виражена прямо та експліцитно. Розглянемо приклад (58):

(58) *Summer: We're friends...*

Tom: No! Don't pull that with me! This is not how you treat your friend! Kissing in the copy room? Holding hands in IKEA? Come on! Friends my balls!
(500 Days of Summer).

У цьому фрагменті Том вербалізує *адресатну* роль ДРУГ-КРИТИК: він непрямо і імпліцитно висловлює свою негативну оцінку щодо поглядів Самер на дружбу, такі поверхневі стосунки, з його погляду, не є справжньою дружбою, тому він вдається до *неверифікації* (базової) ролі ДРУГ (*We're friends*) шляхом заперечення (*No!*), відмови (*Don't pull that with me!*) та імпліцитного твердження про припинення дружби (*Friends my balls! +> We're not friends now*).

Таким чином, актуалізація ролі ДРУГ-КРИТИК у конфліктогенному підтипі ситуації «Бесіда друзів» демонструє певні спільні риси з реалізацією цієї ролі в конфліктонебезпечному підтипі цієї ситуації – вона вербалізується як адресатна за допомогою прямих / непрямих мовленнєвих актів експресивів експліцитних / імпліцитних висловлень негативної оцінки. Проте, наявні й суттєві відмінності.

По-перше, когнітивна основа – інтеракційний фрейм – вербалізації ролі друг-критик у конфліктогенній комунікативній ситуації «Бесіда друзів» зазнає певних видозмін у другий частині:

Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знав це

Я думаю, що ти робиш щось погане,

Тому я не хочу / не буду думати про тебе

Так, як я думав(-ла) раніше.

По-друге, змінюється і комунікативна мета: мовець, котрий актуалізує роль ДРУГ-КРИТИК у конфліктогенному підтипі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу не хоче вплинути на поведінку іншого, він / вона прагне змінити їхні міжособистісні стосунки, перейти від дружніх до нейтральних (а, можливо, і ворожих).

Реакція співрозмовника у цьому випадку стає нерелевантною, оскільки незалежно від його / її згоди / незгоди взаємини дружби перериваються.

Таким чином, реалізація ролі ДРУГ-КРИТИК формує у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» не кооперативного типу два підтипи: «Бесіда друзів – конфліктонебезпечна бесіда» та «Бесіда друзів – конфліктогенна бесіда».

При цьому, як свідчать попередньо подані приклади, у межах одного діалогу можливо сполучення підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу – «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога» із некооперативними підтипами цієї ситуації «Бесіда друзів – конфліктонебезпечна бесіда», «Бесіда друзів – конфліктогенна бесіда».

Ще однією, властивою суб'єктові некооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів», виявилася роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА. У реалізації цієї ролі порушуються такі стереотипні уявлення про друга, як *взаємна довіра, готовність до допомоги, підтримки, поради*.

Когнітивною основою цієї ролі є інтеракційний фрейм, який подаємо у такий спосіб:

Я тут зараз кажу тобі щось, щоб ти знав це

Я не хочу / не буду робити щось для тебе

Тому що я думаю, мені не треба робити це.

Комунікативною метою вербалізації ролі, відповідно, є відмова в розумінні, наданні моральної підтримки чи допомоги другові, отже специфічною для цієї ролі є її актуалізація у *респонсивній* реплиці.

Наприклад, у фрагменті (59) Карло не сприймає одкровення друга, не хоче слухати про них, а, отже, відмовляється бути довіреною особою для свого друга:

(59) – *Don't you ever have dreams like that?*

– *No, I don't.*

– *I'm sorry.*

[*Joel*] – *Come on. Carlo.*

– *I don't.*

– *You don't have nightmares?*

– *I don't tell people about them.*

– *Why not, Carlo?*

– *Because they're private.*

[*Joel*] – *We're friends.*

– *Please don't take this the wrong way, but I don't want to know about your attempted suicide. I don't want to know about you and the church and the fucking snow, or your sob story in the confessional. All that stuff is private. Okay? There's such a thing as privacy. We can't all go running around dangling our ids.*

– *It was an important moment in my life. I felt I should share it with you.*

– *Oh, my God (Between Us).*

У цьому прикладі Джоел вербалізує адресатну роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, але Карло не вдається до верифікації цієї ролі, натомість він актуалізує роль ДРУГ-БАЙДУЖА особа: він експліцитно повідомляє другові про своє небажання вислуховувати його одкровення.

Ця ситуація є **конфліктонебезпечною**, у ній спостерігається конфлікт уявлень комунікантів про межі особистісного простору (*privacy*): Карло вважає, що й між друзями має зберігатися певна дистанція, тоді як Джоел думає, що з друзями можна обговорювати свої найтаємніші переживання і вчинки. Цей конфлікт створює певну напругу в стосунках, але не є загалом загрозливим для них: різне бачення особистісної дистанції не є виявом негативного ставлення до

іншого, отже Джоел не ображається, а прагне переконати друга в правильності своєї позиції.

Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА тут реалізована як адресантна за допомогою мовленнєвих актів – *репрезентативів* прагмасемантичного типу *повідомлення* (*I don't want to know about your attempted suicide. I don't want to know about you and the church and the fucking snow, or your sob story in the confessional*) та твердження (*There's such a thing as privacy. We can't all go running around dangling our ids*), у респонсивному мовленнєвому ході. Отже, тут набувають релевантності такі функціональні характеристики висловлення, як мовленнєвоактова та інтеракційна.

Реакція адресата подана висловленнями *незгоди* із позицією іншого комуніканта.

У фрагменті (60) комунікант у грубій формі відмовляє другові у грошовій позиції, а на його пояснення, що йдеться про життя або смерть, реагує саркастично:

(60) *Man, look.*

– *Um...Yo, I need to borrow some money. I need, like, \$500.But, look, it's an emergency situation.*

– *Get the fuck out of here.*

– *Come on, man. This is fucking life or death, man.*

– *Well, you're gonna be dead (Gimme the Loot).*

У цьому прикладі перший з комунікантів вербалізує адресатну роль ДРУГ-ПОМІЧНИК, звертаючись до іншого з проханням про матеріальну допомогу, інший натомість вербалізує роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА. Ця роль вербалізована як *адресантна* за допомогою висловлення *відмови* у *імпліцитній* формі (*Get the fuck out of here* +> *I won't give you the money you're asking for*) та мовленнєвого акту *репрезентативну-твердження* з *імпліцитною* пропозицією, що виражає його байдуже ставлення до іншого (...*you're gonna be dead* +> *I don't care what happens to you*).

Цю ситуацію вважаємо **конфліктогенною**, оскільки, хоча тут і не йдеться про припинення дружніх взаємин, комунікант, котрий вербалізує роль друг-байдужа особа, порушує базову вимогу рольової поведінки друзів – позитивне ставлення один до одного, відтак реакція іншого комуніканта стає не релевантною, а взаємини дружби фактично припиняються, принаймні на певний час.

Акуталізація суб'єктом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА, таким чином, утворює два підтипи цієї ситуації «Бесіда друзів – конфліктонебезпечна бесіда» та «Бесіда друзів – конфліктогенна бесіда». У межах одного діалогу зафіксовано також сполучення ролей, що засвідчує поєднання цих підтипів із такими підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу як «Бесіда друзів – довірлива бесіда» та «Бесіда друзів – допомога».

Для **конфліктогенних** ситуацій, як свідчать дані нашого аналізу, окрім реалізації ролей ДРУГ-КРИТИК та ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА, характерне формування в одного з комунікантів уявлення про іншого / про себе, як про особу, з якою більше не можна перебувати у дружніх взаєминах. Це уявлення вже наявне на стадії, що передує початку розмови та есплікується у ході діалогу із можливою вербальною об'єктивацією причини. Отже, роль, що тут реалізується – НЕ ДРУГ.

Наприклад, у фрагменті (61) Лінет критикує Брі через те, що вона разом із іншою їхньою подругою Габі брехала їй, а також тому, що вона намагалася контролювати все, включаючи своїх друзів, тобто реалізує роль ДРУГ-КРИТИК, а по тому повідомляє, що більше не є їхнім ДРУГОМ:

(61) – *I have nothing to discuss with you, not after the way you and Gaby lied to me.*

– *Lynette, please understand. I was only trying to protect you, all of you.*

– *No! You were trying to control us the way you try and control everything.*

– *That's not fair.*

– *You told us that as long as we trusted each other and stuck together, everything would be fine.*

– *It will be. As long as we have our friendship, they can't do anything to us.*

– *Don't you get it? There is no us. There is no friendship. Not anymore. You're on your own. We all are* (Desperate Housewives, “Putting together”).

Роль НЕ ДРУГ тут вербалізована за допомогою *прямих* мовленнєвих актів *репрезентативів-повідомлень* в *експліцитний* спосіб із використанням *номінативного* позначення базової ролі ДРУГ у складі заперечної конструкції.

У прикладі (62) Хаус намагається вмовити Вілсона не переривати їхню дружбу, але робить ще гірше: у ході розмови він повідомляє, що найняв приватного детектива шпигувати за другом. Це ще більше обурює Вілсона і він перериває розмову та повідомляє, що не змінить свого рішення й не буде більше ДРУГОМ Хауса:

(62) *House goes to Wilson and at the door tells him:*

– *I need you. Let me describe the symptoms, problems, issues, you say whatever you feel like saying until something triggers an idea in my head.*

– *That's not the way it works.*

– *I paid a private investigator to spy on you.*

– *You didn't.*

– *If you want to move on from me, you've got to deal with me, talk to me.*

– *You have no right.*

– *We're not friends anymore. I have the right to walk away from you, House* (House MD, “Dying Changes Everything”).

Вербалізація ролі НЕ ДРУГ тут здійснюється так само, як у попередньому прикладі.

Фрагмент (63) відрізняється від попередніх тим, що особа, котра виступає у ролі НЕ ДРУГ, покладає відповідальність за розірвання дружніх взаємин на себе, а не на іншого. Хоча Блер готова їй пробачити (Серена зрадила подругу, вона мала стосунки з її нареченим) і благає про дружню підтримку, Серена стверджує, що негідна бути її подругою:

(63) *Blair: Serena, my world is falling apart and you're the only one who would understand. I feel like screaming because I don't have anyone to talk to.*

You're supposed to be my best friend.

Serena: I didn't know what to say to you. I don't know how to be your friend after what I did. I'm so sorry (Gossip Girl, "Poison Ivy").

У цьому прикладі повідомлення про те, що вона більш не виступає у ролі ДРУГ також за допомогою мовленнєвого акту *репрезентативу*, прагмасемантичного підтипу *повідомлення*, але в *імпліцитний* спосіб: *I don't know how to be your friend after what I did. > I can't be your friend after what I did.*

У поданому далі прикладі об'єктивація суб'єктом ролі НЕ ДРУГ здійснюється *невербально*, за допомогою комунікативно значущого мовчання: Сандерс опинився у складній ситуації, стикнувшись із хибним звинуваченням у сексуальному домаганні з боку колеги по роботі, він очікує розуміння й підтримки від інших колег, надто від свого друга Марка Левіна. Але, коли друзі зустрілися в ліфті, Левін навіть не відповідає на привітання Сандерса, демонструючи тим самим, що він припиняє не лише дружні взаємини, але й взагалі спілкуватися з ним:

(64) *Sanders and Mark Lewyn on the elevator.*

Sanders: Hi, Mark.

Lewyn doesn't answer (Disclosure).

Фактично, мовчання Марка Левіна кореспондує із повідомленням про те, що відтепер його роль – це НЕ ДРУГ, а його ставлення до колишнього друга змінилося з позитивного на негативне, він не хоче навіть вітатися й розмовляти з ним.

Отже, роль НЕ ДРУГ фіксує такий стан речей, при якому один з колишніх друзів припиняє вважати себе виконавцем цієї ролі та повідомляє про це іншому. Зміна знання та уявлення про характер взаємин відбувається до початку мовленнєвої взаємодії (тобто на передініціальній стадії), але це, як вже попередньо відзначалося, не є характерним для комунікативної ситуації «Бесіда

друзів» (таких випадків зафіксовано лише 0,6 %, що вказує на їхню okazіональність).

Комунікативні та вербальні особливості вербалізації кожної кластерної ролі та кореляції цих ролей з типами / підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів» схематично узагальнено у додатку Д.

Висновки до розділу 3

1. У кооперативному типі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» зафіксовано актуалізацію таких кластерних ролей: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК, кожна з цих ролей має певну специфіку когнітивного, комунікативного та вербального планів.

2. Актуалізація ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК формує фатичний метакомунікативний різновид (*small talk*) кооперативної комунікативної ситуації – «Бесіда друзів – приємна бесіда», метою якого є спільне приємне проведення часу, що сприяє підтриманню / зміцненню дружніх взаємин.

Когнітивну основу реалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК складає інтеракційний фрейм, що акцентує взаємну приємність спілкування.

Комунікативна мета цього різновиду дружньої бесіди така сама, як в інших типах *small talk*, проте його тематичний репертуар має певну специфіку – в ньому переважає тематика, що належить до особистісної сфери; мовленнєвоактові характеристики є додатковими (репрезентативи, директиви, комісиви (промісиви), експресиви).

Роль ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК актуалізується як адресантна і як адресатна обома / усіма учасниками в акціональний та в змішаний (акціонально-номінативний) способи.

Номінативний спосіб реалізації цієї ролі – актуалізація базової ролі ДРУГ – є продуктивним та сприяє інтенсифікації досягнення комунікативної мети (функція інтенсифікації).

3. Реалізація ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА формує у межах цієї ситуації кооперативного типу такий підтип як “Бесіда друзів – довірлива бесіда”.

Ментальною основою вербального втілення (кластерної) ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА виступають стереотипні знання та уявлення про можливість поділитися з кимось специфічною інформацією та впевненість у тому, що ця людина діятиме на користь мовця.

Роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА в основному вербалізується одним учасником за умов, що мовець приписує її адресатові (адресатна роль), а той, виступаючи рольовим агентом, може експліцитно / імпліцитно верифікувати свою відповідність цій ролі.

Висловлення, побудовані на основі цього інтеракційного фрейму, мають специфічну – табуйовану – тему, оскільки повідомлювана інформація кореспондує з порушенням норми – екзистенційної (небезпечно), правової (незаконно), етичної (неетично), або обмежену в доступі тему – таку, яку можна обговорювати лише з близькою людиною і яка пов’язана з порушенням естетичної норми або психологічної рівноваги.

Тематизовані висловлення містять вербальні одиниці, котрі виступають як смислові опори у вибудуванні ланцюжку *мовні одиниці – референція висловлення – мікротема*. Додатковими характеристиками цих тематизованих висловлень є їхнє функціонування як мовленнєвих актів репрезентативів переважно прагмасемантичного підтипу повідомлення.

Номінативно-акціональний спосіб вербалізації цієї ролі не є типовим: номінативні засоби не демонструють продуктивності. Вони в основному вживаються у випадку, коли комуніканти поєднують ролі ДРУГ і ПАРТНЕР, та виконують функцію ідентифікації, засвідчуючи профілювання саме ролі ДРУГ; меншою мірою – у функції інтенсифікації, підсилюючи вияв довіри, що сприяє зміцненню взаємин дружби.

4. Об’єктивація суб’єктом ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК утворює підтип «Бесіда друзів – допомога» у межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу. Інтеракційний фрейм, що лежить у підґрунті ролі ДРУГ-

ПОМІЧНИК акцентує ідею готовності прийти на допомогу другові, якщо той сам не здатний впоратися із складною ситуацією; два різновиди фрейму відбивають різницю у ментальних моделях, покладених в основу вербального втілення ролі особою, яка звертається по допомогу або пропонує допомогу з власної ініціативи.

Роль ДРУГ-ПОМІЧНИК актуалізується одним учасником як адресатна на ґрунті реалізації першого різновиду інтеракційного фрейму та як адресантна одним / декількома комунікантами у випадку втілення його другого різновиду. Реакція адресата у першому випадку полягає у верифікації приписуваної ролі шляхом висловлення згоди надати допомогу; у другому випадку реакція іншого учасника не є релевантною.

Провідними функціональними характеристиками омовлення зазначеної ролі є іллокутивні / прагмасемантичні: звернення по допомогу передбачує використання непрямих мовленнєвих актів директивів-реквестивів, як правило, з експліцитною пропозицією; зобов'язання надати допомогу – мовленнєвих актів комісивів-промівів з експліцитною / імпліцитною пропозицією; надання моральної підтримки спирається на прямі / непрямі мовленнєві акти директиви – поради, підбадьорювання з експліцитною / імпліцитною пропозицією, та прямі мовленнєві акти експресиви – висловлення оцінки з імпліцитною / експліцитною пропозицією.

Використання номінативних одиниць на позначення базової ролі ДРУГ в об'єктивації кластерної ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК не є продуктивним і виконує підсилювальну функцію (функція інтенсифікації) та / або функцію мітигації.

5. У межах одного діалогу можлива послідовна вербалізація ролей ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, ДРУГ-ПОМІЧНИК або ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА та ДРУГ-ПОМІЧНИК. Відповідно, у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу можливе сполучення таких її підтипів як «Бесіда друзів – приємна бесіда», «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога» або «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога».

6. Для комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу характерна невідповідність актуалізованої ролі суб'єкта властивим англомовній лінгвокультурі знанням та уявленням про можливі моделі вербальної поведінки друга, що складає основу неузгодженості позицій комунікантів, унаслідок цього їхня бесіда стає *конфліктонебезпечною* («Бесіда друзів – конфліктонебезпечна бесіда»), тобто такою, що загрожує гармонії дружніх взаємин і може призвести до їхнього припинення, або *конфліктогенною* – такою, у ході якої дружні взаємини припиняються («Бесіда друзів – конфліктогенна бесіда»). У обох цих підтипах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» актуалізуються кластерні ролі ДРУГ-КРИТИК та ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА.

7. Роль ДРУГ-КРИТИК у конфліктонебезпечній комунікативній ситуації «Бесіда друзів» актуалізується на основі інтеракційного фрейму, що висуває у фокус негативну оцінку іншого та мету впливу на таку поведінку, відповідно зазначена роль вербалізується як адресатна.

Реакцією співрозмовника на реалізацію ролі ДРУГ-КРИТИК є заперечення або виправдання.

У вербалізації цієї ролі задіяні (1) мовленнєвоактова функція висловлення (прямі / непрямі мовленнєві акти експресиви – експліцитні / імпліцитні висловлення негативної оцінки); (2) змістова функція (тема «негативні риси / вчинки друга»). Номінативно-акціональний спосіб омовлення цієї ролі не є продуктивним, причому номінація *friend* вживається лише тоді, коли критика стосується саме порушення рольових вимог та виконує функцію інтенсифікації.

Роль ДРУГ-КРИТИК також актуалізується у конфліктогенній ситуації «Бесіда друзів» за умов видозмін інтеракційного фрейму: негативна оцінка слугує вже на меті впливу на іншого, а підставою розірвання дружніх взаємин. Роль реалізується як адресатна, реакція співрозмовника не є релевантною, оскільки той, хто вербалізує роль, припиняє відносини дружби, незалежно від того, що каже інший. Вербалізація ролі здійснюється так само, як і в конфліктонебезпечному підтипі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», але номінативно-акціональний спосіб актуалізації ролі незафіксовано (номінація

friend / її похідні зазвичай містяться у висловленні, якому передуює вербалізація ролі ДРУГ-КРИТИК і яке є повідомленням про розірвання дружніх взаємин).

Реалізація ролі ДРУГ-КРИТИК формує в межах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу конфліктобезпечний та конфліктогенний підтипи, які можуть сполучатися з такими підтипами цієї ситуації кооперативного типу як «Бесіда друзів – довірлива бесіда», «Бесіда друзів – допомога».

8. Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА актуалізується на основі інтеракційного фрейму, в якому на перший план виходить небажання виконувати такі вимоги рольової поведінки, як бути довіреною особою та надавати допомогу.

Відмова виступади довіреною особою може бути спричинена бажанням збереження особистісної дистанції, а отже кореспондувати з конфліктобезпечним підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Різка, немітигована, необґрунтована відмова надати допомогу є конфліктогенною.

Роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА в обох випадках реалізується як адресантна, реакція співрозмовника у конфліктобезпечній розмові подана висловленням незгоди з позицією іншого, а в конфліктогенній не є релевантною.

Вербалізація цієї ролі здійснюється в основному шляхом використання мовленнєвих актів репрезентативів-повідомлень та тверджень, які виконують функцію незгоди або відмови, причому завжди у складі респонсивної репліки. Номінативно-акціонального способу мовного втілення цієї ролі не зафіксовано.

Утворені актуалізацією ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА конфліктобезпечний та конфліктогенний підтипи комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу можуть сполучатися з такими підтипами її кооперативного типу як «Бесіда друзів – довірлива бесіда» та «Бесіда друзів – допомога».

9. Для конфліктогенної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» okazіонально властива також об'єктивація суб'єктом ролі НЕ ДРУГ, на ґрунті попередньо сформованого уявлення про іншого або про себе як про особу

негідну дружби, причому це уявлення формується на передініціальній стадії. Базова роль НЕ ДРУГ вербально об'єктивується за допомогою мовленнєвих актів репрезентативів-повідомлень в експліцитний чи імпліцитний спосіб із використанням номінативних позначень ролі ДРУГ у складі заперечної конструкції, або у невербальний спосіб (комунікативно-значуще мовчання – відмова у спілкуванні).

Основні положення розділу викладено в таких публікаціях автора (Мусаєва, 2015а; Мусаєва, 2017а; Мусаєва, 2019а; Мусаєва, 2019с).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасна лінгвістика характеризується переключенням дослідницької уваги з аналізу власне мовних та мовленнєвих явищ на вивчення усього багатоманіття виявів діяльності людини, втілених у актах вербальної комунікації. На перший план виходить розумова активність індивіда, котрий використовує мову, спираючися на наявне в його досвіді знання, задля досягнення значущих для нього комунікативних цілей. До таких цілей належить, зокрема, регуляція міжособистісних взаємин, яка відіграє суспільно значущу роль у встановленні соціальних зв'язків.

Міжособистісні взаємини формуються у різних соціальних контекстах: у професійних колективах, родинних тощо. До них належать і взаємини дружби, які ще з прадавніх часів осмислюються як прекрасні, благородні, безкорисливі прояви людської душі. У наш час в англomовній лінгвокультурі спостерігається певне послаблення глибини та щирості таких взаємин, але це не впливає на їхню психологічну основу – особисту приязнь, атракцію та не заперечує суспільної значущості дружби.

Мовознавчий аналіз феномену дружби на сьогодні вже надав чимало важливої інформації щодо організації знання про нього англomовних індивідів: вивчено концепт ДРУЖБА шляхом аналізу його мовних і мовленнєвих репрезентацій; змодельовано ментальну структуру, котра узагальнює знання та уявлення про ДРУГА. У той самий час, специфіка комунікативних практик між англomовними індивідами, пов'язаними взаєминами дружби, ще не дістала належного висвітлення.

Керуючись цими міркуваннями, ми звернулися у дисертаційній роботі до виявлення особливостей вербальної комунікації друзів. Опертя на засади когнітивно-комунікативної парадигми у її дискурсивному векторі визначило потребу у вивченні обраного об'єкта у сукупності його когнітивних підвалин, комунікативних рис та власне вербальних проявів.

Узагальнення та критичне осмислення даних різних галузей гуманітарного знання про дружбу, урахування набутків її мовознавчого аналізу, послужило основою формування гіпотези дослідження, згідно якої характеристики вербальної взаємодії між друзями – комунікативної ситуації «Бесіда друзів» – варіюють залежно від ролей, що актуалізують її учасники.

«Бесіда друзів» – це вербалізована розумово-комунікативна взаємодія осіб, які перебувають у дружніх взаєминах; типова комунікативна ситуація, котра зберігається у свідомості індивіда як ментальна репрезентація, а втілюючися у вербальну форму, реалізує функцію регуляції суспільно важливих дружніх стосунків.

У складі дискурсу дружби зазначена комунікативна ситуація є єдиною, що формує цей різновид неінституційної, діалогічної за формою когнітивно-комунікативної діяльності, котрий має свою лінгвокультурну специфіку в англomовному соціумі.

Дружба не лише здавна осмислюється наукою, їй присвячено чимало творів мистецтва; художні твори, зокрема ігрове кіно, моделюючи реальні комунікативні практики, природно теж не оминає увагою дружні взаємини героїв. Це надало можливість скористатися у дослідженні діалогами кіногероїв як моделлю реальної комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Такий вибір матеріалу дослідження дозволив оперувати кінофільмами та серіалами, як зразками кінодискурсу у сукупності його вербальної, невербальної, надвербальної та кінематографічної складових під час перегляду, так і продуктами кінодискурсу – скриптами, в процесі вивчення діалогів, що кореспондують з досліджуваною комунікативною ситуацією.

Добір джерел ілюстративних прикладів передбачав дотримання таких стандартних вимог, як автентичність, сучасність, популярність, а також додаткової вимоги, зумовленої об'єктом дослідження: наявністю основної чи другорядної сюжетної лінії – дружніх взаємин. Ідентифікація діалогів як зразків комунікативної ситуації «Бесіда друзів» здійснювалася на основі попередньо розроблених когнітивних моделей.

У статичній моделі комунікативної ситуації «Бесіда друзів», побудованій на основі акціонального фрейму, конституювальним елементом виступає *роль*, тоді як інші є або спільними для всіх ситуацій вербальної взаємодії, або не мають визначених характеристик. Наповнення елементу *роль* складає основу розрізнення двох основних типів цієї ситуації: канонічного – кооперативного (актуалізується роль ДРУГ) та неканонічного – некооперативного (актуалізується роль НЕ ДРУГ).

Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів» подана у вигляді сценарію, який демонструє перебіг діалогу у сукупності його передініціальної, ініціальної, основної (змістової), завершальної та постзавершальної стадій. На передініціальній стадії учасники (або принаймні один з них) мають знання та уявлення про іншого, як про ДРУГА. У ході перебігу взаємодії та по її закінченні це знання або залишається незмінним, якщо суб'єкти актуалізують роль ДРУГ (кооперативна «Бесіда друзів»), або ж зазнає певних змін чи взагалі перетворюється на протилежне, коли суб'єкт реалізує роль НЕ ДРУГ (некооперативна «Бесіда друзів»).

ДРУГ / НЕ ДРУГ є базовими ролями, котрі можуть зазнавати конкретизації у кластерних ролях.

Відповідність певного зразка діалогічної взаємодії описаним моделям не викликала проблем у випадках, коли з контексту твору було відомо, що учасників пов'язують лише взаємини дружби (автономна роль ДРУГ). Якщо окрім дружніх стосунків між комунікантами були наявні і інші соціальні зв'язки – члени однієї родини, колеги тощо (гібридна роль ДРУГ-ПАРТНЕР) необхідно було встановити, що в діалозі профілюється саме роль ДРУГ. Для цього було використано два критерії: наявність номінації *friend* (її похідних або синонімів) та / або тема розмови, яка пов'язана лише з відносинами дружби.

У дібраних ілюстративних прикладах зафіксовано номінативний спосіб об'єктивації базової ролі ДРУГ (прямі та метафоричні мовні засоби) та акціональний спосіб (реалізація вербальних дій, що узгоджуються із знанням та уявленням про рольові приписи); номінативний спосіб сполучається з

акціональним, тоді як останній не передбачає такої обов'язкової сполучуваності.

Для проведення науково-практичного аналізу фактичного матеріалу було розроблено дослідницьку модель, яка окрім стандартних етапів (критичне осмислення наявного досвіду, формування джерельної та прикладової бази дослідження) включає етапи, зумовлені поставленою у дослідженні метою, а також вперше запропоновану комплексну методику вивчення об'єктивованих суб'єктом ролей, як підгрунтя варіювання характеристик комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Мета дослідження визначила потребу розробки моделей комунікативної ситуації, що вивчалася; визначення принципів кваліфікації ілюстративних прикладів. Суть нової методики аналізу актуалізованих ролей суб'єкта полягає у послідовному виявленні усіх цих ролей, з'ясуванні їхніх ментальних основ, комунікативних характеристик, способів та засобів їхнього вербального втілення та зрештою встановлення їхніх кореляцій з типами й підтипами комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Виявлення кожної актуалізованої англomовним суб'єктом ролі спиралося на когнітивно-прагматичну інтерпретацію його / її вербального внеску та встановлення того, з дотриманням / порушенням якої рольової вимоги він кореспондує. З'ясування когнітивних підвалин кожної виявленої ролі передбачало розробку інтеракціонного фрейму, котрий описує розумово-комунікативну адресатно орієнтовану діяльність суб'єкта, що матеріалізується у мінімальній лінгвальній одиниці дискурсу – висловленні. Аналіз комунікативних аспектів омовленої ролі охоплював урахування того, кому приписується актуалізована роль – мовцю (адресантна роль, Я є РОЛЬ) чи адресату (адресатна роль, ТИ є РОЛЬ), а також того, якими є можливі реакції співрозмовника: реалізація тієї самої / іншої ролі або верифікація / відсутність верифікації приписуваної ролі. Під час дослідження способу вербалізації певної ролі було виявлено, який з функціональних аспектів висловлення – мовленнєвоактовий / прагмасемантичний, змістовий (тематичний), структурно-

інтеракційний – є провідним в омовленні цієї ролі; якими є характеристики цього аспекту, а також визначено участь інших функціональних аспектів / їхніх характеристик (у разі потреби). Вивчення мовних засобів, що беруть участь в реалізації певної ролі, зосереджувалося на наявності та продуктивності її номінативних позначень та функції цих засобів. Усі ці дослідницькі процедури сприяли комплексному дослідженню специфіки ролей суб'єкта, актуалізованих у комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Завершальною процедурою було виявлення взаємозв'язків між кожною конкретною вербалізованою роллю та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів», що мало на меті перевірку валідності гіпотези дослідження.

Аналіз ілюстративних прикладів здійснено у межах двох основних типів комунікативної ситуації, що вивчалася, – кооперативному та некооперативному.

Потенціал ролей суб'єкта у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу охоплює такі: ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК / ДОВІРЕНА ОСОБА / ПОМІЧНИК.

В основі актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК лежить інтеракційний фрейм, що акцентує ідею *приємності* спільного проведення часу, зокрема спілкування. Ця роль реалізується як адресантна та адресатна обома / усіма учасниками взаємодії. Провідною функціональною характеристикою висловлення – об'єктизатора ролі – виступає тема, яка є малоінформативною та визначає діалог як фатичний метакommунікативний, відомий під назвою *small talk*. Окрім типових для *small talk* тем, для актуалізації ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК характерне обговорення особистісних характеристик та міжособистісних взаємин (мовленнєвоактові характеристики є додатковими). У процесі цього обговорення задіяно широкий потенціал номінативних засобів (прямих та метафоричних), які є доволі продуктивними та виконують підсилювальну функцію (функцію інтенсифікації) у регуляції дружніх стосунків – їхнього укріплення. Актуалізація вказаної ролі формує у межах

комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу підтип «Бесіда друзів – приємна бесіда».

Реалізація ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА ґрунтується на ментальній моделі - інтеракційному фреймі, головними чинниками якого є *специфічність* повідомлюваної інформації, можливість поділитися нею тільки з особою, що, на переконання мовця, *діятиме на його / її користь*. Ця роль актуалізується переважно як адресатна, як правило, одним з комунікантів, тоді як інший, виступаючи рольовим агентом, верифікує приписувану йому / їй роль. Провідною функціональною характеристикою, що забезпечує вербалізацію цієї ролі є тема – табуйована (пов'язана з порушенням суспільно визначених норм) або обмежена в доступі (прийнятна для обговорення тільки з близькою людиною). Додатковими є мовленнєвоактові та прагмасемантичні характеристики: мовленнєві акти репрезентативи переважно прагмасемантичного підтипу повідомлення. Номінативні засоби не демонструють продуктивності в омовленні цієї ролі, вони вживаються, в основному, коли об'єктивується гібридна роль (ДРУГ-ПАРТНЕР) із функцією ідентифікації – вказання на реалізацію саме цієї кластерної ролі. Роль ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА, актуалізуючись у межах кооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів,» формує її підтип – «Бесіда друзів – довірлива бесіда», а також виконує функцію укріплення дружніх стосунків.

Реалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК ґрунтується на двох різновидах інтеракційного фрейму, об'єднаних ідеєю *допомоги* та відмінних щодо *прохання* про допомогу чи *пропонування / надання* допомоги суб'єктом, котрий актуалізує цю роль. Зазначена роль вербалізується в першому випадку як адресатна одним суб'єктом та верифікується іншим. У другому випадку адресантна роль реалізується одним / декількома учасниками, тоді як реакція іншого комуніканта не є релевантною. Провідною функціональною рисою висловлень, що є матеріальним втіленням цієї ролі, виступають мовленнєвоактові / прагмасемантичні характеристики. Для омовлення вказаної ролі на ґрунті першого різновиду інтеракційного фрейму (прохання про допомогу)

характерним є використання непрямих мовленнєвих актів директивів з експліцитною пропозицією; пропонування допомоги спирається на вживання прямих мовленнєвих актів промісивів-комісивів з експліцитною / імпліцитною пропозицією, надання допомоги у вигляді моральної підтримки передбачує реалізацію прямих / непрямих мовленнєвих актів директивів (порада, підбадьорювання), пропозиція яких є експліцитною або імпліцитною та / або експресивів (експліцитних / імпліцитних оцінних висловлень).

Номінативно-акціональний спосіб вербалізації ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК не є типовим: використання номінативних позначень ролі друга непродуктивне та виконує функцію інтенсифікації та мітигації (у сполученні з прямими директивами).

Актуалізація ролі ДРУГ-ПОМІЧНИК утворює в межах кооперативного типу комунікативної ситуації «Бесіда друзів» відповідний підтип – «Бесіда друзів – допомога» та сприяє укріпленню взаємин дружби.

Ролі ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК, ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА та ДРУГ-ПОМІЧНИК можуть бути актуалізовані в одному діалозі, що означає можливу сполучуваність утворених ними підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу.

Некооперативний тип комунікативної ситуації «Бесіда друзів» охоплює два підтипи – конфліктонебезпечний, що послаблює дружні взаємини, та конфліктогенний, котрий спричиняє до їхнього розірвання. У цьому типі зафіксовано ролі ДРУГ-КРИТИК та ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА. Обидві ролі – зафіксовано як у конфліктонебезпечному, так і в конфліктогенному підтипах комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу, де вони виконують функцію негативного впливу на міжособистісні взаємини комунікантів.

Когнітивною основою цих ролей постають інтеракційні фрейми, що фіксують невідповідність рольовим вимогам – *несхвалення* та *віддалення, небажання допомогти*. Обидві ролі актуалізуються одним комунікантом (роль ДРУГ-КРИТИК як адресатна, роль ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА – як адресантна), тоді як

інший(-і), як правило, реалізує(-ють) ролі з арсеналу тих, що властиві комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу. Провідними функціональними характеристиками вербального втілення ролі ДРУГ-КРИТИК є мовленнєвоактова / прагмасемантична – мовленнєві акти експресиви – експліцитні / імпліцитні висловлення негативної оцінки (які у конфліктогенному підтипі комунікативної ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу можуть сполучатися з іншими, які експліцитно виражають переривання дружніх взаємин, у тому числі і за рахунок номінативного позначення ролі НЕ ДРУГ) та тематична (тема «негативні риси / вчинки друга»).

У вербалізації ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА головну роль відіграють як мовленнєвоактові / прагмасемантичні характеристики висловлення (переважно мовленнєві акти репрезентативи-повідомлення та твердження з експліцитною / імпліцитною пропозицією), так і його структурно-інтераційні характеристики: мовне втілення цієї ролі можливе лише у респонсивній репліці. Номінативні засоби не беруть участі у вербалізації ролі ДРУГ-БАЙДУЖА ОСОБА.

Оказіонально має місце вербалізація ролі НЕ ДРУГ, коли ще до початку мовленнєвої взаємодії в одного з її учасників вже сформувалося бажання перервати дружні взаємини

Актуалізація декількох / усіх ролей з потенціалу кооперативної «Бесіди друзів» у межах одного діалогу засвідчує можливість поєднання усіх виявлених підтипів, тоді як сполучення з підтипами некооперативної «Бесіда друзів» демонструють лише такі як «Бесіда друзів – довірлива бесіда» та «Бесіда друзів – допомога».

Підбиваючи підсумки викладеному, стверджуємо, що застосований у роботі підхід дав можливість звести усе розмаїття комунікативних практик англomовних суб'єктів різного віку, соціального статусу тощо, пов'язаних дружніми стосунками, до певного конкретного набору типів та підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів», визначених актуалізованою у цій ситуації роллю суб'єкта. Виявлені в ході дослідження особливості ролей

засвідчують наявність у них певних спільних рис – відповідності / невідповідності рольовим правам та обов'язкам, а разом з цим і відмінностей когнітивного, комунікативного, вербального плану. Лінійні / нелінійні кореляції між роллю суб'єкта та типом / підтипом комунікативної ситуації «Бесіда друзів» дозволяють стверджувати про підтвердження гіпотези роботи.

Перспективи подальших студій вбачаємо в залученні до аналізу актуалізації виявлених ролей не лише вербальних, але й невербальних компонентів комунікації; з'ясуванні специфіки спілкування друзів у різних лінгвокультурах, різних соціальних і вікових групах; дослідженні ролей, актуалізованих різними типами дискурсивних особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Адлер, А. (2002). *Очерки по индивидуальной психологии* (пер. с нем. / науч. ред. А. М. Боковой). Москва: Когито-Центр.

Азнаурова, Э. С. (1988). *Прагматика художественного слова*. Ташкент: Изд-во «Фан» Узбек. ССР.

Алексеев, Л. П. (1990). *Речевые средства в завершающей фазе английского языка*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Киевский государственный университет, Киев.

Антология концептов: в 24-х т. (2005). (В. М. Карасик, И. А. Стернин (Ред.)). Т. 1. Волгоград: Перемена.

Арапова, О. А. (2004). *Концепт «ДРУЖБА»: системный и функционально-когнитивный анализ*. (Дис. канд. филол. наук). Башкирский государственный университет, Уфа.

Аристов, С. А. (2001). *Прагмалингвистическое моделирование мены коммуникативных ролей*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Тверской государственный университет, Тверь.

Аристотель (1988). *Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории*. Минск: Литература.

Багдасарян, В. Э., & Сулакшин, С. С. (2012). *Высшие ценности российского государства*. Москва: Научный эксперт.

Балацька, О. Л. (2013). *Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Баранов, А. Н. (2001). *Введение в прикладную лингвистику*. Москва: Эдиториал УРСС.

Безугла, Л. Р. (2020). Теоретико-методологічні засади лінгвопрагматичних досліджень дискурсу. Л. Р. Безугла (Ред.). *Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу: кол. монографія*. (с. 16–75). Вінниця: Нова книга.

Беляева, Е. М. (1992). *Грамматика и прагматика побуждения: английский язык*. Воронеж: Воронеж. Гос. ун-т.

Белєхова, Л. І. (2002). *Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект: монографія*. Київ: Айлант.

Белова, А. Д. (1997). *Лингвистические аспекты аргументации: монография*. Киев: Киев. ун-т им. Тараса Шевченко.

Белова, А. Д. (2002). Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Іноземна філологія*, 32, 11–14.

Белова, А. Д. (2006). Лінгвістичні перспективи і прогнози у ХХІ столітті. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*, 1, 22–31.

Богатирьова, Є. В. (2014) *Прагматистичні характеристики англomовних передвиборчих політичних дебатів*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Запорізький національний університет, Запоріжжя.

Бондаренко, Е. В. (2017). Картина мира и матричное моделирование как базовый метод ее анализа. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография*. И. С. Шевченко (Ред.). (с. 59–105). Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина.

Борисова, И. Н. (2005). *Русский разговорный диалог: структура и динамика*. Москва: Ком. Книга.

Бурбело, В. Б. (2002). Сучасні концепції дискурсу та лінгвопрагматичні засади дискурсології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 32–33, 79–84.

Вежбицкая, А. (1999). *Семантические универсалии и описание языков* (пер. с англ. А. Д. Шмелёва). Т. В. Булыгина (Ред.). Москва: Языки русской культуры.

Вежбицкая, А. (2001). *Понимание культур через посредство ключевых слов* (пер. с англ. А. Д. Шмелева). Москва: Языки славянской культуры.

Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу: кол. монографія. (2020). (Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М. та ін.). Л. Р. Безугла (Ред.). Вінниця: Нова книга.

Воробйова, О. П. (2011). Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*, 14(2), 53–63.

Выготский, Л. С. (1996). *Мышление и речь*. Москва: Лабиринт.

Герасимів, Л. Я. (2019). *Комунікативна ситуація звинувачення / виправдання в англomовних художніх текстах для дітей*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Херсонський державний університет, Херсон.

Гридасова, О. І. (2010). *Особливості актуалізації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Гридасова, О. І. (2011). Стереотипна сімейна роль як чинник соціально-інтеракційної організації конфронтаційної мовленнєвої взаємодії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 972, 17–23.

Гринишин, М. М. (2009). Статусно фіксований мовленнєвий акт прохання (на матеріалі художньої прози Івана Франка). (Т. 98). *Філологія. Мовознавство: наук. праці*, 85, 9–13.

Грущак, О. В. (2015). Вербалізація концепту AMICITIA / FRIENDSHIP в латинській та англійській мовах (на матеріалі паремій). *Актуальні проблеми гуманітарних наук*, 13, 169–175.

Гулієва, Д. О. (2018). *Реалізація комунікативних стратегій позитивної / негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації*. (Дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Гусева, М. А. (2008). *Гендерные и социолингвистические характеристики языковой личности*. Відновлено з <https://www.gramota.net/materials/2/2008/1-2/7.html>.

Дейк, ван Т. А. (1989). *Язык. Познание. Коммуникация* (пер. с англ., сост. Петров В. В. ; В. И. Герасимова (Ред.). Москва: Прогресс.

Дейк, ван Т. А. (2013). *Дискурс и власть: репрезентация доминирования в языке и коммуникации* (пер. с англ.). Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».

Дементьев, В. В. (1999). Лингвистический аспект светскости. *Вестник Омского университета*, 4, 85–88.

Дементьев, В. В. (2000). *Непрямая коммуникация и ее жанры*. Саратов: Сарат. ун-т.

Дементьев, В. В. (2006). Варьирование коммуникативных концептов. *Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс : сб. науч. тр.* (с. 5–24). Волгоград: Парадигма.

Демьянков, В. З. (1982). *Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. Серия «Тетради новых терминов». Вып. 2. Методы анализа текста*. Москва: Всесоюзный центр переводов ГКНТ и АН СССР.

Демьянков, В. З. (2002). Лингвопсихология как раздел когнитивной лингвистики, или где эмоция – там и когниция. *С любовью к языку*. (с. 29–36). Воронеж: ВГУ.

Диоген Лаэртский. (1979). *О жизнях, учениях и изречениях знаменитых философов*. Москва: Мысль.

Донець, П. М. (2005). Національно-культурна специфіка дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія*. І. С. Шевченко (Ред.). (с. 198–232). Харків: Константа.

Драздаускене, М.-Л.А. (1970). *Контактоустанавливающая функция речи (на материале английского языка)*. (Автореф. дисс. канд. филол. наук). Московский государственный педагогический институт иностранных языков. Москва.

Жаботинская, С. А. (1992). *Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка)*.

(Автореф. дис. доктора филол. наук). Московский государственный лингвистический университет, Москва.

Жаботинская, С. А. (2009). Концепт / домен-матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*, 168, 254–259.

Жаботинская, С. А. (2010). Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 928, 6–21.

Жаботинская, С. А. (2013). Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция. Коммуникация. Дискурс*, 6, 46–76. Відновлено з <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/zabotinskaa-s-a>.

Зарецкая, А. Н. (2012). *Особенности реализации подтекста в кинодискурсе: монография*. Челябинск: Абрис.

Земская, Е. А. (2004). *Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь*. Москва: Языки славянской культуры.

Зими́на, М. В., & Бойко, М. В. (2019). Ассоциативное поле концепта FRIENDSHIP в американской языковой картине мира. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 10, 210–214.

Ильин, Е. П. (2002). *Эмоции и чувства*. Санкт-Петербург: Питер.

Иная ментальность. (2005) (Карасик В. И., Прохвачева О. Г., Зубкова Я. В., Грабарова Э. В.). Москва: Гнозис.

Иванова, Е. Б. (2001). *Интертекстуальные связи в художественных фильмах*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Волгоградский государственный педагогический университет, Волгоград.

Игнатов, К. Ю. (2007). *От текста романа к кинотексту : языковые трансформации и авторский стиль (на англоязычном материале)*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва.

Кабірі, М. Х. (2018). Комуникативна ситуація самопрезентації: процесний та дискретний аспекти. *Science and Education: a New Dimension. Philology*, 160, 20–24.

Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография (2017). (Е. В. Бондаренко, А. П. Мартынюк, И. Е. Фролова, И. С. Шевченко). И. С. Шевченко (Ред.). Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина.

Карасик, В. И. (2002a). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена.

Карасик, В. И. (2002b). *Язык социального статуса*. Москва: ИТДГК «Гнозис».

Карасик, В. И. (2009). *Языковые ключи*. Москва: Гнозис, 2009.

Карасик, В. И., & Слышкин, Г. Г. (2007). Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии. *Антология концептов*. В. И. Карасик, И. А. Стернин (Ред.). (с. 12–14). Москва: Гнозис.

Кашкин В. Б., & Смоленцева, Е. М. (2005). Этностереотипы и табуированные темы в межкультурной коммуникации. *Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов*. (с. 246–252). Воронеж: ВГУ.

Кибрик, А. А. (1983). Лингвистические постулаты. Механизмы ввода и обработки знаний в системах понимания текста: *Труды по искусственному интеллекту: уч. записки Тарт. ун-та*, 621, 24–39.

Китайгородская, М. В., & Розанова, Н. Н. (2010). *Языковое существование современного горожанина: на материале языка Москвы*. Москва: Языки славянских культур.

Клепикова, Т. А. (2008). Синтаксические проекции интеракциональности сознания. *Вопросы когнитивной лингвистики: науч. журнал*, 1, 32–38.

Князева, Е. Н., & Курдюмов, С. П. (2007). *Синергетика. Нелинейность времени и ландшафты коэволюции*. Москва: Ком. Книга.

Кобзева, О. О. (2013a). Засоби реалізації мовленнєвого впливу в

американському судовому дискурсі. *Психолінгвістика. Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 14, 23–35.*

Кобзева, О. О. (2013b). Принцип розробки типології стратегій американського судового дискурсу. *Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу».* (с. 26–27). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Кобзева, О. О. (2017). *Стратегії та тактики судді в американському судовому дискурсі.* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків.

Коваль, Н. Є. (2017). Лексичний склад та термінологічний інструментарій англомовного судового дискурсу. *Одеський лінгвістичний вісник, 9, 93–97.*

Кожина, М. Н. (2003). Экстралингвистические (внелингвистические) стилиобразующие факторы функциональных стилей. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка.* М. Н. Кожина (Ред.). (с. 624–627). Москва: Наука: Флинта.

Колодина, Е. А. (2013). Статус кинодиалога в ряду соположных понятий: кинодиалог, кинотекст, кинодискурс. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2(1), 327–333.*

Кон, И. С. (2005). *Дружба.* 4-е изд., доп. Санкт-Петербург: Питер.

Кон, И. С. (1989). *Психология ранней юности.* Москва: просвещение.

Коняева, Е. В. (2014). Концепт «дружба» по данным научных исследований. *Современные коммуникации: Язык. Человек. Общество. Культура: сборник статей.* (с. 45–51). Екатеринбург: УМЦ УПИ.

Концепт Дружба. Відновлено з <http://images.km.ru/education/referats/46380.htm>.

Коротка, С. Г. (2013). Прагматична і концептуальна складові комунікативної ролі “довірений друг” в діалогах роману Сола Беллоу “Герzog”.

Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 1051, 88–92.

Косоногова, О. В. (2008). Юридический дискурс: лингвопрагматика имени собственного. Відновлено з http://www.zpu-journal.ru/zpu/2008_2/Kosonogova.pdf.

Крапивкина, О. А., & Непомилов, Л. А. (2014). Юридический дискурс: понятие, функции, свойства. *Гуманитарные научные исследования, 9*. Відновлено з <http://human.snauka.ru/2014/09/7855>.

Красных, В. В. (2003). «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис.

Крысин, Л. П. (2003). Введение. Проблема социальной и функциональной дифференциации языка в современной лингвистике. *Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация*. (с. 11–29). Москва: Языки славянской культуры.

Кубрякова, Е. С. (1997). *Части речи с когнитивной точки зрения*. Москва: Ин-т языкознания РАН.

Кубрякова, Е. С. (1994). Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус. (Т. 53). *Известия РАН. Серия литературы и языка, 2*, 3–15.

Кудоярова, О. В. (2007). *Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англомовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Кусько, К. Я. (2004). Когнітивно-дискурсивний потенціал інформативного трансферу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 635*, 91–94.

Лунцова, О. М. (2007). *Градиент концепт дружба – мир – вражда в русской и английской лингвокультурах (на материале лексики и фразеологии)*. (Дисс. канд. филол. наук). Волгоградский государственный педагогический университет, Волгоград.

Макаров, М. Л. (2003). *Основы теории дискурса*. Москва: Гнозис.

Маріна, О. С. (2015). *Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі англомовного поетичного дискурсу): монографія*. Херсон: Атлант.

Мартинюк, А. П. (2004). *Конструювання гендеру в англомовному дискурсі*. Харків: Константа.

Мартинюк, А. П. (2006). Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу). (Автореф. дис. доктора філол. наук). Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ.

Мартинюк, А. П. (2007). Прототип як операційна одиниця перекладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 772, 15–18.

Мартинюк, А. П. (2012). *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Марчук, Ю. Н. (1985). *Методы моделирования перевода*. Москва: Наука.

Матушевська, Н. В. (2019). *Комунікативна ситуація спокуси у сучасному англомовному кінодискурсі: когнітивно-комунікативний аспект*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Херсонський державний університет, Херсон.

Матюхина, Ю. В. (2004). *Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе XVI–XX вв.* (Дис. канд. філол. наук). Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков.

Матюхіна, Ю. В. (2014). Small Talk як різновид англійської фатичної метакомунікації: аспект діяхронії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 1102, 65–70.

Минский, М. (1979). *Фреймы для представления знаний*. Москва: Энергия.

Морозова, О. І. (2008а). *Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови)*.

(Автореф. дис. доктора філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

Морозова, О. І. (2008b). Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 811, 41–45.

Морозова, Е. И. (2010). Мироззренческие параллели в трактовке терминов «дискурс», «контекст», «ситуация». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 897, 99–105.

Мусаєва, Р. Ш. (2013). Дружня Бесіда в термінах дискурсології. *Матеріали V міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика і Романістика: перший рубіж нового тисячоліття»* (с. 125–126). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Мусаєва, Р. Ш. (2014). Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 1124, 137–143.

Мусаєва, Р. Ш. (2015a). Особливості актуалізації ролі Друг-Приємний співрозмовник у ситуації «Бесіда Друзів». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 81, 119–125.

Мусаєва, Р. Ш. (2015b). Специфіка структури Ролі Друг. *Матеріали XIV міжнародної наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 148–149). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Мусаєва, Р. Ш. (2015c). Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали VI міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології»* (с. 89–90). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Мусаєва, Р. Ш. (2017a). Діапазон ролей у некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVI наукової конференції з*

міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (с. 84–85). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Мусаєва, Р. Ш. (2018a). Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Conference Proceedings «Modern philological research: a combination of innovative and approaches»* (с. 181–183). Tbilisi.

Мусаєва, Р. Ш. (2018b). Вплив ролей суб'єкта на розвиток комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVII наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 117–119). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Мусаєва, Р. Ш., & Фролова, І. Є. (2019a). Когнітивно-комунікативні параметри актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА комунікативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Іноземна філологія*, 132, 90–102.

Мусаєва, Р. Ш. (2019b). Моделі когнітивної ситуації “Бесіда друзів”. *Science and Education: a New Dimension: Philology*, 210, 49–51.

Мусаєва, Р. Ш. (2019c). Ролі суб'єкта в некооперативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 90, 13–19.

Мусаєва, Р. Ш. (2020). Об'єктивація ролі Друг у професійних дискурсах. *Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів»* (с. 86–89). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Науменко, Л. П. (2017). *Сучасний англомовний бізнес-дискурс: комунікативно-прагматичне та лінгвоконцептуальне моделювання*. (Автореф. дис. доктора філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Немов, Р. С. (1997). *Психология: общие основы психологии*. (Т. 1). Москва: Владос.

Новожилова, К. Р. (2018). Референтная ситуация в нарративном дискурсе и её текстуализация. *Немецкая филология в СПбГУ: Дискурсивные аспекты*

языковых феноменов. (с. 63–71). Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.

Носолевська, В. Л. (2014). Особливості англомовного дискурсу авіабудування (на матеріалі навчальної літератури). *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*, 2(74), 260–264.

Опря, Е. С. (2018). Актуализация концепта «друг» в молодежном узусе современного английского языка (на примере номинации *bro*) и ее производных. *Вестник ТГПУ*, 7(196), 38–41.

Осипян, М. С. Национальная специфика речевого жанра “SMALL TALK” / “СВЕТСКАЯ БЕСЕДА”. Відновлено з <http://rud.exdat.com/docs/index-804297.html>.

Остин, Дж. (1986). Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, 22–129.

Падучева, Е. В. (1996). *Семантические исследования*. Москва: Языки русской культуры.

Падучева, Е. В. (2002). *Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений)*. Москва: Эдиториал УРСС.

Передон, Н. О. (2018). *Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегій і тактик учасників комунікативної ситуації «Примирення» (на матеріалі англійської мови)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Херсонський державний університет, Херсон.

Петлюченко, Н. В. (2009). *Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія*. Одеса: Астропринт.

Петренко, О. М. (2018). *Стратегії невічливості у дискурсі драм В. Шекспіра: когнітивно-прагматичний аспект*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Петровский, В. А. (1996). *Личность в психологии: парадигма субъективности: учеб. пособие*. Ростов-н/Д: Феникс.

Полюжин, М. М. (2004). Про когнітивно-прагматичні процедури «декодування» тексту. *Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес»*. (с. 237–239). Чернівці: Рута.

Почепцов, Г. Г. (1981). Фатическая метакоммуникация. *Семантика и прагматика синтаксических единств*. (с. 52–59). Калинин: Калинин. ун-т.

Почепцов, О. Г. (1986). *Основы прагматического описания предложения: монография*. Київ : Вища школа.

Приходько, А. Н. (2003). Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 609, 84–88.

Приходько, А. Н. (2006). Концепт как трехмерное метальное образование. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія»*, 726, 20–25.

Приходько, Г. І. (2014). Особливості стратегій мовленнєвої комунікації чоловіків і жінок. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. Філологічні науки (мовознавство)*, 2, 109–111.

Пудровська, Т. М. (2000). *Мовленнєві акти офератив і деклінатив у системі мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Ремхе И. Н. *Статус модели в лингвистических науках и ее реализация в когнитивном моделировании языка*. Відновлено з <https://cyberleninka.ru/article/n/status-modeli-v-lingvisticheskikh-naukah-i-ee-realizatsiya-v-kognitivnom-modelirovanii-yazyka>.

Руденко, Д. И. (1990). *Имя в парадигмах «философии языка»*. Харьков: Основа.

Рыжков, В. А. (1988). Особенности стереотипизации, необходимо сопровождающей социализацию индивида в рамках определенной

национально-культурной общности. *Языковое сознание: стереотипы и творчество*. (с. 4–16). Москва : АН СССР. Ин-т яз-ния.

Рябкова, Е. С. (2010). *Специфика концептов позитивных межличностных отношений в английской лингвокультуре*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). ГОУ ВПО «Поволжская государственная социально-гуманитарная академия», Самара.

Самохіна, В. О. (2012). *Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Селиванова, Е. А. (2002). *Основы лингвистической теории текста и коммуникации*. Київ: ЦУА «Фитосоціоцентр».

Сенека. (2000). *Письма к Луцилию*, III, Кн. 2. Москва: Алетея; Новый Акрополь.

Серль, Дж. (1986a). Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, 170–194.

Серль, Дж. (1986b). Косвенные речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, 195–222.

Славова, Л. Л. (2016). Домінантні мовленнєві акти у складі дискурсу американського та українського політика. *Studia linguistic*, 9, 320–325.

Слышкин, Г. Г. (2000). От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Academia.

Слышкин, Г. Г. (2004). *Лингвокультурные концепты и метаконцепты: монография*. Волгоград: Перемена.

Слышкин, Г. Г., & Ефремова, М. А. (2004). *Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа)*. Москва: Водолей Publishers.

Солодухо, Н. М. (2005). Методология ситуационного подхода в научном познании. *Фундаментальные исследования*, 8, 85–87.

Солощук, Л. В. (2006). *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі: монографія*. Харків: Константа.

Солощук, Л. В. (2009). *Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі*. (Автореф. дис. доктора філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Солощук, Л. В. (2015). Дискурсивна особистість у світлі теорії полікодовості комунікативного процесу. *Записки з романо-германської філології*, 1(34), 160–167.

Солощук, Л. В. (2017). Невербальні компоненти комунікації як засоби створення комічного ефекту у сучасному англомовному дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 116, 59–62.

Сорока, Ю. Г. Кинодискурс повседневности постмодерна Відновлено з [http: www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/soroka.doc](http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/soroka.doc).

Стернин, И. А. (2001). *Введение в речевое воздействие*. Воронеж: АОЗТ «Полиграф».

Судус, Ю. В. (2018). *Мовленнєві тактики реалізації стратегії дискредитації в англомовному дипломатичному дискурсі*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Запорізький національний університет, Запоріжжя.

Сухих, С. А., & Зеленская, В. В. (1998). *Прагматическое моделирование коммуникативного процесса*. Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та.

Тарасов, Е. Ф. (1979). К построению теории коммуникации. *Теоретические и прикладные проблемы речевого общения: сб. науч. тр.* Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, А. М. Шахнарович (Ред.). (с. 5–147). Москва: Наука.

Тарасова, Е. В. (2000). Речевая системность в терминах лингвопрагматики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 471, 273–279.

Телия, В. Н. (1996). *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры.

Тер-Минасова, С. Г. (2007). К вопросу о норме в языке и культуре. *Тверской лингвистический меридиан: сб. науч. ст.*, 7, 8–16. Л. П. Рыжова (Ред.). Тверь: Твер. Гос. ун-т.

Токарева, И. И. (2001). *Этнолингвистика и этнография общения: монография*. Минск: МГЛУ.

Трубаева, Е. И., & Симон, С. Н. (2016). Языковые средства репрезентации концепта «Дружба» в современном английском языке. *Филологические науки. (Ч. 2). Вопросы теории и практики*, 2(56), 154–156.

Турченко, В. О. (2014). *Когнітивно-комунікативні характеристики концепту скромність в англomовному дискурсі XIV–XXI століть*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Ущина, В. А. (2015). *Позиціонування суб'єкта в англomовному дискурсі ризику: соціо-когнітивний аспект: монографія*. Луцьк: Вежа-Друк.

Федоров, М. А., & Жигачева, Е. С. (2014). Деятельностная составляющая как основной этнокультурный маркер концептов «Помощь» и «Help». *Вестник Бурятского государственного университета*, 11, 64–67.

Федотова, О. С. (2016). Когнитивное моделирование как метод познания и изучения объекта в научных исследованиях. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 4(46), 199–202.

Фенина, В. В. (2005). *Речевые жанры SMALL TALK и СВЕТСКАЯ БЕСЕДА в англо-американской и русской культурах*. (Дис. канд. філол. наук). Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовская государственная академия права», Саратов.

Фещенко, О. В. (2017). *Інституційність дискурсу американського слідства*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Формановская, Н. И. (1994). Прагматика побуждения и логика языка. *Русский язык за рубежом*, 5–6, 34–40.

Формановская, Н. И. (2002). *Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход*. Москва: Русский язык.

Фролова, І. Є. (2009). *Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Фролова, І. Є. (2013). Суб'єкт як чинник дискурсивної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов», 1051*, 106–111.

Фролова, І. Є. (2015a) *Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі*. (Дис. доктора філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Фролова, І. Є. (2015b). *Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі*. (Автореф. дис. доктора філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

Фролова, І. Є. (2015c). Роль суб'єкта дискурсу у формуванні соціокультурного середовища. *Матеріали Шостого міжнародного наукового форуму «Сучасна англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології»*. (с. 141–143). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Фролова, І. Е. (2017). Конфронтация как стратегия англоязычного дискурса. *Как нарисовать портрет птицы: кол. монография*. И. С. Шевченко (Ред.). (с. 148–201). Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина.

Хаметова, М. Ф. (2010). Национально-культурные особенности концепта «дружба» в англоязычной картине мира. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Лингвистика», 10*, 97–101.

Хизова, М. А. Концепт «дружба» в русской и английской лингвокультурах (на материале русского и английского языков). Відновлено з <http://cheloveknauka.com/kontsept-druzhba-v-russkoy-i-angliyskoy-lingvokulturah>.

Цыбина, Л. В. (2006). Структура и параметрические характеристики кинематографического дискурса. *Лингвистические и экстралингвистические проблемы коммуникации: теоретические и прикладные аспекты: межвузовский сб. науч. тр., 5*. Саранск: Морд. гос. ун-т им. Н. П. Огарева.

Відновлено з <http://www.fld.mrsu.ru/wp-content/uploads/2010/02/%D0%92%D1%8B%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-5.doc>.

Цицерон. (1993). *О старости. О дружбе. Об обязанностях*. Москва: Наука.

Чайка, Л. В. (2019). *Типологія вербальних конфліктів в англomовному дискурсі: поліпарадигмальний аспект*. (Автореф. дис. доктора філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

Чернявская, В. Е. (2001). Дискурс как объект лингвистических исследований. *Текст и дискурс: проблемы экономического дискурса : сб. науч. работ*. (с. 11–22). Санкт-Петербург: Санкт-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов.

Шваб, Т. О. (2006). *Еволюція концепту «Героїзм» в англійській мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та ранньоанглійського періодів)*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Шевченко, И. С. (1998). *Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительное предложение 16–20 вв.: монография*. Харьков: Константа.

Шевченко, І. С. (2005a). Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія*. І. С. Шевченко (Ред.). (с. 9–20). Харків: Константа.

Шевченко, І. С. (2005b). Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія*. І. С. Шевченко (Ред.). (с. 105–117). Харків: Константа.

Шевченко, И. С. (2017). Концептуализация коммуникативного поведения в дискурсе. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография*. И. С. Шевченко (Ред.). (с. 106–147). Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина.

Шевченко, И. С., & Морозова, Е. И. (2003). Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 586, 33–38.

Шейгал, Е. И. (2004). *Семиотика политического дискурса*. Москва: ИТДГК «Гнозис».

Шейгал, Е. И. (2006). Концепты и категории дискурса. *Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс* : сб. науч. тр. (с. 24–39). Волгоград: Парадигма.

Шмелев, А. Д. (2002). *Русская языковая модель мира: материалы к словарю*. Москва: Языки русской культуры.

Эпиктет. (1997). Беседы, II, 22, 30. Москва: Ладомир.

Юшкевич, В. І. (2016). *Тематичні моделі англомовного ділового дискурсу*. (Дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків.

Якобсон, Р. О. (1985). Язык в отношении к другим системам коммуникации. *Избранные работы*. (с. 319–330). Москва: Прогресс.

Annis, D. B. (1987). The Meaning, Value, and Duties of Friendship. *American Philosophical Quarterly*, 24, 349–56.

Argyle, M., & Cook, M. (1976). *Gaze and Mutual Gaze*. London: Cambridge University Press.

Badhwar, N. K. (1987). Friends as Ends in Themselves. *Philosophy & Phenomenological Research*, 48, 1–23.

Berger, C. R. (1996). A plan-based approach to strategic communication. *Cognitive bases for interpersonal communication*. (p. 34–67). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bower, G. H., Black, J. B., & Turner, T. J. (1979). Scripts in memory for texts. *Cognitive Psychology*, 11, 177–220.

Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: CUP.

Bubel, C. (2006). The linguistic construction of character relations in TV drama: Doing friendship in Sex and the City. *Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie der Philosophischen Fakultten der Universitt des Saarlandes*. Saarbrcken: Universitaet des Saarlandes.

Card, R. F. (2004). Consequentialism, Teleology, and the New Friendship Critique. *Pacific Philosophical Quarterly*, 85, 149–72.

Cocking, D., & Kennett, J. (1998). Friendship and the Self. *Ethics*, 108, 502–27.

Conee, E. (2001). Friendship and Consequentialism. *Australasian Journal of Philosophy*, 79, 161–79.

Cook, G. (1990). Transcribing infinity: Problems of context presentation. *Journal of Pragmatics*, 14(1), 1–24.

Cook, G. (1992). *The Discourse of Advertising*. London and New York: Routledge.

Croft, W., & Cruse, D. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: CUP.

Culpeper, J. (2005). Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 1, 35–72.

Culpeper, J. (2011). *Impoliteness: Using language to Cause Offence*. Cambridge: CUP.

Davis, J. A. (1985). *The logic of Causal Order*. London: Sage.

Dijk, van T. A. (2008). *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. Cambridge: CUP.

Firth, J. P. (1957). Ethnographic analysis and language in reference to Malinovsky's view. *Man and culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowsky*. J. R. Firth (Ed.). (p. 93–118). London: Routledge and Kegan Paul.

Flick, U. (1995). Social representations. *Rethinking psychology*. (p. 70–96). London; New York: Longman.

Franck, D. (1975). Zur Analyse indirekter Sprechakte. *Beitrage zur Grammatik und Pragmatik*. (S. 219–232). Kronberg/Ts.: Scriptor.

Friedman, M. A. (1989). Friendship and Moral Growth. *Journal of Value Inquiry*, 23, 3–13.

Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. Oxford: Blackwell.

Goodwin, C. (1981). *Conversational Organization*. New York: Academic Press.

Grosz, B. I. (1986). The representation and use of focus in a system for understanding dialogues. Proceedings of the Fifth International Joint Conference on Artificial Intelligence. (p. 336–352). Cambridge: Morgan Kaufmann Publishers, Inc.

Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotics*. London: Edward Arnold.

Harré, R. (1995). Discursive psychology. *Rethinking Psychology*. (p. 143–159). London; New York: Longman.

Henne, H. (1984). Gegensprechanlagen – Literarische Dialoge (Botho Strauß) und linguistische Gesprächsanalyse. *Gespräche zwischen Alltag und Literatur*. (S. 1–19). Tübingen: Niemeyer.

Henne, H., & Rehbock, H. (1982). *Einführung in die Gesprächsanalyse*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Hoffman, E. (1997). Love as a Kind of Friendship. *Sex, Love, and Friendship: Studies of the Society for the Philosophy of Sex and Love 1977–92*. (p. 109–119). Amsterdam: Rodopi.

Hymes, D. (1972(a)) Models of the interaction of language and social life. *Directions in sociolinguistics: The Ethnography of communication*. (p. 35–71). New York: Holt, Rinehart & Winston.

Hymes, D. (1972(b)) On Communicative competence. *Sociolinguistics* (Ed. by J. B. Pride, J. Holmes). (p. 269–293). Harmondsworth: Penguin Books.

Krysanova, T. (2019). Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition. Communication. Discourse*, 19, 55–77.

Lakoff, G., & Sweetser, E. (1994). Foreword. F. Fauconnier. *Mental Spaces*. (p. ix-xvi). Cambridge: CUP.

Langacker, R. W. (2001). Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics*, 12(2), 143–188.

Langacker, R. W. (1987) *Foundations of cognitive grammar*. (Vol. 1: Theoretical Prerequisites). Stanford: SUP.

Langacker, R. W. (2000). *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

Levinson, S. C. (2000). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Magnusson, D. (1981). Wanted: A Psychology of Situations. *Towards a Psychology of Situations: An Interactional Perspective*. (p. 9–36). Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates.

Malinovsky, B. (1935). *An ethnographic theory of language. Coral gardens and their magic*. (Vol. II., Part IV). London: Allen and Unwin.

Malinowski, B. (1972). Phatic communion. *Communication in face-to-face interaction*. (p. 146–152). Harmondsworth.

Moore, T., & Carling, C. (1982). *Understanding language: towards a Post-Chomskyan linguistics*. London: Macmillan.

O'Driscoll, I. (2013). The role of language in interpersonal pragmatics. *Journal of Pragmatics*, 58, 170–181.

Reis, O. *Patterns in Identity Change and Development in Relationships With Mothers and Friends*. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0743558403258115>.

Rosenberg, St. T. (1980). Frame-based Text Processing. *Frame Concepts and Text Understanding*. (Ed by D. Metzing). (p. 96–120). Berlin: Walter de Gruyter.

Schank, G., & Schoenthal, G. (1983). *Gesprochene Sprache. Eine Einführung in Forschungsansätze und Analysemethoden*. 2 Aufl. Tübingen: Niemeyer.

Schank, R. C. (1994). Goal-based scenarios. *Beliefs, reasoning and decision making*. (p. 1–32). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Schank, R. C., & Abelson, R. P. (1977). *Script, plans, goals, and understanding: an inquiry into human knowledge structures*. Hillsdale (NJ): Laurence Erlbaum Associates.

Schegloff, E., & Sacks, H. (1973). Opening up closing. *Semiotica*, 7/4, 289–327.

Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.

Schröder, H. (1995). Tabuforschung als Aufgabe interkultureller Germanistik. Ein Plädoyer. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 21. (S. 15–36). München: Iudicium.

Searle, J. R. (2002). Speech Acts, Mind and Social Reality. *Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussion with John R. Searle*. (p. 3–16). Dordrecht: Kluwer, 2002.

Sinclair, J. M., & Coulthard, M. (1975). *Towards an Analysis of Discourse*. London etc.: OUP.

Sökelland, W. (1980). *Indirektheit von Sprechhandlungen*. Tübingen: Niemeyer.

Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford: Blackwell.

Tannen, D. (1994). *Gender and Discourse*. New York, Oxford: OUP.

Tedesco, M. (2006). Indirect Consequentialism, Suboptimality, and Friendship. *Pacific Philosophical Quarterly*, 87, 567–77.

Tsui, A. (1995). *English Conversation*. Oxford: OUP.

Watts, R. (2003). *Politeness*. Cambridge: CUP.

Whiting, J. E. (1986). Friends and Future Selves. *Philosophical Review*, 95, 547–80.

Woodcock, S. (2010). Moral schizophrenia and the paradox of friendship. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/utilitas/article/moral-schizophrenia-and-the-paradox-of-friendship/9B0E808423186527067F566B5B271829>.

Wunderlich, D. (1972). Sprechakte. Pragmatik und sprachliches Handeln: mit einer Kritik am Funkkolleg “Sprache”. (S. 69–188). Fr./M.: Athenäum.

Yemelyanova, O. V., & Chernysh, M. V. (2019). The category of modality in educational discourse. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія «Філологічні науки», 175, 324–328.*

Znaniiecki, F. Social Relations and Social Roles: The Unfinished Systematic Sociology. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/Social_Relations_and_Social_Roles.html?id=JaqxAAAAIAAJ&redir_esc=y.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ І ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Винні зірки. Відновлено з <https://ua.kinorium.com/680494/info/>.

Відчайдушні домогосподарки. Відновлено з <https://megogo.net/ua/view/1504601-vidchaydushni-domogospodarki-2-sezon.html>.

«Відчайдушні домогосподарки»: життя чи казка? Відновлено з <https://www.umoloda.kiev.ua/number/640/211/23187/>.

Доктор Хаус. Відновлено з http://moviestape.net/katalog_serialiv/dramy/1720-doktor-haus.html.

Дружба та дружні стосунки: навіщо, як, з ким? Психологік: енциклопедія практичної психології. Відновлено з http://psychologis.com.ua/druzhba_i_druzheskie_otnosheniya_dvoe_zn_zachemzpt_kakzpt_s_kem_vop_zn.htm.

Дружба. Відновлено з <http://ukrlibrary.com.ua/books/28/1/5/5404.html>.

Друзі. Відновлено з <https://uaserials.pro/105-druzi-sezon-1.html>.

Жених напрокат. Відновлено з <http://baskino.me/films/komedii/118-zhenih-naprokat.html>.

Кино: энциклопедический словарь. (1986). С. И. Юткевич (гл. ред.). Москва: Советская энциклопедия.

Кинодискурс. Энциклопедия «Дискурсология». Відновлено з <https://cyberleninka.ru/article/n/kinodiskurs/viewer>.

Комедія. Відновлено з <https://ictv.ua/ua/uncategorized/vyhidni-bez-pamyati-komediya-pohmillya-u-vegasi-vsi-chastyny-na-ictv/>.

Краткий словарь когнитивных терминов (1997). Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. Москва: Фил. Ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова.

Методология. Энциклопедия социологии. Словари и Энциклопедии на Академике. Відновлено з <https://dic.academic.ru/dic.nst/socio/2124/Методология>.

Мещеряков, Б., & Зінченко, В. *Большой психологический словарь*. Відновлено з https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/index.php.

Напрямки дослідження проблеми дружби в психології. (2010). Відновлено з http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Psihologia/72653.doc.htm.

Новий канал. Відновлено з <http://www.novy.tv/serial/133/Spletnica/about>.

Обязанности и функции помощника руководителя – Business Booster. 2019. Відновлено з <http://bbooster.online>>Статті.

Один день. Відновлено з https://uakino.club/film/genre_melodrama/1225-odin-den.html.

Пліткарка. Відновлено з http://moviestape.net/katalog_serialiv/melodramy/602-plitkarka.html.

Плюсы та минусы дружбы в коллективе. Відновлено з <https://www.express-service.com.ua/office-expert/010/07/>.

Похмілля. Частина 3. Відновлено з https://megogo.net/ua/view/2453141-pohmillya-chastina-iii.html?video_view_tab=comments

Психологический словарь. Відновлено з <http://www.voppsy.ru/dictionary.htm>.

Психология Дружбы. Відновлено з <http://www.troek.net/http://www.ref.by/refs/68/27331/1.html>.

Психологічні ролі і соціальне буття людини. Відновлено з <http://ua.textreferat.com/referat-10018-2.html>.

Русский язык. (1979). Энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия.

Словник української мови. Академічний тлумачний словник. Відновлено з <http://sum.in.ua/s/kanon>.

Справжня дружба. Відновлено з <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pv1f.html>.

Суперзірка. Відновлено з <https://megogo.net/ua/view/1403081-superzirka.html>

Тупий і ще тупіший тупого: Коли Гаррі зустрів Ллойда. Відновлено з http://kinanema.net/load/filmi_ukrajinskoju/tupij_ta_shhe_tupishij_tupogo_jak_garri_zustriv_lloyda_2003_online_ukrajinskoju/120-1-0-2962

Фільм Винні зірки. Відновлено з <https://kino-teatr.ua/uk/film/fault-in-our-stars-45249.phtml>

Холостячки. Відновлено з <https://uakino.club/film/romantic/4237-holostyachki.html>

Хороший ассистент – будущий руководитель – Work.ua (2015). Відновлено з <http://w.w.w.work.ua.>career>

Цікаві факти про серіал «Друзі». Відновлено з <https://www.factday.net/2-5-cikavi-fakty-pro-druziv.html>.

Що таке справжня дружба? Відновлено з <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pv1f.html>.

25 років успіху. «Друзі» визнали найпопулярнішим серіалом серед підлітків. Відновлено з <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/01/30/235367/>

5 потребностей в браке. Дружба. Энциклопедия отношений. Психотерика. Відновлено з https://psychoterica.com/poleznie-statii/5_potrebnostey_v_brake_2.

25 Best Bible verses About Friendship-Encouraging Friends Qnotes. Retrieved from <https://www.biblestudytools.com/topical-verses/friendship-bible-verses/>

A Dictionary of American Proverbs (1996). Oxford: OUP.

Crystal, D. (1992). An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Blackwell.

Friendship idioms – Learn English – Education ABC. Retrieved from <https://www.abc.net.au/education/learn-english/friendship-idioms/11074378>.

Friendship. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/friendship/>.

Hart, R. 29 *Beautiful Bible Verses About Friendship*. Retrieved from <https://www.ryanhart.org/friendship-bible-verses/>.

Helm, B. (2005). *Friendship*. *Stanford encyclopedia of philosophy* (31st July 2007). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/friendship/> (2005)

Idioms About Friendship. Retrieved from [www.idioms-about-friendship](http://www.idioms-about-friendship.com/)

Merriam Webster's Collegiate Dictionary (1993). Tenth edition. Springfield, Mass.

Online English Synonym Dictionary (2015). Retrieved from <http://www.synonymy.com/>

Quotes about friendship. Retrieved from [https://www.goodreads.com/](https://www.goodreads.com/quotes/tag/friendship)

Skeat, W. (1961). *Concise Etymological Dictionary of English Language*. Oxford: Oxford Clarendon Press.

Summa culturologiae: энциклопедия. Social Science. 2018. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books>.

The Science and Philosophy of Friendship. Retrieved from <https://www.brainpickings.org/2013/09/19/aristotle-friendship/>

Theories about Friendship. Retrieved from http://changingminds.org/explanations/theories/a_friendship.htm.

Urdang, L. (1978). *The Basic Book of Synonyms and Antonyms*. Chicago: Signet.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

A Girl Like Her, by Amy S. Weber, Danny Roth, Jeffrey Spilman, Radish Creative Group&Bottom Line Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=a-girl-like-her.

A Novel Romance, by Mark Griffiths. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=a-novel-romance.

About Alex, by Jesse Zwick, Screen Media Films. Retrieved from https://www.scripts.com/script/about_alex_2148.

Bachelorette, by Elan Gale, NZK Productions. Retrieved from https://www.scripts.com/script/bachelorette_3409.

Bad Moms, by Jon Lucas and Scott Moore, Apatow Productions. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=bad-moms.

Bad Turn Worse, by Zeke Hawkins and Simon Hawkins, Rough & Tumble Films. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=bad-turn-worse.

Between Us, by Rafael Palacio Illingworth, Caviar Nora Films. Retrieved from https://www.scripts.com/script/between_us_3971.

Bridesmaids, by Judd Apatow, Barry Mendel, Clayton Townsend, Apatow Productions Relativity Media. Retrieved from http://screenplayexplorer.com/wpcontent/scripts/Bridesmaids_Screenplay.pdf.

Case №39, by Christian Alvar, Steve Gaven and Kevin Michen, Paramount Pictures. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/a2/case-39-script-transcript.htm.

Cashback, Lene Bausager, Sean Ellis, Left Turn Films, Lipsync Productions, Ugly Duckling Productions. Retrieved from <http://www.imdb.com/title/tt0460740/quotes>.

Catch and Release, by Susannah Grant, Relativity Media. RETRIEVED FROM http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=catch-and-release.

Celeste & Jesse Forever, by Jennifer Todd, Suzanne Todd, Envision Media Arts Team Todd. Retrieved from <http://www.imsdb.com/scripts/Celeste-&-Jesse-Forever.html>.

Charlie Bartlett, by Sidney Kimmel, Barron Kidd, Jay Roach, David Permut, SKE. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/c/charlie-bartlett-script-transcript.html.

Chatroom, by Laura Hastings-Smith, Alison Owenhttp, Ruby Films. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=chatroom.

Clerks II, by Scott Mosier, View Askew Productions, The Weinstein Company, Metro-Goldwyn-Maye. Retrieved from <http://www.imdb.com/title/tt0424345/quotes>.

Coffee Shop, by Dave Alan Johnson. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=coffee-shop..

Desperate Housewives, Season 08, Episode 01, *Secrets that I never want to know*. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=desperate-housewives&episode=s08e01.

Desperate Housewives, Season 08, Episode 07, *Always in Control*. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=desperate-housewives&episode=s08e07.

Desperate Housewives, Season 08, Episode 09, *Putting together*. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=desperate-housewives&episode=s08e09.

Disclosure, by Barry Levinson and Michael Crichton, Filming Locations Productions. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=disclosure.

Drinking Buddies, by Joe Swanberg, Burn Later Productions. Retrieved from https://www.scripts.com/script/drinking_buddies_7286.

Dumb and Dumber to, by Charles B. Wessler, Riza Aziz, Joey McFarland, Bradley Thomas, New Line Cinema, Red Granite Pictures, Conundrum Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=dumb-and-dumber-to.

Fireproof, by Alex Kendrick, Stephen Kendrick, David Nixon, Sherwood Pictures. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/f/fireproof-script-transcript-christian.html.

For a Good Time, Call, by Josh Kesselman, Lauren Miller, Jennifer Weinbaum, AdScott Pictures. Retrieved from https://www.scripts.com/script/for_a_good_time%2C_call..._8397.

Friends, Season 01, Episode 10, *The one after Joey and Rachel kiss*. Retrieved from <http://www.livesinabox.com/friends/1001.shtml>.

Gimme the Loot, by Adam Leon, IFC Films. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=gimme-the-loot.

Gossip Girl, Season 01, Episode 01, *Pilot*. Retrieved from [www.http://gossip-girl.hypnoweb.net/episodes-/saison-1/101-pilot/script](http://www.gossip-girl.hypnoweb.net/episodes-/saison-1/101-pilot/script).

Gossip Girl, Season 01, Episode 03, *Poison Ivy*. Retrieved from <https://www.vulture.com/2012/12/gossip-girl-recap-season-1-episode-3.html>.

Grown Ups, by Jack Giarraputo, Adam Sandler, Columbia Pictures, Happy Madison Productions. Retrieved from <http://www.moviemistakes.com/film8523/quotes>.

Hair Brained, by Sarah Bird, Billy Kent, Avram Ludwig, Love Lane Pictures. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=hairbrained.

He's Just Not That into You, by Nancy Juvonen, New Line Cinema Flower Films. RETRIEVED FROM <http://www.imsdb.com/scripts/He%27s-Just-Not-That-Into-You.html>.

House MD, Season 02, Episode 11, *Need to know*. Retrieved from <http://www.housemd-guide.com/season2/212happiness.php>.

House MD, Season 02, Episode 13, *Skin deep*. Retrieved from <http://www.housemd-guide.com/season2/213skindeep.php>.

House MD, Season 01, Episode 11, *Detox*. Retrieved from <http://www.housemd-guide.com/season1/111detox.php>.

House MD, Season 05, Episode 01, *Dying Changes Everything*. Retrieved from <http://www.housemdguide.com/season5/501dying.php>.

House MD, Season 01, Episode 07, *Fidelity*. Retrieved from http://en.wikiquote.org/wiki/House_%28Season_1%29.

House MD, Season 03, Episode 07, *Son of a Coma Guy*. Retrieved from http://en.wikiquote.org/wiki/House_%28Season_3%29.

House MD, Season 03, Episode 22, *Resignation*. Retrieved from http://en.wikiquote.org/wiki/House_%28Season_3%29.

I Love you, man, by John Hamburg, Bernard Gayle Productions. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/i/i-love-you-man-script.html.

Just Friends, by Roger Kumble, Anthony B. Richmond Productions. Retrieved from <http://www.allsubs.org/search-movie-quotes/just+friends/>.

Let's Be Cops, by Luke Greenfield, TSG Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=lets-be-cops.

Life partners, by Susanna Fogel, Black Sheep Entertainment, Minerva Productions, Sandia Media. Retrieved from https://www.scripts.com/script/life_partners_12564.

LOL, by Michael Shamberg, Stacey Sher, Tish Cyrus, Mandate Pictures Double Feature Films. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=lol-2011.

Love, Rosie, by Robert Kulzer, Constantin Film, Canyon Creek Films, Octagon Films. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=love-rosie.

Made of Honor, by Neal H. Moritz, Original Film Columbia Pictures. Retrieved from <http://www.allsubs.org/search-movie-quotes/made+of+honor/>.

Mardi Gras: Spring Break, by Phil Dornfield, Beacon Pictures. Retrieved from https://www.scripts.com/script/mardi_gras%3A_spring_break_13362.

Mean Girls, by Lorne Michaels, Lorne Michaels Productions. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/mean-girls-movie-transcript.html.

Miss You Already, by Christopher Simon, New Sparta Films, S Films. Retrieved from [http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=miss you already](http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=miss%20you%20already).

Neighbors, by Evan Goldberg, Seth Rogen, James Weaver, Point Grey Pictures, Good Universe. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=neighbors.

The Way, Way Back, by Kevin J. Walsh, Tom Rice, Odd Lot Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=the-way-way-back.

One day, by Nina Jacobson, Random House Films, Film4 Productions, Color Force. Retrieved from <http://www.moviequotesandmore.com/one-day-movie-quotes.html>.

Pitch Perfect, by Paul Brooks, Gold Circle Films Brownstone Productions. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=pitch-perfect.

Raise Your Voice, by Anthony Rhulen, Brookwell McNamara Entertainment Film Engine. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/r/raise-your-voice-script.html.

Rush Hour 3, by Roger Birnbaum, Roger Birnbaum Productions. Retrieved from http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/a2/rush-hour-3-script-transcript.html.

Something Borrowed, by Luke Greenfield, Alcon Entertainment 2S Films Productions. Retrieved from <http://www.quotesandpoem.com/quotes/listquotes/movie/something-borrowed>.

Stand Up Guys, by Sidney Kimmel, Sidney Kimmel Entertainment. Retrieved from <http://www.ranker.com/list/stand-up-guys-movie-quotes/movie-and-tv-quotes>.

Swindle, by Scott McAboy, Amy Sydorick, Pacific Bay Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=swindle.Access.

The Change-Up, by David Dobkin, Neal H. Moritz, Original Film, Relativity Media, Big Kid Pictures. Retrieved from <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up-The.html>.

The Dilemma, by Brian Grazer, Wild West Picture Show Productions. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=dilemma-the.

The Fault in Our Stars, by Wyck Godfrey, Marty Bowen, Fox 2000 Pictures, Temple Hill Entertainment, TSG Entertainment. Retrieved from http://www.scripts.com/script/=the_fault_in_our_stars_93.

The Hangover Part III, by Daniel Goldberg and Todd Phillips, Benderspink Productions. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=the-hangover-part-iii.

The Hot Flashes, by Susan Seidelman, The Hot Flashes LLC Productions. Retrieved from http://www.scripts.com/script/the_hot_flashes_20460.

The Spy Who Dumped Me, by Susanna Fogel, Imagine Entertainment Lionsgate Bron Studios. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=the-spy-who-dumped-me.

The SunSet Limited, by Barbara A. Hall, HBO Films. Retrieved from <http://www.goodreads.com/work/quotes/14794-the-sunset-limited>.

This Means War, by McG, Overbrook Entertainment Robert Simonds Productions. Retrieved from <http://www.quotesandpoem.com/quotes/listquotes/movie/this-means-war>.

Tully, by Aaron L. Gilbert, Denver and Delilah Productions. Retrieved from https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=tully.

Very Good Girls, by Norton Herrick, Groundswell Productions, Herrick Entertainment. Retrieved from http://www.scripts.com/script/very_good_girls_22799.

Wild Child, by Diana Phillips, StudioCanal, Relativity Media, Working Title Films. Retrieved from <http://www.veryabc.cn/movie/uploads/script/WildChild.txt>.

With This Ring, by Preston Holmes, Sony Pictures Television. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=with-this-ring.

Wonder, by David Hoberman, Todd Lieberman, Walden Media. Retrieved from https://www.scringfield.co.uk/movie_script/php?movie=wonder.

You Again, by John J. Strauss, Touchstone Pictures, Frontier Pictures. Retrieved from http://www.scripts.com/script/you_again_23847.

You, Me and Dupree, by Scott Stuber. Retrieved from <http://www.veryabc.cn/movie/uploads/script/YouMeAndDupree.txt>.

2 Days in Paris, by Julie Delpy, Polaris Film Production & Finance. Retrieved from <http://quotenetoup.blogspot.com/2012/01/movie-quotes-2-days-in-paris.html#more>.

21 & Over, by David Hoberman, SkyLand Entertainment. Retrieved from http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=21-over.

21 Jump Street, by Neal H. Moritz, Stephen J. Cannell, Original Film. Retrieved from http://www.scripts.com/script/21_jump_street_1641.

500 Days of Summer, by Mason Novick, Dune Entertainment. Retrieved from http://www.rottentomatoes.com/m/500_days_of_summer/quotes/.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мусаєва, Р. Ш. (2014). Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 1124, 137–143.
2. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Особливості актуалізації ролі Друг-Приємний співрозмовник у ситуації «Бесіда Друзів». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 81, 119–125.
3. **Мусаєва, Р. Ш., & Фролова, І. Є.** (2019). Когнітивно-комунікативні параметри актуалізації ролі ДРУГ-ДОВІРЕНА ОСОБА комунікативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Іноземна філологія*, 132, 90–102. (Особистий внесок здобувача полягає в доборі та систематизації фактичного матеріалу).
4. Мусаєва, Р. Ш. (2019). Ролі суб’єкта в некооперативній ситуації “БЕСІДА ДРУЗІВ”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 90, 13–19.

Наукова праця в зарубіжному спеціалізованому виданні:

5. Мусаєва, Р. Ш. (2019). Моделі когнітивної ситуації “Бесіда друзів”. *Science and Education: a New Dimension: Philology*, 210, 49–51.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Мусаєва, Р. Ш. (2013). Дружня Бесіда в термінах дискурсології. *Матеріали V міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика і Романістика:*

- перший рубіж нового тисячоліття»* (с. 125–126). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
7. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Специфіка структури Ролі Друг. *Матеріали XIV міжнародної наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 148–149). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
  8. Мусаєва, Р. Ш. (2015). Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали VI міжнародного наукового форуму «Сучасна Англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології»* (с. 89–90). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
  9. Мусаєва, Р. Ш. (2017). Діапазон ролей у некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVI наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 84–85). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
  10. Мусаєва, Р. Ш. (2018). Вплив ролей суб'єкта на розвиток комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Матеріали XVII наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»* (с. 117–119). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
  11. Мусаєва, Р. Ш. (2018). Динамічна модель комунікативної ситуації «Бесіда Друзів». *Conference Proceedings «Modern philological research: a combination of innovative and approaches»* (с. 181–183). Tbilisi.
  12. Мусаєва, Р. Ш. (2020). Об'єктивація ролі Друг у професійних дискурсах. *Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів»* (с. 86–89). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

ДОДАТОК Б

МОДЕЛІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»

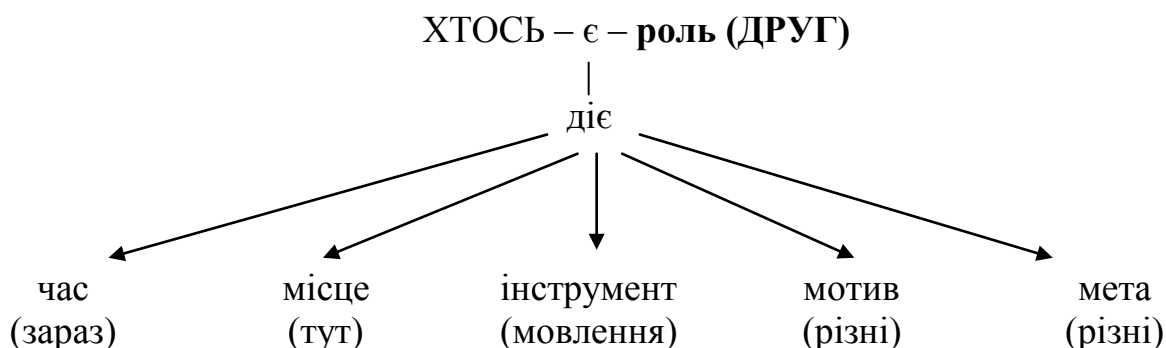

Рис. Б.1. Фреймова модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів»

Передініціальна стадія	→	знання та уявлення учасників про наявність між ними дружніх взаємин;
Ініціальна стадія	→	зустріч учасників у фізичному просторі та часі; початок розмови = початок використання мовлення
Основна стадія	→	здійснення мовленнєвих дій, що кореспондують / не кореспондують із знаннями та уявленнями учасника(-ів) про спосіб мовленнєвої поведінки друга;
Завершальна стадія	→	завершення здійснення мовленнєвих дій у конвенційний спосіб або неконвенційне переривання розмови;
Постзавершальна стадія	→	знання та уявлення учасників про продовження / укріплення дружніх взаємин або їхнє погіршення / переривання

Рис. Б.2. Сценарна модель комунікативної ситуації «Бесіда друзів»

ДОДАТОК В

ПАРАМЕТРИ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таблиця В.1

Параметри джерельної бази дослідження

№ п/п	Назва фільму/серіалу	Жанр	Рік	Трива- лість, хв
1	A Girl Like Her	драма	2015	91
2	A Novel Romance	комедія	2015	86
3	About Alex	драма	2014	99
4	Bad Moms	комедія	2016	101
5	Bad Turn Worse	комедія	2013	91
6	Between Us	драма	2012	90
7	Bridesmaids	комедія	2011	125
8	Case №39	трилер, жахи	2009	109
9	Cashback	драма	2006	102
10	Catch and Release	комедія	2006	112
11	Celeste & Jesse Forever	драма	2009	89
12	Charlie Bartlett	комедійна драма	2008	97
13	Chatroom	трилер	2010	94
14	Clerks II	комедія	2006	97
15	Coffee Shop	драма	2014	88
16	Desperate Housewives, Season 08, Episode 07, Always in Control	комедія, драма, детектив	2011	45
17	Desperate Housewives, Season 08, Episode 09, Putting together	комедія, драма, детектив	2011	43
18	Desperate Housewives, Season 08, Episode 01, Secrets that I never want to know	комедія, драма, детектив	2011	43
19	Disclosure	трилер	1994	129
20	Drinking Buddies	драма	2013	90
21	Dumb and Dumber to	комедія	2014	109
22	Fireproof	драма	2008	122
23	For a Good Time, Call	комедія	2017	87
24	Friends, Season 01, Episode 10, The one after Joey and Rachel kiss	комедія	2014	22
25	Gimme the Loot	драма	2012	54

Продовження таблиці В.1.

26	Gossip Girl, Season 01, Episode 01, Pilot	драма	2007	43
27	Gossip Girl, Season 01, Episode 03, Poison Ivy	драма	2007	40
28	Grown Ups	комедія	2010	101
29	Hair Brained	комедія	2013	106
30	He's Just Not That into You	драма	2009	129
31	House MD, Season 01, Episode 11, Detox	медична драма	2004	43
32	House MD, Season 05, Episode 01, Dying Changes Everything	медична драма	2008	43
33	House MD, Season 01, Episode 07, Fidelity	медична драма	2004	43
34	House MD, Season 02, Episode 11, Need to Know	медична драма	2005	43
35	House M.D. Season 03, Episode 22 Resignation	медична драма	2007	43
36	House MD, Season 02, Episode 13, Skin Deep	медична драма	2005	43
37	House MD, Season 03, Episode 07, Son of a Coma Guy	медична драма	2006	43
38	I Love you, man	романтика	2009	105
39	Just Friends	мелодрама	2005	91
40	Let's Be Cops	бойовик	2014	105
41	Life partners	комедія	2014	93
42	LOL	драма	2012	97
43	Love, Rosie	комедія	2014	102
44	Made of Honor	комедія	2008	101
45	Mardi Gras: Spring Break	комедія	2011	89
46	Mean Girls	комедія	2004	97
47	Miss You Already	драма	2015	112
48	Neighbors	комедія	2014	97
49	One day	мелодрама	2011	103

Продовження таблиці В.1

50	Pitch Perfect	комедія	2012	112
51	Raise Your Voice	мелодрама	2004	103
52	Rush Hour 3	бойовик	2007	91
53	Something Borrowed	мелодрама	2011	113
54	Stand Up Guys	трилер	2012	95
55	Swindle	комедія	2013	92
56	The Bachelorette	комедія	2012	87
57	The Change-Up	комедія	2011	118
58	The Dilemma	комедія	2011	112
59	The Fault in Our Stars	драма	2014	133
60	The Hangover Part III	комедія	2013	100
61	The Hot Flashes	комедія	2013	99
62	The Spy Who Dumped Me	бойовик	2018	118
63	The SunSet Limited	драма	2010	91
64	The Way, Way Back	драма	2013	103
65	This Means War	бойовик	2012	109
66	Tully	драма	2018	96
67	Very Good Girls	драма	2013	120
68	Wild Child	драма	2008	94
69	With This Ring	драма	2015	88
70	Wonder	драма	2017	113
71	You Again	мелодрама	2010	101
72	You, Me and Dupree	комедія	2006	110
73	2 Days in Paris	драма	2007	96
74	21 & Over	комедія	2013	98
75	21 Jump Street	бойовик	2012	109
76	500 Days of Summer	драма	2009	91

ДОДАТОК Д
ПОТЕНЦІАЛ ТА СПЕЦИФІКА АКТУАЛІЗОВАНИХ РОЛЕЙ СУБ'ЄКТА
ТА ТИПИ / ПІДТИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ
«БЕСІДА ДРУЗІВ»

Таблиця Д.1

Комуникативні властивості ролей, вербалізованих англомовним суб'єктом
в комуникативній ситуації «Бесіда друзів»

Вербалізована (кластарна) роль	Адресантна / адресатна роль	Типова реакція на вербалізовану роль
ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК	адресантна роль адресатна роль	вербалізація ролі ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК
ДОВІРЕНА ОСОБА	переважно адресатна	експліцитна / імпліцитна верифікація ролі ДОВІРЕНА ОСОБА
ПОМІЧНИК (1) особа, що звертається по допомогу; (2) особа, що зобов'язується надати / надає допомогу з власної ініціативи	(1) адресантна роль (2) адресантна роль	(1) верифікація ролі ПОМІЧНИК (2) не релевантна
КРИТИК	адресатна роль	реалізація / верифікація ролі відсутня / реакція нерелевантна
БАЙДУЖА ОСОБА	адресантна роль	реалізація / верифікація ролі відсутня / реакція нерелевантна

Таблиця Д.2

**Вербальні характеристики ролей, актуалізованих англомовним суб'єктом
в комунікативній ситуації «Бесіда друзів»**

Вербалізована (кластерна) роль	Спосіб вербалізації	Використання та функції номінативних засобів
ПРИСМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК	тема (малоінформативна) + іллокуція висловлення (репрезентатив, директив, комісив (промісив), експресив)	номінативні засоби продуктивні; функція інтенсифікації
ДОВІРЕНА ОСОБА	тема (табуйована, обмежена в доступі) + іллокуція висловлення (репрезентатив)	номінативні засоби непродуктивні; функція інтенсифікації або ідентифікації
ПОМІЧНИК (1) особа, що звертається по допомогу; (2) особа, що зобов'язується надати / надає допомогу з власної ініціативи	іллокуція висловлення (1) директив (реквестив) (2) комісив (промісив), директив (порада, підбадьорювання); експресив	номінативні засоби непродуктивні; функція інтенсифікації, (мітигації)
КРИТИК	іллокуція висловлення (експресив – висловлення негативної оцінки); тема («негативні риси / вчинки друга»)	номінативні засоби непродуктивні; функція інтенсифікації
БАЙДУЖА ОСОБА	іллокуція висловлення (репрезентатив); структурно-інтеракційна позиція (респонсивна репліка)	номінативних засобів не zareestrovano

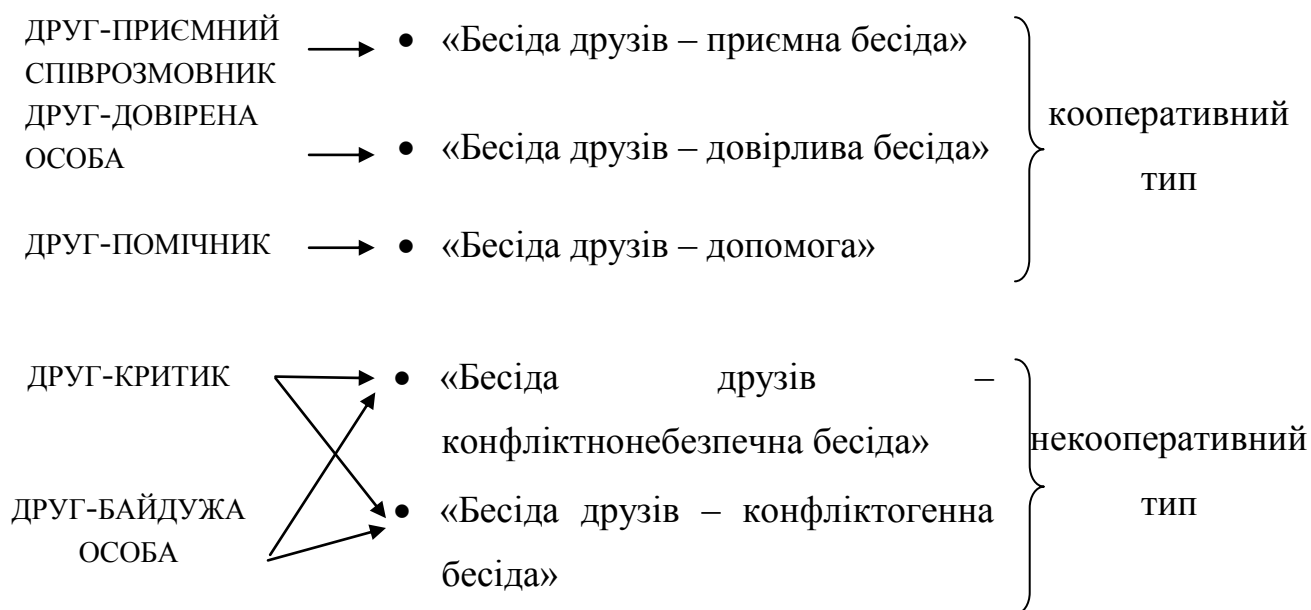

Рис. Д.1. Кореляції ролей суб'єкта та типів / підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів»